

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: SOCIJALNI RAD

**SOCIJALNI RAD U OBRAZOVNIM INSTITUCIJAMA NA PODRUČJU
UNSKO-SANSKOG KANTONA**

-magistarski rad-

Kandidat

Hamed Pehlić

Mentor

Doc.dr. Nedreta Šerić

Sarajevo, juni 2020. godine

SADRŽAJ

POPIS SKRAĆENICA	4
UVOD	5
1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR RADA.....	8
1.1. Kategorijalno-požomovni sistem	8
1.2. Problem istraživanja	9
1.3. Predmet istraživanja	9
1.4. Ciljevi istraživanja.....	11
1.5. Zadaci istraživanja.....	11
1.6. Naučni cilj	12
1.7. Društveni cilj	12
1.8. Sistem hipoteza i indikatora	12
1.8.1. Generalna hipoteza:	12
1.8.2. Posebne hipoteze:	13
1.9. Način istraživanja	13
1.9.1. Opštenaučne metode.....	14
1.9.2. Metode prikupljanja podataka	14
1.9.3. Uzorak istraživanja.....	14
1.9.4. Vremensko određenje predmeta istraživanja:.....	15
1.9.5. Prostorno određenje predmeta istraživanja:	15
1.9.6. Disciplinarno određenje predmeta:.....	15
2. ODGOJ I OBRAZOVNJE	15
2.1. Uloga i značaj odgojno-obrazovnih institucija.....	18
2.2. Odgojno-obrazovne institucije u BiH.....	21
2.3. Porodica-škola-lokalna zajednica kao uspješni partneri u procesu odgoja i obrazovanja	29
2.4. Problemi sa kojim se susreću današnje odgojno-obrazovne institucije na području USK-a.....	31
3. SOCIJALNI RAD U ODGOJNO-OBRAZOVnim INSTITUCIJAMA.....	34
3.1. Historijski razvoj socijalnog rada u odgojno-obrazovnim institucijama.....	36
3.2. Razvoj socijalnog rada u odgojno-obrazovnim institucijama u BiH.....	38
3.3. Uloga i značaj socijalnog radnika u sistemu odgojno-obrazovnih institucija	41
3.4. Ciljevi i zadaci socijalnog rada u odgojno-obrazovnim institucijama.....	43
4. PROBLEMI U PONAŠANJU UČENIKA KAO JEDAN OD GLAVNIH PROBLEMA DANAŠnjEG OBRAZOVANJA.....	47
4.1. Definicija maloljetničke delinkvencije.....	47
4.2. Primjeri devijantnog i delinkventnog ponašanja	49

4.3. Vršnjačko nasilje i prevencija nasilja maloljetnika	51
4.4. Prevencija nasilja maloljetnika.....	53
4.5. Uloga porodice u prevenciji maloljetničke delinkvencije	56
4.6. Uloga škola u prevenciji maloljetničke delinkvencije.....	59
5. METODE I TEHNIKE RADA SOCIJALNOG RADNIKA U ODGOJNO-OBRAZOVnim INSTITUCIJAMA.....	62
5.1. Rad sa pojedincem (učenikom)	62
5.2. Rad sa porodicom.....	71
5.3. Rad sa lokalnom zajednicom.....	75
6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	78
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	95
LITERATURA	98
Popis tabela	102
Popis grafikona.....	102
Prilog 1 : Upitnik za direktore škola.....	104
Prilog 2 : Upitnik za pedagoge škola.....	107
Prilog 3 : Upitnik za profesore/nastavnike (odjeljenske starješine)	113
Prilog 4 : Upitnik za stručnjake iz oblasti socijalnog rada	118
BIOGRAFIJA	121
IZJAVA O PLAGIJARIZMU.....	122

POPIS SKRAĆENICA

BiH Bosna i Hercegovina

FBiH Federacija (entitet) Bosne i Hercegovine

USK Unsko-sanski kanton

RSBiH Republika (entitet) Srpska Bosna i Hercegovina

OUN (Organization of United Nations) Ogranizacija Ujedinjenih nacija

IFSW (International Federation of Social Workers) Međunarodna federacija socijalnih radnika

IASSW (International Association of Schools of Social Work) Međunarodno udruženje škola socijalnog rada

CSR Centar za socijalni rad

BDP Bruto domaći proizvod

UVOD

*Najvrednije što čovjek može ostaviti u nasljeđstvo svome djetetu jeste
lijep odgoj.*

(Muhammed a.s.)

Škola je odgojno-obrazovna institucija u kojoj se mlade osobe odgajaju i obrazuju. Odmah poslije porodice kao osnove ćelije ljudskog društva, škola je drugi dom i upravo u tom „domu“ treba da vlada harmonija i sklad te ugodna i prijatna atmosfera u kojoj mlade osobe provode većinu svog mладалаčkog doba, odnosno dob u kojem se oni formiraju kao ličnosti.

Možemo kazati da „poslije porodice, škola zasigurno predstavlja najvažniji faktor odgoja i vaspitanja djeteta. Istovremeno, škola je i nezaobilazan posrednik za postupnu pripremu (učenje) djeteta za njegovu uspješnu integraciju u društvo.“ (Miković, 2004: 93).

To znači da pored zadataka koji su usmjereni na obrazovanje i usvajanja novih znanja, škola ima obavezu i zadatke koji su usmjereni na odgoj mlađih sa što kvalitetnijim moralnim svojstvima, te stjecanje radnih i drugih navika, kako bi se što bolje integrirali u društvo.

Suprotno tome ako škola ne ponudi kvalitetan sistem odgoja i obrazovanja, te odstupi od „zadataka“ i zacrtanih ciljeva kao posljedicu toga dobit ćemo slabo odgojene ličnosti koje će svojim neprimjerjenim ponašanjem negativno utjecati na društvo i zajednicu u kojoj se nalaze. Nije rijekost da čujemo o porastu vršnjačkog nasilja i maloljetničkog prestupništva, te raznim drugim devijantnim ponašanjima prisutnim među učenicima (putem raznih TV emisija, društvenih mreža i sl.) na koje škola zbog nedostatka odgovarajućeg kadra ne može da pronađe pravo rješenje u prevenciji i rješavanju takvih ponašanja kod učenika.

Socijalni rad je od svog početaka nastanka, imao značajnu ulogu u obrazovanju kroz pružanje pomoći kako školi u realizaciji odgojno-obrazovnog procesa, tako učenicima i njihovim roditeljima. Tako se socijalni rad u obrazovanju ili već školski socijalni rad po prvi put pominje još daleke 1906. godine u SAD, u cilju uključivanja djece migranata u proces obrazovanja, kao i snimanje, analiza porodičnih prilika porodica, te istovremeno pružanje vida terapije kroz savjetovanje i podršku i to u gradovima New Yorka, Bostonu, Hatforda poznati pod imenom „visiting teachers“ illi učitelji za posjete. SAD su 1918. zakonskom regulativom obavezala škole da moraju imati socijalnog radnika u stručnom timu nastavnog osoblja. Tu potrebu za uvođenjem socijalnog rada u obrazovanje uvidjele su i druge države na drugim kontinentima širom svijeta, u Evropi su se isticale Engleska, Njemačka, Holandija, Austrija, Švicarska, kao i Skandinavske zemlje, Švedska, Norveška, itd. Tako da danas

možemo rijetko naći zemlju koja u svom procesu obrazovanja nema i zaposlenog socijalnog radnika. Međunarodna mreža školskih socijalnih radnika (INSSW) je jedna od organizacija koja povezuje školske socijalne radnike širom svijeta pritom nudeći i razmjenjujući iskustva te prenošenja znanja drugima. Prema izvještaju iz 1955., ova organizacija je objavila postojanje mreže socijalnih radnika u 41. zemlji svijeta (Lučić, 2013).

Većina škola na području naše zemlje ne posjeduje stručnu osobu ili tim ljudi koji bi radio na prevenciji maloljetničkog prestupništva, kao i na uspostavljanju normalnog društveno-prihvatljivog ponašanja među vršnjacima te uključujući rad i saradnju sa onim učenicima koji su direktno izloženi brojnim rizicima. Kao odgovor i potreba za ovakvim radom unutar odgojno-obrazovnih institucija nameće se socijalni radnik, kao stručno profilirana osoba za ovakav vid posla.

Uloga socijalnog radnika u školi prvenstveno bi se usmjerila na zbližavanje odnosa škole, porodice, lokalne zajednice, s ciljem ujedinjavanja zajedničkih napora, učitelja, roditelja, učenika u pravilnom razvoju i odgoju učenika kroz njegovo odrastanje, učenje i socijalizaciju. Nadalje njegova uloga je da radi na razvoju saradnje između škole i socijalno-zdravstvenih ustanova, kao i ostvarivanju saradnje sa kulturnim, sportskim, vladinim i nevladinim organizacijama u cilju pružanja adekvatne pomoći učenicima i njihovim porodicama.

Da bi se postigao željeni cilj i unaprijedila kvaliteta obrazovanja potreban je koordiniran rad stručnjaka u kojem bi uloga socijalnog rada bila neizostavna. Socijalni radnik u obrazovanju bi svojim znanjem i umijećem mogao pružiti pomoći, učenicima, nastavnicima, roditeljima, ali i zajednici da dobiju što kvalitetnije odgojene i obrazovane članove društva od kojih bi imali korist društvo, zajednica i oni sami kao članovi te zajednice.

Na području Unsko-sanskog kantona angažovanje socijalnog radnika u sistemu obrazovanja je zakonom omogućeno ali ne i obavezujuće u praksi. Kako u većini kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, tako i na području Unsko-sanskog kantona ne možemo reći da postoji razvijen socijalni rad u obrazovnim institucijama. U Unsko-sanskom kantonu trenutno se nalazi 49 osnovnih škola, što od toga (47 javnih i 2 privatne) u okviru javnih škola djeluje i 180 područnih škola, a broj srednjih škola koje također egzistiraju na području USK-a je 23, od toga 20 javnih i 3 privatne srednje škole.¹

¹ <https://www.pzusk.ba/>; pristupljeno 09.04.2019.

Poražavajuća činjenica je da u ovim školama trenutno nije zaposlen niti jedan socijalni radnik, ne uzimajući u obzir i broj vrtića koji također spadaju u red odgojno-obrazovnih institucija, u kojima bi angažman socijalnog radnika bio od velike koristi. No da bi se situacija promjenila i da bi društvo i zajednica uvidjela potrebu i mogućnost pozitivnog djelovanja socijalnog rada u školi, potrebna je zajednička akcija svih nadležnih institucija, kao i nevladinog sektora s ciljem afirmiranja uloge i značaja socijalnog rada u obrazovanju. U svrhu toga i ovaj rad je motiviran s ciljem istraživanja uloge, značaja i potrebe za socijalnim radom u odgojno-obrazovnim institucijama na području Unsko-sanskog kantona.

1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. Kategorijalno-pojomovni sistem

Socijalni rad – je praktično-zasnovana profesija i akademska disciplina koja promovira socijalnu promjenu i razvoj, socijalnu koheziju, osnaživanje i oslobođanje ljudi. Principi socijalne pravde, ljudskih prava, kolektivne odgovornosti i poštovanja različitosti su centralni za socijalni rad. Poduprt teorijama socijalnog rada, socijalnih znanosti, humanističkih i autohtonih znanja, socijalni rad uključuje ljude i strukture kako bi prevazišli životne izazove i poboljšali blagostanje.“ (Definicija socijalnog rada koja je odobrena i usvojena od strane skupštine Međunarodnog saveza socijalnih radnika (IFSW, 2014) (Šadić, 2014: 88).

Školski socijalni rad – školski socijalni rad je specijalizirano područje prakse unutar profesije socijalnog rada. (Constable, 1999: 16)

Škola – je obrazovno-vaspitna ustanova u kojoj nastavnici i profesori, po unaprijed utvrđenom planu i programu, prenose znanja mlađoj generaciji. U zavisnosti od vrste usmjerenja razlikuju se opšteobrazovne, stručne i specijalizovane škole. Svako od ovih usmjerenja se razlikuje po sadržajima, metodama i tehnikama rada. Prema savremenim shvatanjima, svaka od navedenih škola treba da pruži ona znanja koja će biti funkcionalna u odnosu na buduću profesiju i moguću ulogu pojedinca u životu i razvoju zajdenice. Prema svojoj vaspitnoj ulozi, škola se poslije porodice, smatra najvažnijom institucijom u kojoj se odvija proces socijalizacije. Iz navedenih razloga, postoji stalna težnja da se u svim školama, pored pedagoga i psihologa angažuje i socijalni radnik. (Vidanović, 2006: 395,396)

Inkluzija – Inkluzija je proces rešavanja i reagovanja na raznovrsnost potreba svih učenika kroz sve veće učestvovanje u učenju, kulturama i zajednicama i sve manju isključenost u okviru obrazovanja. Taj proces obuhvata promjene i izmjene sadržaja, pristupa, struktura i strategija, sa zjaedničkom vizijom koja obuhvata svu djecu odgovarajuće starosne dobi i ubjedjenjem da je redovan obrazovni sistem odgovoran za obrazovanje sve djece.²

Prevencija – etimologija nastanka pojma prevencije potječe od lat. riječi „praeventio“, što znači onemogućavanje, sprječavanje, preduhitrvanje.³

² Definicija inkluzije UNESCO-a sa konferencije u Salamanki 1994.

³ Anić, Klaić, Domović (2002) Rječnik stranih riječi, Sani-plus, Zagreb, str. 1154

Delinkvencija (prjestupništvo) Termin delinkvencija nalazi se u korijenu latinske riječi (lat. *delinquere, delictum*) prav. istup protiv zakona, prijestup, zločin. Dok riječ delinkvent koja je izvedenica od riječi delictum, (lat. *delinquere, delinquens*) označava osobu, optuženi, prijestupnik, zlikovac; delinkventica, prijestupnica.⁴

1.2. Problem istraživanja

Na području Unsko-sanskog kantona angažovanje socijalnog radnika u sistemu obrazovanja je zakonom omogućeno ali ne i obavezujuće u praksi. Kako u većini kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, tako i na području Unsko-sanskog kantona ne možemo reći da postoji razvijen socijalni rad u obrazovnim institucijama. Prema izvještajima Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP-a) USK-a za godinu, 2018.⁵, broj evidentiranih slučajeva vršnjačkog nasilja je u konstantnom porastu, ne uzimajući u obzir druge probleme socio- psihološkog karaktera koji su se razvili pod utjecajima brojnih rizika, kojima su svakodnevno izloženi učenici npr.: prepuštenost mnoge djece sebi samima, gubitak roditelja, problemi u porodici, razvod roditelja, gubitak domova, siromaštvo, razni oblici poroka koji se nalaze u dječjem okruženju, droga, alkohol, kocka te razni oblici igara na sreću, nemogućnost školovanja djeteta po vlastitom izboru, niska tolerancija na frustracije, štetni utjecaji medija, interneta, društvenih mreža, onlin-e igrica, filmova sa neprimjerenim sadržajem njihovog uzrasta i sl. U ovakvim slučajevima bi upravo uloga socijalnog rada bila uveliko potrebna a posebno bi bila usmjerena na prevenciju takvog ponašanja. Prije svega istraživanje je usmjерeno da ukaže na potrebu školskog socijalnog rada i njegovu važnost učešća u odgojno-obrazovnim institucijama.

1.3. Predmet istraživanja

Predmet naučnog istraživanja usmjeren je na istraživanje potrebe za uvođenjem socijalnog rada u obrazovne institucije na području USK-a, kao i ispitivanjem uloge i mogućeg doprinosa socijalnog radnika u prevenciji neželjenih oblika ponašanja učenika. Teorijski dio

⁴ Anić, Klaić, Domović (2002) Rječnik stranih riječi, Sani-plus, Zagreb, str. 262

⁵ <http://vladausk.ba/v4/novost/dostupni-materijali-za-2-redovnu-sjednicu-skupštine-usk/1119>

Informacija o stanju sigurnosti od vršnjačkog nasilja u školama na području Unsko-sanskog kantona za 2018.

rada obuhvata istraživanje dosadašnje teorijsko-praktične literature iz oblasti socijalnog rada u obrazovnim institucijama. Empirijski dio istraživanja obuhvata potkrepljenje ispitivanjem stavova stručnih radnika, prosvjetnih radnika i menadžmenta škole o potrebi, nužnosti za obaveznim uvođenjem socijalnog rada u obrazovne institucije na području Unsko-sanskog kantona. U empirijskom dijelu istraživanja bili su uključeni direktori, pedagozi, nastavnici/profesori, odjeljenske stariješine, kao i stručnjaci iz oblasti socijalnog rada čija iskustva su neizbjegna za ovakva istraživanja.

1.4. Ciljevi istraživanja

U ovom istraživanju željeli smo utvrditi da li ima zaposlenih socijalnih radnika u odgojno-obrazovnim institucijama na području USK-a te elaborirati stavove ispitanika o potrebi uvođenja socijalnog rada u odgojno-obrazovne institucije (osnovne i srednje škole) u prevenciji neželjenih oblika ponašanja učenika, potkrjepljeno empirijskim istraživanjem.

1.5. Zadaci istraživanja

Da bismo realizirali postavljeni cilj istraživanja, bilo je neophodno realizirati slijedeće istraživačke zadatke:

1. Proučiti relevantnu literaturu o teorijskim i empirijskim saznanjima u vezi sa socijalnim radom u odgojno-obrazovnim institucijama.
2. Ispitati da li u odgojno-obrazovnim institucijama na području USK-a ima zaposlenih socijalnih radnika.
3. Ispitati stavove ispitanika o potrebnom uključivanju socijalnog radnika u odgojno-obrazovne institucije.
4. Analizirati saradnju škole sa centrom za socijalni rad i drugim institucijama socijalne zaštite radi prevencije poremećaja u ponašanju učenika
5. Ispitati stavove ispitanika koliko su infomisani o zadacima i ulogama socijalnih radnika u odgojno-obrazovnim institucijama.
6. Ispitat stavove ispitanika da li bi nastavno osoblje bilo rasterećeno prilikom zapošljavanja socijalnog radnika.
7. Ispitati i utvrditi na osnovu stavova ispitanika da li bi zapošljavanjem socijalnog radnika u sistem obrazovanja utjecao na kvalitetniji odgoj i obrazovanje učenika.
8. Ispitati stavove zaposlenika škole koji su to problemi sa kojima se najviše susreću kada su u pitanju problemi učenika.
9. Ispitati stavove zaposlenika škole o kvaliteti saradnje sa roditeljima.
10. Ispitati da li bi angažman socijalnog radnika pomogao učenicima, njihovim roditeljima da razumiju svoju ulogu u procesu obrazovanja.
11. Ispitati da li bi angažman socijalnog radnika u odgojno-obrazovnim institucijama doprinijeo boljoj socijalizaciji učenika u sredini u kojoj se nalazi.

1.6. Naučni cilj

Naučni cilj istraživanja podrazumijeva doprinijeti razvoju teorije i prakse socijalnog rada u odgojno-obrazovnim institucijama. Ovaj cilj proizilazi iz same prirode problema i definisanja predmeta istraživanja. Ovim istraživanjem se želi ukazati na odgojno-obrazovne institucije, na njihovu ulogu u životu mладог čovjeka te zajednice u kojoj se nalazi, te na ulogu socijalnog rada u odgojno-obrazovnim institucijama u cilju preveniranja društveno neprihvatljivog ponašanja kod učenika.

1.7. Društveni cilj

Društveni cilj ovog istraživanja je da ponudi mogućnost perspektivnog djelovanja socijalnog rada unutar obrazovnog sistema, koji ima svoju utemeljenost u zakonu ali je potrebno mnogo više od samog zakona a to je njegova primjena, odnosno mogućnost njegove pravilne realizacije u prevenciji problema u ponašanju učenika. Nije rijedak slučaj da su roditelji a i zaposlenici škole zbog nedostatka stručnjaka , njihovog stručnog znanja iz oblasti socijalnog rada prepusteni sebi samima u rješavanju pojedinih problema učenika.

Cilj ovog istraživanja je da dobijeni rezultati koriste školi, roditeljima, učenicima, lokalnoj zajednici odnosno društvu uopće. A to je da učešćem socijalnog radnika u obrazovanju odnosno stručnom timu škola, sa njegovim stručnim znanjima može biti put, pravac ka uspješnom rješavanju problema mlađih u obrazovanju. Također cilj je da dobijeni rezultati iniciraju ozbiljniji pristup u angažovanju socijalnog radnika u odgojno-obrazovne institucije.

1.8. Sistem hipoteza i indikatora

1.8.1. Generalna hipoteza:

Socijalni rad u obrazovanju može pomoći učenicima, nastavnicima, roditeljima ali i zajednici da dobiju što kvalitetnije odgojene i obrazovane članove društva od kojih bi imali korist društvo, zajednica i oni sami kao članovi te zajednice, ali je nedovoljno zastavljen i promovisan.

1.8.2. Posebne hipoteze:

- Na području USK-a angažovanje socijalnog radnika u sistem obrazovanja je zakonom omogućeno ali ne i obavezujuće u praksi.
- U odgojno-obrazovnim institucijama na području USK-a nema zaposlenih socijalnih radnika.
- U USK-a postoji potreba za obavezno uvođenje socijalnog rada u odgojno-obrazovne institucije.
- Socijalni rad kao jedan od faktora u procesu obrazovanja može pomoći i nastavnom osoblju u uspješnijoj realizaciji nastavnog plana i programa.
- Socijalni radnik u obrazovanju može biti od koristi i centru za socijalni rad, tako što bi probleme učenika rješavao na licu mesta, a time bi centru ostavljao više mogućnosti da se fokusira na teže slučajeve.
- Uloga socijalnog rada u procesu inkluzije, uključivanje djece sa teškoćama u razvoju u proces obrazovanja je neizostavna.
- Školski socijalni radnik može pomoći roditeljima u pravilnom shvatanju roditeljske uloge u odgoju djece.

Indikatori: Usmeni i pismeni iskazi stručnjaka iz različitih oblasti, televizijski prilozi, novinski članci, objave koje govore o problemima mladih u odgojno-obrazovnim institucijama, kao i problemima društveno-neprihvatljivog ponašanja mladih u i van školskih institucija.

1.9. Način istraživanja

Ovo istraživanje je teorijsko-empirijsko. Istraživanje je teorijsko jer se oslanja na razna teorijska saznanja o socijalnom radu i njegovoj ulozi u procesu obrazovanja a empirijsko je zato što istražuje mišljenje i stavove društva o trenutnom stanju, koje zbog raznih faktora ne poznaje pozitivnu ulogu socijalnog rada, kao i njegovu participaciju u obrazovnom procesu.

1.9.1. Opštenaučne metode

Opštenaučne metode koje su bile korištene u ovom istraživanju su:

Hipotetičko-deduktivna metoda – koja počiva na selektivnom i provjeravanom, potvrđenom društvenom iskustvu u raznim vremenima, na raznim mjestima i od mnoštvo subjekata. U ovom istraživanju korištena je za provjeru dosadašnjih istraživanja na ovu temu, s ciljem potvrđivanja društvenih stavova.

Analitičko-deduktivna metoda – nam je poslužila da otkrijemo korelaciju teorijskog saznanja sa praktičnom primjenom. Metoda koja će nam pomoći da na osnovu empirijskog provedenog istraživanja utvrdimo tačnost odnosa između zakonske regulative uvođenja socijalnog rada u obrazovne institucije i realne potrebe.

Statističku metodu smo koristili u analizi dobijenih rezultata istraživanja.

1.9.2. Metode prikupljanja podataka

Od metoda prikupljanja podataka korištene su: *metoda analize sadržaja dokumenata, metoda ispitanja*.

Metoda analize sadržaja dokumenata – kao jedna od glavnih metoda pribavljanja podataka u društvenim naukama koristili smo u otkrivanju, definiranju i analiziranju podataka ovog istraživanja.

Metoda ispitanja – je složena metoda neposrednog i posrednog pribavljanja podataka o društvenoj stvarnosti. U ovom istraživanju koristili smo anketu, u vidu anketnog (pismenog) upitnika i intervju.

1.9.3. Uzorak istraživanja

Istraživanje je provedeno u 36 osnovnih i 14 srednjih škola, te u centrima za socijalni rad na području 8 općina: Bihać, Cazin, Bužim, Bosanski Petrovac, Bos.Krupa, Sanski Most, Ključ, i Velika Kladuša, koje se nalaze na području USK-a. Ispitanici koji su učestvovali u ovom istraživanju su bili direktori (50), pedagozi (50), učitelji, (50) nastavnici, profesori (razredne

starješine), kao i 8 socijalni radnika zaposleni u centrima socijalnog rada na području osam opština Unsko-sanskog kantona. Ukupan broj ispitanika koji su učestvovali u ovom istraživanju je 158.

Prilikom istraživanja vodilo se računa o broju odgojno-obrazovnih institucija na području USK-a, kao i broju ispitanika obuhvaćenim ovim istraživanjem.

1.9.4. Vremensko određenje predmeta istraživanja:

Za istraživanje ove teme obuhvaćen je vremenski period od marta do septembra 2019. godine.

1.9.5. Prostorno određenje predmeta istraživanja:

Istraživanje je provedeno na području Unsko-sanskog kantona.

1.9.6. Disciplinarno određenje predmeta:

Ovo istraživanje je interdisciplinranog karaktera sa osloncem na druge nauke i naučne discipline kao što su: psihologija, pedagogija i sociologija.

2. ODGOJ I OBRAZOVNJE

Riječ *odgoj* znači oblikovanje čovjeka kao ljudskog bića. Odgoj ima svoju dugu historiju. Postoji otkad postoji i civilizirano društvo, odnosno postoji otkad postoji čovjek.

Riječ *obrazovanje* ima više značenja kao npr.: ustanova, proces, sadržaj i rezultat organiziranog i/ ili slučajnog učenja u funkciji razvoja različitih kognitivnih sposobnosti, kao i stjecanja raznovrsnih znanja, vještina, umijeća i navika kao primjerice čitanje, pisanje, računanje ili opće znanje o fizičkom, društvenom ekonomskom okruženju.

Na samom početku govoreći o odgoju može se kazati da ne postoji pisani trag o odgoju u prvobitnoj zajednici. Na osnovu proučavanja nekih plemena (Papauanci, Indijanci, stari Hindusi) koji su doskora ili koji se još uvijek nalaze na prvobitnom stupnju razvoja civilizacije. Etnografi i etnolozi nam govore da su svi bili izjednačeni u načinima osiguranja materijalnih dobara za život. Većinom se pridavala pažnja egzistencijalnim uvjetima života (lov, ribolov) pa je odgoj bio u toj funkciji. „Odgoj nije bio posebno područje rada, nego se obavljao uz svakodnevne radne aktivnosti.“ Stariji članovi su mlađima objašnjavali i pokazivali, a mlađi su ih pomno „pratili i zapamćivali“ (Ćatić, Stevanović, 2003: 34).

Kako se prvobitna zajednica razvijala i ekonomski napredovala odgoj je poprimao drugačije oblike. Kao jedan vid odgojne institucije bila je „Inicijacija“ u kojoj su stariji članovi pripremali mladiće za ispit zrelosti, dok kod djevojaka to su bile starije žene. „Prvi učitelji ili odgajatelji bili su iskusni starci i žene a zbog sve veće podjele rada izdvajaju se osobe koje se skoro brinu o sadržajima odgoja. To su bili vračevi“ (Ćatić, Stevanović 2003: 35). S pojавom zanastva i ekonomskim jačanjem pojedinih članova roda javlja se privatno vlasništvo pa se rodovske zajednice počinju dijeliti na bogatije i siromašnije. Javlja se sloj bogatijih ljudi koji počinju živjeti od tuđeg rada. Izum pisma doprinio je da neki članovi zajednice postaju obrazovaniji i time jačaju svoj utjecaj. Intelektualni rad se odvaja od proizvodnog i postaje sredstvo vladanja. „Javlja se potreba za školom u kojoj će djeca bogatijih dobivati više obrazovanja, bolji odgoj, da bi mogla vladati ostalima“ (Franković, 1967: 9).

Arheološka istraživanja pokazuju da se prve škole javljaju u Sumeru oko 3.500 godina stare ere. Prvi profesionalni odgajatelj se nazivao „umia“, što je značilo brat, prijatelj, onaj koji poučava. Učila su se slova, čitanje, pisanje i razgovor o pročitanom. Pisalo se na glinenim pločicama. Na pronađenim glinenim pločicama dat je opis funkcije škole, učitelja, učenika i način učenja. To je prva profesionalna školska institucija u kojoj se prvi put javlja učitelj.

„Nakon raspadanja prvobitnih zajednica imućniji su počeli sa osvajanjem drugih plemena“ i teritorija kako bi što više povećali svoje bogatstvo, pokorenici su postajali robovi a i time dolazi do novog klasnog uređenja koje se naziva robovlasničko uređenje. Prve države koje su zasnovane na robovlasništvu bile su Kina, Indija, Babilon, Egipat (Ćatić, Stevanović, 2003).

U *Kini* odgoj je zasnovan na etici. Naročito je bio razrađen obiteljski odgoj, kroz poseban odnos otac-sin, stariji-mlađi brat, muž-žena). Filozof Konfučije učio je o harmoniji između čovjeka i svijeta, pa je potrebno da svako poznaje mjeru koju čine prava i dužnosti. Svaki građanin mogao je stjecati obrazovanje na svim stupnjevima u državnim ili privatnim. „,

Svako naselje od 500 stanovnika imalo je osnovnu školu, gradovi iznad 7000 stanovnika imali su srednje škole, a u prjestolnicama su postojala i sveučilišta (Kujundžić, 1980: 222). Osnovno školovanje trajalo je do 15. godine zbog same težine pisma koje sadrži oko 30000 znakova.

U *Indiji* odgoj je bio zasnovan na „jogi“ i meditaciji na osjetilnim čulima kao načinu oslobođanja od ovozemaljskog za onozemaljski život. Jogom je trebalo ostvariti posebnu psihofizičku disciplinu u suzdržavanju od prohtjeva ovog svijeta, držanju tijela, kontroli disanja, usmjeravanju i koncentraciji pažnje. U Indiji svaka kasta imala je poseban sistem školovanja. Brahmani, kao najpovlašćenija kasta imali su najrazvijenije škole.

U *Egiptu* sistem odgoja i obrazovanja također je imao elementa hinduskog sistema, ali je i bilo i gradiva svjetovnog karaktera. Zbog čestih poplava Nila trebalo je vršiti proračune u vezi s kopanjem kanala (geometrija), pratiti kretanje Mjeseca i zvijezda (astronomija), podizati nasipe, mjeriti posjede nakon što je poplava poremetila međe (aritmetika), pratiti razne druge pojave (astrologija). Javljuju se i počeci medicine. U Egiptu je postojala i posebna škola za školovanje svećenika, liječnika, vojskovođa, arhitekata (Ćatić, Stevanović, 2003).

Sistem odgoja i školstva u *Grčkoj* se vezuje za Spartu i Atenu. *Sparta* je bila vojnički uređena zemlja, pa stoga i odgoj se realizirao u skladu s tim. Zadatak spartanske države bio je da drži u pokornosti stotine hiljada robova. Da bi uspjeli u tome, oni su se od ranog djetinjstva odgajali vojnički. Odgoj je bio namjenjen samo za djecu robovlasnika a cilj je bio odgojiti snažnog i okrutnog vojnika.

Početak odgoja vezuje se za roditelje kod kojih ostaju do 7. godine, nakon čega odlaze u specijalizirane zavode gdje usavršavaju svoje ratne vještine. Djevojčice ostaju kod kuće, ali i one se odgajaju u vojničkom duhu. Spartanci su svoju slabiju djecu ubijali, ostavljajući ih divljim zvjerima, smatrajući da ne mogu braniti zemlju u ratu. U odgoju su prednost dali tjelesnim sposobnostima pred intelektualnim. Djecu su navikavali na strogoću, bol i glad. Kako bi što lakše podnosili težinu rata.

Suprotno od Sparte bila je *Atena* koja je bila demokratska država i sam odgoj je bio usmjeren na svestranost. Djeca su bila u porodici do 7. godine. Bogatiji su svoje sinove slali u privatne škole gdje su učili osnove govorništva, geografije, medicine, prava, matematike, aritmetike, dok su sinovi siromašnih učili ratne vještine kako bi mogli obraniti zemlju u ratu. Djevojčice bi ostajale kod kuće (Ćatić, Stevanović, 2003).

2.1. Uloga i značaj odgojno-obrazovnih institucija

Danas je potpuno moguće zamisliti mladog čovjeka koji je prošao sve stupnjeve obrazovanja, počev od obdaništa pa do fakulteta, a da ni u jednom jedinom slučaju nije čuo da treba biti dobar i ispravan čovjek. On je prvo učio pisati i računati, zatim je učio fiziku, hemiju, geografiju, historiju, etnologiju, sociologiju, političke teorije i čitav spektar drugih znanosti. On je naučio masu fakata i, u najboljem slučaju, naučio je misliti, ali on nije oplemenjen. (Izetbegović, 1990).

Iz samog naziva odgojno-obrazovnih institucija da se zaključiti koji je njen prvenstveno cilj i značaj, a to je da odgaja i obrazuje. Danas se veoma često stavlja više apostrof na ovaj drugi dio riječi, „obrazuje“, što naravno baš i ne ide u prilog ni onom ko se obrazuje nit onom ko ga obrazuje. Posljedice takvog odvajanja u današnjem vremenu možemo primjetiti da ima onih koji svoje znanje zloupotrebljavaju na uštrb drugih za koje možemo reći imamo „obrazovanih“ ali sudeći po njihovom ponašanju ne i „odgojenih“.

Odgoj, zajedno sa obrazovanjem, osigurava kvalitetan život. Samo se odgojem i obrazovanjem može vrednovati kvaliteta života, koju treba tražiti u kulturi svakog pojedinca, jednog naroda i kraja. Ona su nosilac vrijednosti zajedno s onim koji je stvaraju (Ćatić, Stevanović, 2003:84).

Poslije porodice zasigurno možemo kazati da je škola najvažniji faktor odgoja i obrazovanja mladih. Ona sa porodicom predstavlja primarni i najbitniji faktor pripremanja mladih za život u društvenoj zajednici. Stoga je njena vrijednost nemjerljiva.

Djeca se po prvi put suočavaju sa obavezama, zahtjevima i zadacima, koje moraju izvršiti. Kod nekih se sistem vrijednosti u školi razlikuje od vrijednosnog sistema njihovih roditelja, a ponekad mu je čak i suprotan.

Pored značajnog zadatka (obrazovanja mladih i što kvalitetnijeg usvajanja znanja) uloga škole je i odgoj mladih sa što kvalitetnijim moralnim svojstvima, radnim i drugim navikama, kako bi se lakše socijalno integrirali u društvo. Od toga koliko škola ostvaruje odgojno-obrazovne zadatke ovisi i od učitelja, nastavnog osoblja, učenika, roditelja, pa i same sredine u kojoj se učenik nalazi.

Neka djeca ispoljavaju i razvojne poteškoće, pa im adaptacija na školsku sredinu i uvjete može biti traumatična.

To upućuje na činjenicu, da je kroz usvajanje ne samo akademskih, nego i drugih znanja i vještina ponekad veoma teško uskladiti osnovnu funkciju škole, koja se sastoji u pripremi mladih za jedan aktivni i stvaralački odnos u društvu.

Da se primjetiti da XXI. st., koje je obilježeno tehnikom i brzinom prijenosa informacija, čije specifičnosti sve više utječu na čovjeka. Ono predstavlja jedan izazov i za školu sa kojim treba da se bori i u kojem više ona nije jedino mjesti gdje se obrazuje i odgaja. Jednostavno više nastavno osoblje nije jedini izvor informacija tako da danas imamo slučaj da učenici imaju dosta infomacija već unaprijed o onom o čemu njihov nastavnik ili profesor govori. Tako da bi svi oni koji učestvuju u odgoju i obrazovanju od onih koji kreiraju nastavne planove i programe do onih koji ih realiziraju trebaju biti u simbiozi i da prate trenutni napredak i modernizaciju društva. Kako bi adekvatno mogli odgovoriti izazovima koji im se nameću. Da bi se to postiglo bitno je da se učitelji, nastavnici, profesori permanentno usavršavaju u pozivu koji obavljaju.

U tradicionalnoj školi učitelj/nastavnik je bio medijator, posrednik između nastavnih sadržaja i učenika. On je bio isključivi organizator odgojno-obrazovnog procesa, a odnosi na relaciji nastavnik-učenik bili su zasnovani na hijerarhijskim razlikama. Učenik je bio u poziciji objekta i podređenog položaja (Ćatić, Stevanović, 2003).

„Moderna škola“ traži „modernog nastavnika“ ovakva konstatacija se odnosi na inventivne, kreativne i odgovorne stručnjake. Informacijske tehnologije podrazumjevaju nove oblike interakcije između učenika i nastavnika. Uz to sve više se traži timski rad, što znači da treba uspostaviti nove oblike komunikacije u školi. Pored toga nastavnici imaju obavezu da pored održavanja nastave, pomažu u razvoju ustanove u kojoj rade. Nove uloge da ih tako nazovemo učitelja podrazumjevaju njegovu sposobnost promjene načina razmišljanja u skladu s danom situacijom. Posebne obaveze se odnose na stvaranje kurikuluma. Odgojna zadaća škole danas ima novu i posebnu kvalitetu. Na svim razinama i u svim nastavnim predmetima škola mora naći i vremena i prostora za rasprave o osjećajima, razmišljanjima i raspoloženjima učenika, mora ih proraditi i analizirati. Dugoročno gledano, ova odgojna vrijednost vrijedi više nego nužno ispunjenje kognitivnih ciljeva učenja (Hentig, 1993). Kakva li bi to bila uloga i šta treba da čini škola, nastavno osoblje u pogledu odgoja i kako da taj dugotrajni proces učini djelotvornim u stilu obećanja, prisege, za učitelje, nastavnike, koju je nazvao Sokratova prisega. Njemački pedagog Hartumt von Hentig rekao je sljedeće:

1. Poštovati osobine svakog djeteta i braniti ih od svih.

2. Zalagati se za njegovo duševno i tjelesno jedinstvo.
3. Poštovati njegove osjećaje, slušati ga i uvažavati.
4. Tražiti njegov pristanak za sve što mu činim, kao što bih tražio od odrasle osobe.
5. Spoznati zakonitosti djetetova razvoja i poticati ga da se trudi i napreduje.
6. Otkriti i unaprijediti njegove sklonosti.
7. Zaštititi ga, ako je slabo; pomoći mu (ako je potrebno) prevladati strah i krivicu, laž i zloču, sumnju i nepovjerenje.
8. Ne lomiti njegovu volju (ni onda kada mi se čini besmislenim), pomoći da mu razum ovlada voljom, poučiti ga kako se koristiti razumom: umijeću razumijevanja i shvaćanja.
9. Osporobiti ga za preuzimanje odgovornosti u zajednici i za zajednicu.
10. Omogućiti mu stjecanje iskustva o svijetu kakav doista jest, ali ga ne podvlastiti takvom svijetu.
11. Omogućiti mu spoznati što jest i kakav je dobar život.
12. Pružiti mu viziju boljeg svijeta i uvjeriti ga kako ju je moguće ostvariti.
13. Poučiti ga istinoljubivosti, a ne istini jer „Istina je samo kod Boga“.

Također se obavezujem:

1. Koliko mi je ljudski moguće, sam ću tako živjeti i primjerom pokazati kako se prevladavaju teškoće, napadi svijeta i prigode što ih nudi, a osobito vlastita ograničenja i krivice.
2. U skladu sa svojim snagama pobrinut ću se da naraštaji koji dolaze zateknu takav svijet u kojem se isplati živjeti i u kojem naslijedeni tereti poteškoće ne pritišću vlastite ideje i mogućnosti.
3. Javno ću obrazložiti moja uvjerenja i djela, izložit ću se kritici posebno kritici onih koji su time pogodjeni kako i kritici stručnjaka. Svjesno ću provjeravati i vlastite prosudbe.
4. Usprotivit ću se ipak svim osobama i odnosima pritisku javnog mnijenja, interesima skupina, propisima službe budu li spriječavali namjere koje sam ovdje iznio.
5. Ovu obavezu snažim svojom spremnošću na provjeru vlastitog rada i djelovanja u svaku dobu pa tako i mene kao osobe putem navedenih mjerila (Hartmut von Hentig, 1993).

Odgojno-obrazovna funkcija škole ovisi o tome koliko će uspjeti da učenik ne bude samo objekat njenog djelovanja, nego u isto vrijeme i subjekt njenog rada. Odnosno koliko će

uspjeti u svom nastojanju da privuče učenike na zajedničku saradnju, da im za to stvori uslove da ih podstiče i da saradnju prihvate kao uslov svog djelovanja. Škola ne može niti smije zanemarivati u analiziranju učeničkog neuspjeha a da pri tome ne uzme u obzir analiziranje drugih faktora kao što su uslovi u kojima učenik živi. Da li su ti uslovi za njega povoljni ili nisu (socio-ekonomske, kulturne prilike porodice te odnosi u porodice) koji su doprinijeli njegovom neuspjehu u procesu obrazovanja ali i ponašanja učenika.

2.2. Odgojno-obrazovne institucije u BiH

U Bosni i Hercegovini kao i u drugim zemljama bivše Jugoslavije zadržava se kompletan model sistema obrazovanja s manjim izmjenama utemeljenim 60-ih godina XX. stoljeća. Otvoren za sve nove promjene i inovacije, ali zadržava stabilnost u svojim glavnim organizacionim strukturama.

Nakon nemilih događaja zahvaćenim ratnim dešavanjima iz perioda (92.-95.), došlo je do podjelenosti zemlje na dva entiteta F BiH i RS BiH, gdje je došlo i do zasebnog uređenja i političkog djelovanja svakog entiteta. Kada je u pitanju odgoj i obrazovanje, kao i sam način uređenja, vođenja i upravljanja i tu je podjeljen. U FBiH koju čine 10 kantona i Brčko Distrikt u kojima je odgoj i obrazovanje u nadležnosti kantona, dok je to u RS BiH u nadležnosti entiteta. Bitno je napomenuti i da postoji institucija na nivou države BiH koja se bavi vrednovanjem nastavnih planova i programa u odgoju i obrazovanju a to je Agencija za predškolsko osnovno i srednje obrazovanje, koja je osnovana 2007.⁶ godine., odlukom vijeća ministara BiH sa sjedištem u Mostaru i svojim područnim jedinicama u Sarajevu i Banja Luci.

Zakon o odgoju i obrazovanju je definirao ulogu i značaj odgojno obrazovnih institucija i koje su njene funkcije u procesu obrazovanja. Ovdje ćemo navesti Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju na području Sarajevskog kantona koji se često uzima kao mjerilo i drugim kantonima u FBiH, koji donose iste ili slične zakone sa nešto manjim izmjenama. U članu 4, Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo se navodi:

- 1) Osnovni odgoj i obrazovanje učenika organizira se i provodi sljedećim ciljevima, koji će:

⁶ <https://aposo.gov.ba/hr/o-agenciji/#misija-vizija>; pristupljeno, 02.09.20019.

- a) Osigurati da svaki učenik uživa jednako pravo i mogućnosti za odgoj i obrazovanje bez obzira na spol, rasu, nacionalnost, socijalno i kulturno porijeklo, ekonomski status, vjeroispovijest i sposobnost;
- b) osigurati horizontalnu i vertikalnu prohodnost unutar bosanskohercegovačkog obrazovnog sistema i fleksibilnost u okvirima međunarodnih obrazovnih sistema;
- c) omogućiti da svaki učenik ostvari razvoj punih potencijala u skladu s vlastitim sposobnostima, potrebama i interesovanjima;
- d) osposobljavati učenike da razumijevajući i primjenjujući savremena naučna dostignuća doprinose izgradnji društva znanja;
- e) razvijati državotvornu svijest i patriotizam, očuvanje kulturno-historijske i duhovne baštine;
- f) razvijati kod učenika osjećaj identiteta i integriteta, poštovanja civilizacijskih i kulturnih tekovina, kao i univerzalne ljudske vrijednosti;
- g) razvijati kod učenika osjećaj i empatiju prema drugima;
- h) afirmirati poštivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda i pripremati svakog učenika za život u društvu zasnovanom na vladavini prava i vrijednostima demokratskog društva, socijalne pravde i uzajamnog uvažavanja;
- i) temeljiti odgojno-obrazovnu djelatnost u školi na autonomiji planiranja i organizacije, te slobodi pedagoškog i metodičkog rada prema smjernicama obrazovnog standarda, a u skladu s nastavnim planovima i programima, godišnjim programom rada i standardima i normativima;
- j) podsticati učenike da odgovorno učestvuju u aktivnostima zajednice i očuvanja prirode;
- k) osposobiti svakog učenika da razvije sposobnost samostalnog učenja i da uči tokom cijelog života;
- l) omogućiti učenicima da upoznaju sebe i da samostalno, promišljeno i odgovorno donose odluke koje se tiču njihovog razvoja i budućeg života;

- m) poticati razvoj učenika u cjelini, uzimajući u obzir sve njegove potrebe i posmatrajući ga kao jedinstveno i kompleksno biće;
- n) voditi brigu o mentalnom zdravlju učenika;
- o) osigurati sigurne uvjete za rad u odgojno-obrazovnim ustanovama;
- p) uočavati, prevenirati i poduzimati interventne mjere u slučaju neprihvatljivih oblika ponašanja kod učenika i zaštiti učenike od svih oblika nasilja/zlostavljanja u i oko škole;
- q) razvijati kod učenika jezično-komunikacijsku kompetenciju na maternjem jeziku i na stranom jeziku, matematičku pismenost, kompetenciju u nauci i tehnologiji, informaticku pismenost (informacijska, medijska, tehnološka), učiti kako se uči, socijalnu i građansku kompetenciju, samoinicijativu i poduzetničku kompetenciju, kulturnu svijest i kulturno izražavanje, kreativno-prodiktivnu kompetenciju i tjelesno-zdravstvenu kompetenciju;
- r) razvijati partnerstvo između roditelja/staratelja/usvojitelja (u daljem tekstu: roditelj) i škole;
- s) razvijati partnerstvo između škole i lokalne zajednice radi unapređenja odgojno-obrazovnog procesa;
- t) obezbijediti visok kvalitet i sposobljenost radnika i obrazovnih institucija;
- u) obezbijediti kontinuiran profesionalni razvoj nastavnika i drugih radnika u skladu s domaćim i međunarodnim standardima;
- z) osigurati kontinuirano unapređenje kvaliteta obrazovanja zasnovano na samovrednovanju i vanjskom vrednovanju, a u skladu s međunarodnim standardima kvalitete obrazovanja.

Zakonska regulativa precizno definiše ciljeve i zadatke u odgojno-obrazovnim institucijama, koji po svom sadržaju govore o kvaliteti samog zakonskog osnova.

U istom zakonu stav 2 dalje se navodi:

(2) Osnovni odgoj i obrazovanje djece temelji se na sljedećim općim načelima:

- a) načelu javnosti;
- b) cjeloživotnog učenja;

- c) jednakog prava na kvalitetan obavezan odgoj i obrazovanje;
- d) uvažavanja individualnih razlika i jednakih obrazovnih mogućnosti;
- e) razvijanja patriotizma i ljubavi prema domovini Bosni i Hercegovini;
- f) naučne i etičke utemeljenosti;
- g) afirmacije ljudskih prava i demokratskih vrijednosti;
- h) razvoju cjelovite ličnosti;
- i) razvijanja životnih kompetencija;
- j) partnerstva svih učesnika u procesu učenja i poučavanja;
- k) profesionalne autonomije i odgovornosti;
- l) osiguranja odgovarajućeg kvaliteta odgoja i obrazovanja, bez obzira na nacionalne, etničke, kulturne, socijalne, ekonomske, regionalne, lokalne i druge specifičnosti okruženja u kome se ono organizira i provodi.⁷

Da bi se unaprijedio sistem obrazovanja on bi morao da ima oformljene komisijske timove (inspektorji za obrazovanje) koji bi vršili testiranje o samoj provedbi zacrtanih ciljeva ovog zakona, gdje bi kasnije, na osnovu dobijenih rezultata mogli da rade na dalnjem usavršavanju i pomjeranju zacrtanih ciljeva ka boljem.

Zakonu o osnovnom vaspitanju i obrazovanju RS BiH u članu 6 stoji:

Zadaci osnovnog vaspitanja i obrazovanja su:

- 1) sticanje znanja, vještina i sposobnosti, te formiranje stavova, uvjerenja i sistema vrijednosti neophodnih za aktivnu uključenost u život porodice i društva,
- 2) sticanje i razvijanje ključnih kompetencija potrebnih za nastavak školovanja i cjeloživotno učenje,
- 3) razvijanje stvaralačkog, kreativnog i kritičkog mišljenja, te formiranje svijesti otvorene za nove ideje i nova znanja,
- 4) razvijanje i njegovanje osnovnih moralnih vrijednosti, stavova i odnosa, vrijednosti pravde, istine, slobode, poštenja i lične odgovornosti,

⁷ Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju/ Službene novine Kantona Sarajevo, br.23/2017, 33/2017 i 30/2017.

- 5) razvijanje svijesti o pripadnosti vlastitom nacionalnom i kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji na način primjeren civilizacijskim tekovinama,
- 6) razumijevanje i njegovanje potreba za kulturom i očuvanjem nacionalnog kulturnog nasljeđa i kulturnih dobara,
- 7) razvijanje samopouzdanja, samopoštovanja, samokontrole, sposobnosti prepoznavanja svojih emocija i emocija drugih lica,
- 8) razvijanje svijesti o važnosti i potrebi čuvanja sopstvenog zdravlja, zdravog načina života i fizičkih sposobnosti,
- 9) razvijanje ekološke svijesti i svijesti o potrebi očuvanja prirodne i životne sredine,
- 10) razvijanje komunikacionih sposobnosti, tolerancije, poštovanja različitosti i mišljenja drugih, te njegovanje drugarstva i prijateljstva,
- 11) osposobljavanje za konstruktivno rješavanje problema i djelovanje u timu, te stvaranje osjećaja za saradnju i odgovornost i
- 12) podsticanje i razvijanje kulturne, vjerske, jezičke i polne ravnopravnosti i tolerancije, te empatije prema slabim, starim i nemoćnim licima.⁸

Iz oba Zakona o osnovnom odgoju/vaspitanju i obrazovanju Kantona Sarajevo i entiteta RS BiH možemo uvidjeti da se radi o sličnim ili istim ulogama i funkcijama obrazovnih institucija na području BiH.

U Bosni i Hercegovini obrazovni sistem obuhvata predškolsko, osnovno, koje je obavezno i besplatno za svu djecu u dobi od 6 do 15 godina života, srednje i visoko obrazovanje.

Odgoj i obrazovanje počinje već u „predškolsko doba“ koje traje od prve godine po rođenju do polaska u školu (negdje u 6-oj, 7-oj godini, a ponegdje čak i ranije).

Sa 6 punih godina a negdje i ranije se polazi u osnovnu školu, koja je kao obavezna trajala 8 a sada novim planom od 2004. god., 9 godina. Djeli se na mlađu i stariju dob (mlađe i starije razrede), tj. na razrednu (od I.-IV. ili I.-VI.) i predmetnu (V.-VIII. ili VI.-IX.) nastavu. No ova projekcija ne odgovara pravom stanju jer se i u razrednoj nastavi nalazi dio predmetne nastave.

⁸ Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju/Službeni glasnik Republike Srpske 44/17 od 16.05.2017.g.

Poslije završene devetogodišnje škole pred učenicima se otvaraju mogućnosti izbora za nastavak školovanja na srednjem stupnju. Srednje obrazovanje traje jednu od četiri godine, zavisno od tipa škole, odnosno izabranog profesionalnog programa, (stručne, zanatske, tehničke, umjetničke te gimnazije s više zasebnih programa, kao i srednje vjerske škole (medrese). Četverogodišnje srednje škole omogućavaju upise na odgovarajuće više škole odnosno fakultete.

Prema podacima Agencije za razvoj visokog obrazovanja i osiguranja kvaliteta BiH, u našoj zemlji je akreditovano ukupno 27 visokoškolskih ustanova, od toga broja, 8 je državnih.⁹ A to su:

1. Univerzitet u Sarajevu
2. Univerzitet u Tuzli
3. Univerzitet u Mostaru
4. Univerzitet u Banja Luci
5. Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
6. Univerzitet u Istočnom Sarajevu
7. Univerzitet u Bihaću
8. Univerzitet u Zenici

Sistem visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini zasniva se na principima Bolonjske deklaracije. Prema ovom principu visoko obrazovanje je organizovano na sistemu bodova ECTS-a na tri nivoa:

- I. Prvi ciklus dodiplomski studij od 3 do 4 godine i nosi (180 ili 240) ECTS bodova
- II. Drugi ciklus postdiplomski studij koji traje 2 godine i nosi 120 ECTS bodova i nakon završenog dobija titulu magistra umjetnosti ili nauke.
- III. Treći ciklus doktorski studij koji traje 3 godine, a po završetku ovog studija stječe titulu doktora umjetnosti ili nauka.

Univerzitet može osim ovih zvanja ponuditi i specijalističke studije u trajanju od jedne ili dvije godine, kojim se može steći zvanje specijalista određene oblasti kao što je medicina. U Bosni i Hercegovini obrazovanje ima svoju dugu historiju, svjedok tome je jedna od visokoobrazovnih institucija koje se svrstavaju među najstarije u Evropi je i Gazi Husrev-begova medresa koja je osnovana 08. januara 1537. godine. Njen osnivač je Gazi Husrev-beg,

⁹ http://hea.gov.ba/akreditacija_vsu/; pristupljeno 09.09.2019.

koji je bio sin bosanskog plemića Ferhat-bega. Majka Gazi Husrev-bega, bila je kćerka sultana Bajezida II. Medresa će prvobitno nositi naziv „Seldžukija“, a kasnije će u narodu biti poznata kao „Kuršumlija“ (radi krova presvučenog olovom)¹⁰.

Imajući u vidu statističke podatke broja stanovnika u BiH iz 1879., godina poslije okupacije BiH od strane Austrograske u BiH je živjelo:

muslimana:	pravoslavnih:	rimikatolika:	jevreja:
448.613	492.241	209.391	3.426

Brojno stanje osnovnih škola zatečenih poslije okupacije Bosne i Hercegovine do otvaranja državnih škola:

sibijan-mektebi:	srpsko-pravosl. škole:	katol.škole:
499	56	54

Brojno stanje školske djece u konfesionalnim osnovnim školama koje su zatečene 1879. godine.

muslimanske:		pravoslavne:		katoličke:		jevreji:
m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m. ž.
16.228	7.360	2.486	772	1673	652	260
Svega: 29.431						

¹⁰ <https://www.medresa.ba/historijat/>; pristupljeno 12.09.2019.

Godine 1888/89. Bilo je u Bosni i Hercegovini na 1.336. 091 stanovnika svega 216 osnovnih škola, od toga : komunalnih 128, srpskih konfesionalnih škola 59, katoličkih 25, jevrejskih 1, privatnih 3.¹¹

Radi usporedbe spomenut ćemo brojno stanje učenika koji su upisani i koji su pohađali osnovnu i srednju školu za perioda 2014-2019., koje je provelo Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke na području FBiH.¹²

Broj učenika o.š.	194.867	191.210	189.019	185.605	184.469	Ukupno: 945.17
Školska godina	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	Period od 2014-2019
Broj učenika s.š.	93.331	87.813	82.675	81.454	75.588	Ukupno: 423.861

Broj upisanih učenika u prve razrede osnovnih škola u školskoj 2018/19. iznosio je 20,049, a 18.176 učenika upisanih u prve razrede srednjih škola također u školskoj 2018/19.

U entitetu RSBiH broj upisanih prvačića u školskoj 2018/19 je 9600, prema izvještaju Ministarstva prosvjete i kululture RSBiH.¹³

Na području RSBiH broj upisanih učenika za period od 2014-2018

Broj učenika o.š.	10.505	10.517	10.202	9.676	9.600	Ukupno 50.005
Školska godina	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	Period od 2014-2019

Bitno je i pomenuti da je prva ženska škola za vrijeme Osmanske vladavine u BiH osnovana u Sarajevu, 1857. Ili 1858. godine po imenu Stake Skenderove. Bila je privatna, ali je država

¹¹ Prema podacima: Vojislav, Bogićević: Pismenost u Bosni i Hercegovini, Veselin Masleša, Sarajevo, 1975. Str. 283-284.

¹² http://fmon.gov.ba/Upload/Dokumenti/3882ddc8-b66e-43d4-a98b-9890176421a6_Informacija%20o%20upisu%20ucenika%20skolska%202018_19.pdf ; pristupljeno 15.09.2019.

¹³ <https://banjaluka.net/republika-srpska-nikad-manje-djaka-prvaka-u-banjaluci-petina-od-ukupnog-broja-upisanih/>; pristupljeno 15.09.2019.

svake godine dodjeljivala finansijsku pomoć. Školu su pohađala djeca svih vjeroispovjesti. Škola se održala sve do 1878. godine (Ćatić, Stevanović, 2003).

2.3. Porodica-škola-lokalna zajednica kao uspješni partneri u procesu odgoja i obrazovanja

Škola svojom historijskom ulogom težila je da oblikuje čovjeka po mjeri svoje okoline, da stječe znanje, da se zdravo razvija i da se odgaja u duhu svoje kulture i tradicije. No savremeni način odgajanja i obrazovanja zahtjeva uključivanje drugih učesnika u aktivnu proces obrazovanja.

Kada je u pitanju zakonska regulativa, (Zakon o odgoju i obrazovanju) o načinu upravljanja i rukovođenja škola, pored osnivača obrazovnih institucija, (neovisno da li to bila privatna ili javna škola), stoji da roditelji, lokalna zajednica imaju pravo učešća u obrazovnom procesu. Sagledavajući razloge današnjeg obrazovanja, potrebno je aktivnije i efikasnije uključivati porodicu i lokalnu zajednicu u sam proces obrazovanja, jer to više nije samo zakonski okvir koji se nudi kao mogućnost već realna potreba. Ovakav način građenja uspješnog obrazovnog procesa je već tema mnogih istraživača, koji ističu bitnost stvaranja horizontalnih interakcijski odnosa između porodice, škole i lokalne zajednice. Problemi koji se nameću današnjem obrazovanju nisu više mogući da se sama škola posveti njihovom rješavanju, jer je nemoćna, da se sama bori.

Postoji mnogo razloga za povezivanje i aktivno sudjelovanje porodice, škole i lokalne zajednice. Naime dobar odnos između škole, porodice i lokalne zajednice, mogu da utiču na kvalitet nastavnih planova, programa, školske atmosfere, do unapređenja rada nastavnika itd. Ali glavni razlog povezivanja ovih odnosa jeste namjera da se učenicima obezbjedi zdravo i kvalitetno okruženje za njihov razvoj.

Postoji veliki broj istraživača koji su govorili o ovoj temi o povezanosti i interakciji porodice, škole i lokalne zajednice. Među njima je i Džojs Epstein koja je sa saradnicima sa Džon Hopkins Univerziteta dizajnirala model uključivanja ova tri faktora, kojeg je nazvala „Model sveobuhvatnog partnerstva porodice, škole i lokalne zajednice“ (Epstein, J. L., Coates, L., Salinas, K. C., Sanders, M. G., & Simon, 1997).

Ovaj pojam se koristi da prikaže značaj kooperativnog odnosa između porodice, škole i lokalne zajednice, gdje svaki učesnik unosi svoje resurse u cilju kreiranja jednog posebnog

odnosa u procesu obrazovanja. Ovaj model se temelji na pet ključnih elemenata kako navodi (Vosler-Hunter, 1989, prema: Kimberly & Christenson, 2000: 478) a to su:

1. Uzajamno uvažavanje znanja i vještina.
2. Iskrena i jasna komunikacija
3. Otvorena i dvosmjerna komunikacija
4. Zajedničko konkretiziranje ciljeva
5. Zajedničko planiranje i donošenje odluka

Da bi ovaj model bio primjenjiv u praksi potrebano je da škola pokrene inicijativu u kome bi ona izgradila takvu atmosferu u kojoj bi se proces obrazovanja i uspjeh učenika vrednovao kao uspjeh šire društvene zajednice. Postoje momenti gdje se ovaj odnos usmjerava samo na porodicu i školu ili na školu-lokalnu zajednicu ili pak porodicu-školu-lokalnu zajednicu, ovisno o potrebi njihova uključivanja.

Za efikasnot ovog odnosa potrebno je stvarati uslove kontinuiranog povezivanja kroz različite projekte. Od krucijalne važnosti za razvoj učenika i napredovanja u učenju je potrebno uključivanje roditelja, kao prvom faktoru u modelu povezivanja. U tom smislu Epstein (Epstein, J. L. (1995). School/ Family/Community Partnerships. Caring for the Children We Share. Phi Delta Kappan) navodi šest tipova roditeljskog uključivanja:

- Roditeljstvo, pružanje pomoći porodici da izgrade takvo porodično okruženje koje će biti podrška djeci kao učenicima (npr: iskazivanje sugestija za porodične uslove koji podržavaju učenje; obrazovanje roditelja, edukacija o roditeljstvu i porodičnom vaspitanju; servisi za pružanje pomoći roditeljima, posjete porodicama itd.).
- Komunikacija, izgradnja efikasnih oblika komunikacije između porodice i škole o školskim programima i napredovanju učenika.
- Volontiranje, uključivanje roditelja u školske aktivnosti, tj. obezbjediti njihovu pomoć i podršku.
- Učenje kod kuće, obezbjeđivanje informacija i ideja o tome kako da roditelji potpomognu učenje kod kuće (domaći zadaci, aktivnosti vezane za nastavni program, odluke i planiranje).
- Odlučivanje, uključivanje roditelja u donošenje odluka vezanih za život i rad škole, osnaživanje roditelja kao lidera i predstavnika u školskim tijelima i odborima.
- Saradnja sa zajednicom, identifikovanje i integrisanje resursa lokalne zajednice koji bi mogli biti u službi osnaživanja škole i porodice, razvoja i napredovanja učenika.

Primjenom ovih šest navedenih tipova roditeljskog uključivanja, škola može da pomogne roditeljima da budu uključeni u zadovoljavanju dječijih potreba u školi, porodici, te u samom poboljšanju interakcije između učenika i nastavnika kao i roditelja i učenika. Pored porodice koja predstavlja najvažnije razvojno okruženje u kojem djeca stječu vrijednosti i stavove prema svijetu, škola je prepoznata kao ključni faktor socijalizacije jer ima ulogu iskustva koja učenici stječu u široj zajednici.

Sagledavanje činjenica u ulozi i primjeni ovog modela primjetićemo da nedostaje stručni tim ljudi ili osoba koji bi svojom stručnošću i profesionalnošću povezivala sve ove subjekte, a koji u svojoj profesionalnoj ulozi imaju socijalni aspekt svog djelovanja a to su socijalni radnici. Uspješnost ovog modela koji povezuje ove faktore koji su neizbjegli u procesu obrazovanja leži u integriranju socijalnog radnika u stručni tim, koji će svojim znanjem i stručnošću ponuditi kvalitetne alate u cilju postizanju kvalitetnih rješenja.

Škola će biti faktor društvene promjene samo pod uslovom kad obrazovanje i cijeli sistem izobrazbe postavi na zdrave temelje. „Obrazovanje i izobrazba, bilo onako kako se zahtjevaju u formalnom obrazovnom sustavu, na poslu, bilo na više neformalan način, ključ je mogućnosti da svatko nadzire svoju budućnost i svoj osobni razvitak.“¹⁴

Svijet je moguće razumjeti ako se može shvatiti način na koji on djeluje i funkcioniра a ako se pronađe smisao osobnog usmjerenja. To je glavna zadaća škole. Napose je to primjereno izgradnji Europe. Pružanjem široke osnove znanja mladim ljudima, omogućavanjem da izaberu svoj put kroz njezinu složenost te rasprave njezinu svrhu, odgoj postavlja temelje svijesti i europskog građanstva.¹⁵

2.4. Problemi sa kojim se susreću današnje odgojno-obrazovne institucije na području USK-a

Posljedice ratnih sukoba Agresije na Bosnu i Hercegovinu iz perioda (92-95), podjeljenost zemlje na dva entiteta FBiH i RSBiH, političko uređenje, ogroman politički aparat te slabu ekonomsku i finansijsku moć države, predstavljaju i uzroke koji direktno, ali i indirektno utječu na odgoj i obrazovanje i sam tok procesa obrazovanja.

¹⁴ Povjerenstvo Europske zajednice, (1996) Prema društvu koje uči, Educa, Zagreb, str. 13.

¹⁵ Povjerenstvo Europske zajednice, (1996) Prema društvu koje uči, Educa, Zagreb, str. 25.

Napredak i razvoj jedne zemlje mjeri se njenim ulaganjem u obrazovanje pa tako možemo vidjeti da danas zemlje koje se svrstavaju u red „razvijenih zemalja“ da su to upravo zemlje sa najboljim sistemom obrazovanja. Što je naravno i logično za očekivati, ako se želi napredak i progres zemlje nedvojbeno prioritet je ulagati u znanje, odnosno u obrazovanje, obrazovni sistem.

Bosna i Hercegovina svojim ulaganjem u obrazovanje ne mijenja svoju dosadašnju praksu, na osnovu analiza onog što se uradilo prethodnih godina može se uvidjeti da se za obrazovanje izdvajalo veoma malo.

Republika Srpska troši na obrazovanje oko 4% BDP-a, u Federaciji Bosne i Hercegovine ta potrošnja iznosi oko 6%, dok je budžet Odjeljenja za obrazovanje u Distriktu Brčko (sa pododjeljenjima za predškolsko i osnovno, srednje obrazovanje i zajedničke poslove) 11,2% budžeta Distrikta. U većini kantona izdvajanje za obrazovanje predstavlja najveću stavku u kantonalnim budžetima. Iako su procentualna izdvajanja u budžetima namjenjena obrazovanju relativno visoka, ta sredstva još uvijek nisu dovoljna i značajna budući da su ukupni budžeti entiteta odnosno kantona i Brčko Distrikta BiH niski i ograničeni.¹⁶ Međutim ukupno 88% budžetskih sredstava namjenjenih obrazovanju ide za potrebe plata i naknada zaposlenih, 8% za materijalne troškove, dok na kapitalna ulaganja odlazi 4% ukupnog budžeta namjenjenog obrazovanju. Najveći dio sredstava se troši na plaćanje energije i komunalnih usluga i neznatan broj sredstava se izdvajaju za održavanje objekata i nabavke materijala.¹⁷

Konkretni problemi koji se nameću su:

- Slabi i nejednaki uvjeti rada u školama. Zgrade i opremanje škole su na nivou entiteta, u Federaciji na nivou kantona, koji za školstvo rijetko kad imaju novac pa čak i u onim kantonima koji su bogatiji u nekim školama jedva da imaju kredu i ploču, a negdje imaju i previše. Da bi se izjednačila ta raznolikost trebalo bi financiranje i opremanje škole vratiti na državni nivo.
- Nastavni planovi i programi su zastarjeli iako je osnovna škola sada devetogodišnja a ne osmogodišnja, reforme nisu urađene dubinski, došlo je do promjena u broju osnovnih razreda, ali ne i u samim nastavnim planovima i programima. U Federaciji

¹⁶ http://eu-monitoring.ba/site/wp-content/uploads/Obrazovanje_Izvjestaj_Namir_Ibrahimovic.pdf; pristupljeno 04.09.2019.

¹⁷ <http://www.cpu.org.ba/media/8177/Izvje%C5%A1taj-o-politikama-razvoja-ljudskog-kapitala-u-Bosni-i-Hercegovini.pdf>; pristupljeno 12.09.2019.

BiH u pojedinim kantonima upisana je prva generacija devetogodišnje osnovne škole i posljednja generacija osmogodišnje tako da je s 2012. godinom, osmogodišnja škola ostala samo dio historije.¹⁸

- Zastarijeli način poučavanja, još uvijek su djeca objekat ali ne i subjekat kada je u pitanju izvođenje nastave. Oni sudjeluju samo kao slušači koji će kod kuće još jednom pročitati lekciju i kad dođe vrijeme ispitivanja to gradivo „izrecitirati.“
- Učenje napamet „strebanje“ čemu učenje napamet gradiva, datuma, ili formula koje nakon testa ili ispitivanja zaboravimo..., česta učenička pitanja.
- Previše predmeta sa preopširnim sadržajem koje guši učeničku kreativnost i maštovitost.
- Problem nediscipline u školi, kada ni učitelji a ni nastavnici, nit menadžment škole ne zna šta da učini sa učenicima, koji svojim ponašanjem otežavaju rad drugim učenicima a i nastavnom osoblju. Nema odgovarajućih modela kako prevenirati takva ponašanja.
- Slabo motivirani učitelji i nastavnici, degradiran im je položaj u društvu i slaba plaća, tako da se dešava da učitelji, nastavnici paralelno moraju raditi dva posla kako bi mogli živjeti.
- Pretrpanost odjeljenja s brojem učenika, tako da učitelj, nastavnik ne može za 45 min, da svakom učeniku da valjan odgovor, a ni da pruži pomoć onim učenicima koji u prvi mah nisu razumjeli dotično gradivo.
- Problem inkluzije u nastavi gdje je sav teret opet usmjeren na učitelja, kojem je potrebna asistencija u nastavi a koja u većini slučajeva je izostala.
- Odsustvo praktične primjene znanja, koje lahko ispari, gdje učenici nemaju mogućnosti da naučenu teoriju primjene (siromašna opremljenost kabineta).¹⁹

Stanje u našim odgojno-obrazovnim institucijama i samim kvalitetom obrazovanja nisu zadovoljni ni učenici ni roditelji, a ni sami nastavnici. Najveći broj učenika osnovnih i srednjih škola ne učestvuje aktivno u obrazovnom procesu, niti postiže rezultate primjerene nivou svojih sposobnosti. Razlog je, kako je navedeno previše predmeta sa preopširnim sadržajem koje guši učeničku kreativnost i maštovitost.

¹⁸ <http://eu-monitoring.ba/> ; pristupljeno 19.09.2019.

¹⁹ http://eu-monitoring.ba/site/wp-content/uploads/2015/06/Obrazovanje_Izvjestaj_Namir_Ibrahimovic.pdf ; pristupljeno 25.08.2019.

3. SOCIJALNI RAD U ODGOJNO-OBRZOZNIM INSTITUCIJAMA

Da bi se mogli fokusirati na ulogu, zadatke i principe socijalnog rada, potrebno je definisati šta je socijalni rad. Na glavnoj skupštini IASSW (International Association of Schools of Social Work) 2014. usvojena je globalna definicija socijalnog rada koja je predložena od strane IFSW (International Federation of Social Workers) koja glasi:

„Socijalni rad je praktično-zasnovana profesija i akademska disciplina koja promovira socijalnu promjenu i razvoj, socijalnu koheziju, osnaživanje i oslobođanje ljudi. Principi socijalne pravde, ljudskih prava, kolektivne odgovornosti i poštovanja različitosti su centralni za socijalni rad. Poduprt teorijama socijalnog rada, socijalnih znanosti, humanističkih i autohtonih znanja, socijalni rad uključuje ljude i strukture kako bi prevazišli životne izazove i poboljšali blagostanje.“ (Definicija socijalnog rada koja je odobrena i usvojena od strane skupštine Međunarodnog saveza socijalnih radnika (IFSW, 2014) (Šadić, 2014: 88).

Naime socijalni rad kao profesija različito se akceptira u pojedinim zemljama svijeta. U većini slučajeva agresivna politika je ta koja utječe na društvo, što u konačnici ostavlja trag i na samu profesiju, u kojoj iskrivljuje njenu osnovnu smisao i svrhu. U nekim zemljama socijalni rad je pobornik, zaštitnik za obespravljenja ljudska prava, dok u drugim on je mehanizam za kontrolu koji radi u interesu održavanja sistema vlasti.

„Socijalni rad kao profesija nastao je iz humanih i demokratskih principa, a njegova primarna zadaća bila je pomoći najugroženijim kategorijama, siromašnim, nezaštićenim, nezaposlenim, pojedinim ugroženim kategorijama kao što su djeca, stari, žene, osobe s onesposobljenjem i druge ranjive kategorije (Šadić, 2014: 88).

Škola je poslije porodice najvažnije mjestu u procesu odgajanja i vaspitanja djeteta. I u tom samom procesu vaspitanja, odgajanja suočava se s izazovima u pružanju potrebne podrške učenicima, roditeljima u sprječavanju prepreka, koji otežavaju uspješan odgojno-obrazovni i socijalizacijski proces njihovih učenika. Prema dostupnim podacima koji pokazuju porast nasilja u odgojno-obrazovnim institucijama, nasilje među vršnjacima u školi, školskim igralištima, koje se bilježi mobitelima pa se reproducira na društvene mreže putem interneta. U porastu je i konzumacija alkohola i drugih opojnih sredstava kod učenika, bez obzira na spol. Također vezano za porodičnu situaciju učenika, postoji porast djece koja žive u siromaštvu, pored navedenih problema postoje i drugi rizici koji se mogu uočiti kod učenika, teškoće u razvoju, problemi u ponašanju, narušeni porodični odnosi, razvod roditelja,

porodični problemi roditelja, nasilje u porodici i sl. Na osnovu toga nameće se logičan odgovor da je potreba za stručnjakom iz oblasti socijalnog rada neizostavna. Socijalni rad može da bude od velike koristi sistemu obrazovanja i učinkovit u procjeni socijalnih rizika i provedbi preventivnih i interventnih aktivnosti s ciljem smanjivanja djelovanja rizika i rješavanja aktualnih problema.

Školski socijalni rad je specijalizirano područje prakse unutar profesije socijalnog rada (Constable, 2006).

Školski socijalni radnici u brojnim zemljama bave se procjenom socijalnog statusa učenika, rizika u kom se nalaze oni i njihove porodice, grade kreativne programe aktivnosti u pružanju podrške i zaštite za učenike, proširuju saradnju sa institucijama i ustanovama, pomažu učenicima koji su slabijeg imovinskog stanja, pomažu roditeljima u ostvarivanju socijalne i zdravstvene zaštite i dr.

Suština socijalnog rada u školi je da na organizovan način, timski rješava probleme vezane za socijalnu problematiku, u neposrednom radu sa učenicima, roditeljima i nastavnicima te je usmjerena na koordinaciju škole, porodice, ustanova lokalne zajednice u svrhu postizanja što boljeg školskog i razvojnog uspjeha učenika. Njegovo učešće i uvođenje u odgojno-obrazovne institucije većinom je posljedica raznih društvenih promjena (ekonomski kriza, svakodnevni porast troškova za život, pad standarda, nesređeni porodični problemi...i dr.) koji se kao negativna posljedica reflektuju i na same učenike (Dervišbegović, 2001).

3.1. Historijski razvoj socijalnog rada u odgojno-obrazovnim institucijama

Socijalni rad kao naučna disciplina nastala je na prostoru SAD. Među same osnivače socijalnog rad ubraja se Mery Richmond koja je napisala prvi rad na temu Socijalne dijagnoze 1917. godine. No postoje i podaci da se socijalni rad u školi u nekim gradovima SAD, kao što su New York, Boston, Čikagu i Hartford javlja mnogo prije 1906.-1907. godine.

Socijalni rad u školi bio je usmjeren na djecu koja su dolazila iz niži slojeva društva. Razlog koji je doprinijeo o obaveznom uvođenju socijalnog rada u odgojno-obrazovne institucije je i istraživanje koje je provedeno u Čikagu o neadekvatnom korištenju vremena učenika gdje se potvrdila potreba za socijalnim radnicima za razumjevanje i preveniranje „društvenih bolesti lokalne zajednice“ (Gavrilović, Janjetović-Šućur, 2014).

Zadaci socijalnog rada iz tog perioda bili su fokusirani na upoznavanje učitelja i porodice učenika kako bi se stvorila bliska suradnja između škole, porodice i lokalne zajednice sa ciljem unaprijeđenja kvaliteta obrazovanja i života učenika uopšte.

Početkom 1918. godine SAD zakonom su omogućile zapošljavanje socijalnog radnika u svim školama kao razlog njihova uključivanja u odgojno-obrazovne institucije istaknuti su: razvijanje procesa obrazovanja, spoznaja da socijalni radnici mogu biti dio tog procesa, okruženje djece izvan škole je često otežavajuće za učenike. Svaka škola razvija svoju misiju: nastoji uskladiti odgovornosti za potpunu dobrobit djeteta uz maksimalnu uspostavu saradnje između kuće i škole (Constanble, 2002).

U periodu 20-tih godina, XX. stoljeća, socijalni rad u školi će se razviti kao zasebna samostalna profesija. Koja će u fokusu svog djelovanja imati sprječavanje maloljetničkog prijestupništva. U tom periodu dolazi do snažnog utjecaja pokreta mentalne higijene koji u škole dovodi socijalne radnike, koji će pomoći u dijagnosticiranju i preveniranju „nervozne“ djece.

Školski socijalni rad tokom 40-tih godina ujedinjuje saradnju sa učiteljima i ostalim osobljem škole, školski socijalni radnici postaju profesionalci koji pružaju pomoć školama u rješavanju psihosocijalnih problema učenika.

Literatura koja se javlja u periodu 1940. i 1950. godine ukazuje da se školski socijalni radnici isključivo svojim radom bave intervencijama na individualnoj osnovi, bez konkretnih intervencija u porodici i “grupnog socijalnog rada” (Martinović, 1994). Školski socijalni rad

u ovom periodu bio je usmjeren na traženje onog što socijalni radnici imaju zajedničko a ne ono što ih čini različitim u područjima socijalnog rada. Nakon 1960. godine apostorf je više na kritičkom shvaćanju odnosa prema edukaciji u školama kao i na ulozi škole u shvaćanju socijalnog rada kao posebnog socijalnog sistema. U ovom vremenu dolazi do interesa za socijalnim radom u zajednici te za odnos na relaciji, škola-lokalna zajednica, odnosno za povezanost škole s horizontalnim i vertikalnim oblicima organizacije lokalne zajednice.

U kasnijem periodu dolazi do povećanja i potrebe socijalnih radnika u školi a 1970. Godine socijalni rad u školi doživio svoju ekspanziju. Model rada koji je tad bio zastavljen bio je usmjeren na osiguravanje jednakih obrazovnih šansi za svu djecu i zajedničkim radom sa nastavnim osobljem. Koji je nazvan „model odnosa škola-zajednica-učenici“ (Allen-Meares, P., 1991). U ovom periodu posebno se ukazuje na potrebu timskog rada s djecom s teškoćama u razvoju. Istovremeno se značajno mijenjaju i socijalni uvjeti determinirani ovisnošću o opojnim sredstvima, prestupništvo, siromaštvom, kao i sa emocionalnim i psihološkim problemima i raznim drugim oblicima ugroženosti djece, koji su zahtjevali poseban pristup istraživanju i socijalnom tretmanu.

Bitno je napomenuti da je period profesionalizacije trajao do osnivanja nacionalnog udruženja socijalnih radnika (NASW), koja je predstavljala različita područja prakse socijalnih radnika.

U ovom vremenu dolazi i do nastanka, osnivanja međunarodne mreže školskih socijalnih radnika (IASSW), koja je imala za cilj informisanje udruženja školskih socijalnih radnika širom svijeta, a 1955. godine objavila je, listu zemalja u kojima postoji osnovana udruženja školskih socijalnih radnika.

Među važnim imenima, koji su doprinijeli afirmaciji školskog socijalnog rada je svakako Florence Pool koja je svoj pristup temeljila na ideji posebnog odnosa, misije škole, znanja i vještina socijalnog rada uključujući profesionalnu odgovornost svakog učesnika u procesu obrazovanja. Ona je svoju ideju gradila na principima da svako dijete ima pravo na obrazovanje i da se prema njemu treba tako i postupati kao odovjene i zasebne individualne ličnosti. Ulogu školskog socijalnog radnika definiše kao fleksibilnog profesionalca koji će se prilagoditi potrebama i svrsi škole, koji će pomoći onoj djeci koja nemaju isti pristup kao i ostala djeca. Školski socijalni rad vidi kao poseban resurs škole, koji može da obrazovanje učini uspješnim. Lela Costin je također doprinijela u profiliranju školskog socijalnog rada. Ona je u svojoj Analizi zadatka socijalnog rada razradila model poznat kao „costim model“ koji je bio rezultat projekta multiuniverzitetskog savjeta za planiranje promjena u pružanju

usluga namjenjenoj djeci, nazvan školski-komunalno dječiji model. Ovaj model je ukazivao na kompleksnost interakcije između učenika, škole i lokalne zajednice. Njegov primarni cilj bio je da promjenama u interakciji ova tri faktora (učenik, škola, lokalna zajednica) doprinese većoj harmoniji između institucionalne prakse i politike škole (Lela B. Costin, 1978).

Vođeni teorijom i praksom SAD-a, zapadnoevropske zemlje su također uvele socijalni rad u školstvo, 40-tih godina. Međutim rezultati postignuti u posljednjih nekoliko desetljeća pokazuju da socijalni rad i u tim zemljama svojim znanjem i stručnošću mogu da pariraju iskustvima SAD. U početku posebno su se isticale: Njemačka, Holandija, Nordijske zemlje, Velika Britanija, no u sadašnjem vremenu u evropskim zemljama mjesto socijalnog radnika u obrazovanju odnosno u odgojno-obrazovnim institucijama je bitan, kao i mjesto učitelja, nastavnika. Tako da je gotovo nemoguće pronaći školu a da u njoj nema zaposlenog socijalnog radnika. Socijalni rad u evropskim zemljama je zakonski definiran, razvijen i ima svoje mjesto u društvenoj zajednici kao faktor uspješnog doprinosa kvaliteta življenja kako u odgojno-obrazovnim institucijama tako i u drugim sferama čovjekovog življenja.

3.2. Razvoj socijalnog rada u odgojno-obrazovnim institucijama u BiH

Socijalni rad u BiH u odgojno-obrazovnim institucijama nije na zavidnom nivou. Tako da se prvi put socijalni rad u obrazovanju pominje tek 1965. kada je deset socijalnih radnika bilo uposleno u škole za specijalni odgoj i obrazovanje (Bašić 2010).

Uvođenje socijalnog rada u obrazovanje, odnosno u obrazovne institucije je omogućeno na osnovu Zakona o specijalnim školama iz 1965. gdje je predviđeno zapošljavanje socijalnog radnika u vaspitno-obrazovnom radu. A na osnovu odredaba Zakona o osnovnoj školi iz 1965. Uvodi se odredba o socijalnoj djelatnosti škole, gdje se otvara mogućnost za uvođenje socijalnog rada u redovni sistem obrazovanja.

Ni u godinama poslije socijalni rad kao pomažuća profesija duboko ukorjenjena u sistem socijalne zaštite nije prepoznat kao važan za proces obrazovanja. Dokaz tome je i Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju iz 1978. gdje u čl. 156 navodi se kako „škola može imati i socijalnog radnika i druga stručna lica“ (Bašić 2010).

Današnja situacija znatno nije promjenjena, tako da i nakon 55. godine i dalje ne možemo kazati da je socijalni rad u školi zauzeo svoje mjesto koje mu pripada. Nit je prepoznat kao

bitan faktor pružanja pomoći u procesu odgoja i obrazovanja. No postavlja se pitanje šta je razlog tome?

Kako smo već naveli da je BiH još uvijek zemlja u „tranziciji“, zemlja koja zbog svoje ratne prošlosti, i zbog svog prevelikog „političkog aparata“ a i zbog svoje nedosljedne primjene zakona još uvijek stoji u „mjestu“. Iako je socijalni rad prepoznat kao pomažuća profesija sa svojim širokim spektrom djelovanja, još uvijek se kreće malim koracima ka napredku da zauzme svoje mjesto u društvu.

Danas socijalni rad u odgojno-obrazovnim institucijama utvrđen je Pedagoškim standardima i normativima za odgojno-obrazovni rad na području Federacije Bosne i Hercegovine koji „omogućava“ ali ne i obavezuje zapošljavanje socijalnog radnika u proces obrazovanja.²⁰ Prema novijim istraživanjima koja su provedena na području FBiH o zastupljenosti socijalnih radnika u odgojno-obrazovnim institucijama došlo se do saznanja da jedino Sarajevski kanton prednjači po broju zaposlenih socijalnih radnika u odgojno-obrazovnim institucijama. U Sarajevskom kantonu se navodi da trenutno ima 12 aktivno zaposlenih socijalnih radnika obrazovanju (i to u 8 osnovnih škola gdje djeluje 3 socijalna radnika, u 7 srednjih škola, gdje djeluje 6 socijalnih radnika i 3 socijalna radnika koji su angažovani u specijalnim školama).

„U Tabeli 1 je vidljivo da je najveći broj uposlenih socijalnih radnika na području Federacije Bosne i Hercegovine u Kantonu Sarajevo (57). Ipak da je ovo prividna slika govore rezultati istraživanja Šerić i sarad. (2017)²¹ koja su pokazala da je najveći broj socijalnih radnika u školama na području Kantona Sarajevo angažovan preko Programa „100+“, čak 35.3%, kroz pripravnički staž njih 33.2%, dok samo 16,7% socijalnih radnika je zaposleno na neodređeno

²⁰ <http://www.pzusk.ba/besplatni/PedagoskistandardiOsiSs.pdf>; pristupljeno 16.07.2019. godine

<http://www.pzusk.ba/besplatni/Pedagoski%20standardi%20za%20OS%202012.pdf>; pristupljeno 21.07.2019. godine

²¹ Rezultati istraživanja prezentovani su na konferenciji „Socijalni rad u obrazovanju“ koja je održana 20. 03. 2018. godine povodom Međunarodnog dana socijalnog rada. Cilj konferencije je bio skrenuti pažnju na značaj profesije socijalnog rada u obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Na ovoj konferenciji se prvi put ozbiljnije i sistematičnije raspravljalo o angažovanju socijalnih radnika u škole. (preuzeto Anida Dudić *Izazovi i perspektive socijalnog rada u obrazovanju* (2019) str. 408.

Tabela 1: Broj angažovanih socijalnih radnika u redovnim školama po kantonima FBiH

r/b	Kantoni:	Zakonski okvir:	Broj uposlenih socijalnih radnika u redovnim osnovnim školama:
1.	Kanton Sarajevo	Pedagoški standardi i opći normativi za osnovni odgoj i obrazovanje i normativi radnog prostora, opreme, nastavnih sredstava i učila po predmetima za osnovnu školu	57 socijalnih radnika (pripravnici, volonteri, uposlenici preko projekta 100+ i stalni radni odnos)
2.	Zeničko-dobojski kanton	Pedagoški standardi za osnovnu školu	** 0
3.	Srednjobosanski kanton	Pravilnik o pedagoškim mjerilima za osnovnu školu	** 0
4.	Hercegovačko-neretvanski kanton	Pedagoški standrad i nromativ osnovnog školstva Hercegovačko-neretvanskog kantona	* 1
5.	Unsko-sanski kanton	Pedagoški standardi za osnovno obrazovanje	* 1
6.	Tuzlanski kanton	Pedagoški standardi i opći normativi za osnovni odgoj i obrazovanje	** 0
7.	Zapadnohercegovački kanton	Zakon o osnovnom školstvu	* 1
8.	Bosnasko-podrinski kanton Goražde	Pedagoški standardi za osnovno obrazovanje	*** ?
9.	Posavski kanton	Pedagoški standardi i normativi za predškolski odgoj i obrazovanje	*** ?
10.	Kanton 10	Zakon o osnovnom školstvu	*** ?

(Preuzeto Anida Dudić *Izazovi i perspektive socijalnog rada u obrazovanju 2019*)

Poražavajući podatak je da u školama u Hercegovačko-neretvanskom, Unsko-sanskom, Zapadnohercegovačkom kantonu još uvijek nema uposlenih socijalnih radnika u školama“ (Dudić, 2019: 408)

Vrijeme pokazuje da će doći do promjene u društvu i do prepoznavanja socijalnog rada kao bitnog činioca u procesu obrazovanja, jer je evidentno da postoje problemi koji otežavaju proces odgoja i obrazovanja i da je potreba uključivanja socijalnog rada u odgojno-obrazovne

institucije neizostavna. Ostaje ne samo na nadležnim ministarstvima već i na medijima, socijalnim radnicima, udruženjima itd. da lobiraju za afirmaciju socijalnog rada u odgojno-obrazovnim institucijama.

Da će biti tih konkretnih pozitivnih promjena i perspektive društva sa obaveznim uvođenjem socijalnog rada u sistem obrazovanja, polahko se primjećuju, tako je Vlada Kantona Sarajevo u julu 2018. usvojila nove standarde i normative za osnovno obrazovanje, gdje je odlučila da potpomogne stručni tim škola angažmanom socijalnih radnika i psihologa.²²

3.3. Uloga i značaj socijalnog radnika u sistemu odgojno-obrazovnih institucija

Uloga socijalnog radnika u obrazovanju je da svojom stručnošću i kreativnošću doprinese rješavanju socijalnih pitanja i problema učenika u školi kako ne bi dovelo u pitanje normalno funkcionisanje procesa nastave.

Socijalni radnik u obrazovanju kao školski socijalni radnik svoje aktivnosti provodi na tri nivoa:

1. Na prvom nivou škole, kao voditelj tima u radu sa nastavnim osobljem, na prepoznavanju, prevenciji i rješavanju problema u radu sa učenicima, rad sa pojedincem, cjelim razredom, te rad sa učiteljima, nastavnicima, profesorima.
2. Na drugom nivou je rad sa lokalnom zajednicom, njegova uloga je rad na ostvarivanju suradnje između institucija, udruženja i pružanje inicijativa, kako poboljšati ulogu lokalne zajednice u samom procesu obrazovanja.
3. I treći nivo je rad sa porodicom gdje je uloga školskog socijalnog radnika da upoznavanjem porodice učenika dođe do konkretnih informacija, kako bi mogao na adekvatan način prići rješavanju problema i podizanja kvaliteta života u porodici (Žganec, 1996).

²² <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/sarajevo/video-u-osnovnim-skolama-od-sljedeće-godine-vise-psihologa-i-socijalnih-radnika-377188>

Prema Pedagoškim standardima za osnovno i srednje obrazovanje USK-a²³, ulogu i zadatke socijalnog radnika smanjuje u odnosu na okvirni Zakon o radu socijalnih radnika koji je puno obimniji. Što predstavlja predmetom nesuglasnosti što je u većini slučajeva razlog mnogih debata. „Iz višestruke uloge socijalnog radnika u školi mogu se definisati njegovi zadaci (1989. godine jedna grupa od 19 socijalnih radnika radila je na utvrđivanju poslova koje obavljaju socijalni radnici i identifikovala čak 104 posla socijalnog radnika)“ (Dudić, 2019: 404).

Rad školskog socijalnog radnika dodatno se proširuje njihovim učešćem u donošenju odluka i propisa vezani za odgoj i obrazovanje učenika.

Među opće aktivnosti školskog socijalnog radnika mogu se svrstati:

- a) Uklanjanje postojećih smetnji i teškoća u odgoju i obrazovanju učenika vezanih uz pripadnost različitim socijalnim slojevima društva,
- b) Omogućavanje postupne i uspješne socijalizacije,
- c) Unapređenje socijalne i osobne izgradnje učenikove ličnosti,
- d) Uspješna obrada i razrješavanje postojećih konflikata (Žganec, 1996).

Te ciljeve socijalni radnici ostvaruju u školskom socijalnom radu koji ima ove zadatke:

1. Dijagnozu individualnog socijalnog položaja učenika,
2. Poticanje kontakata između učenika iz različitih socijalnih slojeva,
3. Savjetovanje i poticanje učeničkog suodlučivanja,
4. Utvrđivanje socijalnih konflikata, rasprava o njima i njihovu obradu,
5. Poticanje socijalnog angažmana učenika,
6. Osnivanje vijeća roditelja,
7. Savjetovanje nastavnika,
8. Odgoj u slobodno vrijeme,
9. Pripremanje učenika za svijet rada, suradnja na nastavnim projektima, tretman učenika s neprihvatljivim ponašanjem (Žganec 1996: 128).

Navedene ciljeve socijalni radnik ostvaruje u planiranom procesu svojih aktivnosti koje uključuju faze procjene, povezivanja, komunikacije, planiranja, implementacije i evaluacije (Monkman, 1991), (Žganec 1996).

²³ <http://www.pzusk.ba/besplatni/PedagoskistandardiOsiSs.pdf> ; pristupljeno 25.05.2019. godine

Školski socijalni radnik svojim radom treba biti fokusiran na pomaganje učeniku u uspješnom snalaženju i savladavanju brojnih problema proizašli iz školskih, porodičnih uvjeta ili iz njegove bliže ili dalje okoline. Rad socijalnog radnika u odgojno-obrazovnim institucijama usmjeren je i na savjetovanje nastavnika, roditelja ili školske administracije. Socijalni se radnik može pojaviti i u funkciji svojevrsnog ombudsmena ili odvjetnika promjena u školi ili u širem društvu (Kennedy, 1974.)

Školski socijalni radnik svojim profilom ima mogućnost ili domet svoga djelovanja puno više nego što je zakonom planirano, jednostavno kazano on je kao korektivni faktor, koji pospješuje rad društva uopšte.

Socijalni radnik u radu sa učenikom upućen je na suradni odnos s nastavnikom, razredom, roditeljima i ostalima, koji su izvor relevantnih informacija o učeniku. Školski socijalni radnik u svom radu uključuje rad sa učenicima različitog socijalnog statusa, ponašanja, pa do njegovog psihičkog stanja. Naime socijalni radnici mogu se posebno baviti specifičnim ponašanjem učenika, „kao što su destrukcija, povlačenje, odbijanje, bježanje iz škole, talenti, depresivna stanja i sl.“ (Žganec, 1996: 128). Dalje socijalni radnici u obrazovanju mogu raditi s djecom s teškoćama u razvoju, učenicima koji su prognani iz svojih mesta, sa učenicima etničkih manjina, ili u vrijeme današnjih migracija, sa djecom imigranata, zlostavljanim i odgojno zapuštenim učenicima, učenicima sa seksualnim problemima (trudnoća i sl.) itd. U svom radu primjenjuju individualni ili grupni rad sa učenicima. Školski socijalni radnici postavljaju preventivne i rehabilitacijske odnosno resocijalizacijske ciljeve (Žganec, 1996).

3.4. Ciljevi i zadaci socijalnog rada u odgojno-obrazovnim institucijama

„Cilj socijalnog rada i socijalne djelatnosti škole jeste u tome da se organizovano priđe rješavanju takvih socijalnih pitanja i problema od kojih zavisi normalno odvijanje nastave.“ (Dervišbegović, 200: 457).

Potreba za socijalnim radom u obrazovanju proistekla je zbog problema društvenog karaktera (industrijski centri, veliki gradovi, ekomske krize, povećanje troškova života, pad standarda,) koji imaju uzročno-posljedičnu vezu sa položajem pojedinih kategorija učenika. U realizaciji zadataka socijalnog rada i socijalne djelatnosti škole najbolji put je izrada programa socijalne zaštite i socijalne djelatnosti škole. Njegova izrada treba da se zasniva na

proučavanju i praćenju učenika u porodici i sredini gdje učenik živi (M. Dervišbegović 2001.).

A ti programi bi trebali obuhvatiti sljedeće zadatke:

1. Zaštita učenika i materijalno i socijalno ugroženih porodica (nezaposleni roditelji, porodice sa niskim mjesecnim primanjima, porodice sa više djece, porodice sa teškim stambenim prilikama),
2. Zaštita učenika iz zdravstveno ugroženih porodica (učenici čiji su roditelji ili neko od članova boluje od TBC ili drugih zaraznih bolesti, teških hroničnih bolesti, psihičkih oboljenja),
3. Zaštita učenika iz porodica sa asocijalnim ponašanjem (alkoholizam roditelja, kriminal, prostitucija, skitničenje, prosijačenje i sl.),
4. Zaštita učenika iz deficijantnih porodica (djeca iz razvedenih brakova, porodice u kojima je jedan od roditelja umro ili poginuo, koje je jedan od roditelja napustio i sl.),
5. Zaštita učenika koji su uslijed progona i genocida ostali bez jednog ili oba roditelja, škola o ovim učenicima treba da vodi posebnu brigu.
6. Pomoći djeci učenicima sa psihosocijalnim teškoćama i traumama kao posljedicom preživjelih trauma u ratu. Sa ovom djecom organizovati savjetodavni rad,
7. Zaštita učenika iz porodica čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama (sukobi i svađe u porodici, alkoholizam, asocijalne pojave i dr.)
8. Pomoći učenicima koji postižu slab uspjeh (dopunska nastava i dodatna nastava učenicima koji postižu nadprosječne rezultate),
9. Zaštita učenika sa razvojnom ometenošću (slabovidni, nagluhi, sa poremećajima u govoru i glasu, tjelesno invalidna, mentalno ometena- granični slučajevi QJ od 70-90. Ovi učenici mogu pohađati normalno odjeljenje, ili ih treba uključiti u dopunska odjeljenja.
10. Rad sa učenicima devijantnog ponašanja (vaspitno zanemareni i vaspitno zapuštenoj djeci) uključivanjem u sekcije slobodnih aktivnosti, individualnim radom itd. (Dervišbegović, 2001: 458).

Ovdje bi se također trebao uvesti i rad sa djecom koji su na osnovu tehničkih pomagala (telefona, mobitela, kompjutera) ostvarila neograničen pristup internetu, gdje su uslijed izloženosti faktorima rizika razvili određenu ovisnost o on-line igricama, društvenim mrežama, pornografiji itd. A koji im otežavaju normalno življenje, (posebno posvetiti pažnju

u radu sa nastavnicima, roditeljima, pa čak i lokalnom zajednicom, u isticanju loših posljedica, kao i kod ostalih poroka koji izazivaju određene devijacije, od slabe fizičke razvijenosti, do nastanka i razvoja mentalnih bolesti i dr.).

Pored ovih nekoliko pobrojani zadataka socijalnog rada, školski socijalni rad može da svoje interesovanje usmjeri na još nekoliko njih koje se smatraju zadacima socijalnog rada u obrazovanju, npr:

- Izgradnja novih socijalni vještina kako kod odraslih (nastavnika, roditelja,) tako i kod učenika,
- Stvaranje novih resursa i socijalnih službi koje će pomoći djeci i njihovim roditeljima te razvoj novih programa u školi i lokalnoj zajednici,
- Promjenu percepcije kod odraslih (npr. edukacija za nastavnike o problemima koji mogu imati negativnu sliku o učeniku)
- Proširenje znanja (npr. edukacija za nastavnike o problemima zlostavljanja i zanemarivanja djece)
- Restruktuiranje postojećih aktivnosti (npr. razvoj modificiranih obrazovnih programa za djecu koja imaju teškoće u praćenju redovne nastave)
- Razvoj novih veza s relevantnim ustanovama u lokalnoj zajednici (kao što su ustanove za mentalno zdravlje ili za pomoć mladima)
- Razvoj novih uloga za učitelje, roditelje, i osobe u soacialnim službama lokalne zajednice (npr: učitelj kao voditelj grupe, roditelj kao volonter, stručnjak iz socijalne službe kao školski suradnik itd.)
- Razvoj novih inovativnih programa tamo gdje postoje potrebe (npr: alternativnih programa, fleksibilnih školskih programa, dopunskih programa za učenike čiji su roditelji zaposleni, modificiranih obrazovnih programa za tjelesno hendikepirane itd. (Žganec, 1996: 131).

Kao primjer navodimo neke od ciljeva socijalnog rada s pojedinim skupinama učenika (prema Allen- Maeres, 1991.):

A. Rad sa zlostavljanim i odgojno zapuštenim učenicima:

1. *Preventivni ciljevi:* pružanje pomoći za nastavno osoblje i za grupe u lokalnoj zajednici radi idnetificiranja i izvještavanja o zlostavljanju i odgojnom zanemarivanju; organizovanje obrazovnih programa namjenjenih roditeljima putem

škole i zajednice radi učenja tehnika uspješnog roditeljstva; uspostavljanje procedure izvještavanja o zlostavljanju i odgojnog zanemarivanju unutar škole.

2. *Kurativni ciljevi:* kontakti sa službom centra za socijalni rad odgovornom za ispitivanje zlostavljanja i odgojnog zanemarivanja; osiguravanje emocionalne podrške za učenike-žrtve zlostavljanja i odgojnog zanemarivanja putem rada s pojedincem, kratkotrajnih intervencija s obiteljima, grupnog rada i kriznih intervencija; rad s odnosima agencijama (odjel socijalne službe za maloljetnike) kao dio poratnih službi radi unapređenja učenikovog socijalnog funkcioniranja i uspjeha u školi; rad s učiteljima i njihovim učenicima kako bi se učenici naučili zaštititi od seksualnog zlostavljanja (preventivni i primarni cilj.)

B. Rad s učenicima koji bježe iz škole:

1. *Preventivni ciljevi:* upućivanje porodice na odgovarajuće socijalne službe; u suradnji s obrazovnim i administrativnim osobljem u školi; identificiranje školskih aktivnosti koje udaljavaju dijete od škole; organiziranje učeničkih grupa i učenje socijalnih vještina radi unapređenja funkcioniranja s vršnjacima i odraslima, pomoći u traženju pomoći; razvoj alternativa u prilagođavanju individualnim potrebama različitih učeničkih grupa zajedno sa školskim obrazovni osobljem; razvoj svijesti o kulturnim / etičkim razlikama između učenika s ciljem minimiziranja izolacije.
2. *Kurativni ciljevi:* kućni posjeti i procjene uvjeta koji mogu biti u vezi s učenikovim izostajanjem iz škole (npr. učenik može biti zadržan kod kuće radi čuvanja mlađe braće); savjetovanje s nastavnicima i procjena uvjeta u razredu te učenikove spremnosti za učenjem otkrivanja čimbenika koji ga udaljuju od škole; pomoći obrazovnom osoblju ako učenik treba dodatnu pomoći u učenju; procjena posjedovanja odgovrajućih socijalnih vještina učenika potrebnih za interakciju s roditeljima putem opservacije učenikova funkcioniranja u razredu i u nefromalnim situacijama; rad u suradnji sa školskim osobljem radi razvoja modificiranih obrazovnih sadržaja koji oblikuju ponovni ulazak u obrazovni sistem kad učenik izgubi značajno vrijeme potebno za normalno obrazovanje.

Veoma je važno da socijalni radnik prepozna problem, i da pristupi njegovu rješavanju na profesionalan, etičan i krajnje stručan način, kako teorijom tako i praksom, odnosno da svojim primjerom pokaže, da je on osoba koja želi, može i zna da pomogne drugom.

4. PROBLEMI U PONAŠANJU UČENIKA KAO JEDAN OD GLAVNIH PROBLEMA DANAŠNJEG OBRAZOVANJA

4.1. Definicija maloljetničke delinkvencije

„Maloljetnička delinkvencija, kao društveni fenomen, predmet je interesa brojnih naučnih disciplina kao što su pravo, kriminologija, socijalni rad, psihologija, pedagogija, sociologija, itd. Ovaj interes je prvenstveno uslovljen složenošću samog fenomena maloljetničke delinkvencije, odnosno njegovim uzrocima, pojavnim oblicima, te društvenom reakcijom i preventivnim mjerama.“ (Buljubašić, 2005: 11).

Termin delinkvencija nalazi se u korijenu latinske riječi (lat. *delinquere, delictum*) prav. istup protiv zakona, prijestup, zločin. A riječ delinkvent koja je izvedenica od riječi *delictum*, (lat. *delinquere, delinquens*) označava osobu, optuženi, prijestupnik, zlikovac; delinkventica, prijestupnica.²⁴

Iz navedenog se da razumjeti da riječ delikt u širem značenju označava nedozvoljen čin, postupanje suprotno zakonu i koje povlači nadoknadu štete, kaznu, jedno i/ili drugo. U užem smislu riječi, (građanskom pravu) označava namjerno nanošenje štete drugom, a u (krivičnom pravu) prestup kao vrstu krivičnih djela. (Mala Enciklopedija, 1971.)

Osim pojma maloljetničke delinkvencije u naučnim i stručnim krugovima koriste se različiti termini kao sinonim za ovu pojavu ili termini kojima se želi bliže objasniti delikventno ponašanje maloljetnika, kao što su:

- Prestupničko ponašanje
- Poremećaji ponašanja
- Devijantno ponašanje
- Odgojna zapuštenost

²⁴ Anić, Klaić, Domović (2002) Rječnik stranih riječi, Sani-plus, Zagreb, str. 262

- Socijalna neprilagođenost
- Antisocijalno ponašanje
- Rizično ponašanje i dr.

Pojam prestupničko ponašanje se najčešće koristi kao sinonim za pojavu maloljetničke delinkvencije a izraz ili pojam maloljetni prestupnik umjesto pojma maloljetni delikvent, što u biti predstavlja izbjegavanje stigmatizacije djece i maloljetnika. U krivičnom zakonodavstvu Federacije BiH termin (maloljetni prestupnik) predstavlja sinonim za sintagmu (maloljetni počinilac krivičnog djela).

Poremećaji u ponašanju predstavljaju skupni naziv za sve one pojave, biološke, psihološke i socijalne geneze koje manje ili više pogađaju pojedinca i nepovoljno djeluju na njegovu aktivnost, reaktivnost, te neugodno ili dapače štetno i opasno utječu na druge pojedince i društvene organizme npr.: porodicu, školski kolektiv, dječije i omladinske organizacije, te užu ili širu zajednicu. (Dobrenić, Poldrugač, 1974).

Izraz poremećaji ponašanja označava pojave koje su u suprotnosti sa opšteprihvaćenim normama ponašanja u jednoj socijalnoj sredini, a istovremeno se odnose na nepoštivanje društvenih normi i ugrožavaju prava drugih u toj zajednici.

Devijantno ponašanje se vezuje za ona ponašanja koja odstupaju od društveno utemeljenih normi i pravila ponašanja i vrijednosti u socijalnoj zajednici. Takva ponašanja rezultiraju averziju i socijalnu reakciju neodobravanja i sankcioniranja.

Odgojno zapuštenim djetetom treba smatrati svako dijete čiji su roditelji, staraoci ili usvojenci, odnosno društvena zajednica, grubo zapustili njegovo zbrinjavanje i odgoj. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom FBiH, prema članu 13, stav 3, odgojno zapuštenim djetetom smatra „dijete koje svojim ponašanjem narušava opšteprihvaćene norme i vrši prekršaje ili krivična djela.“ (Miković, 2004: 40).

Pod pojmom odgojne zapuštenosti podrazumijeva se svaki oblik društveno neprihvatljivog ponašanja maloljetnika i činjenje krivičnih djela kao najtežeg vida odgojne zapuštenosti.

Termin socijalna neprilagođenost se koristi radi izbjegavanja stigmatizacije maloljetnika. A upotrebljava se kod neprihvatanja normi socijalnog ponašanja u užoj ili široj socijalnoj zajednici.

Socijalna neprilagođenost je termin koji se često koristi i za osobe koje se zbog raznih razloga (rata, siromaštva i dr.) preselili u druge zemlje, u kojima vlada potpuno dugačiji način življenja. Socijalna neprilagođenost je širok pojam, i on nije mjerodavan niti precizan u tumačenju „široke lepeze devijantnog ponašanja, ili samo pojedinih oblika tog ponašanja.“ (Buljubašić, 2005: 17).

Antisocijalno ponašanje implicira na sve vrste ponašanja koja su u suprotnosti sa općeprihvaćenim moralnim normama. Ona su najčešće uvod u prestupničko ponašanje maloljetnika.

Rizično ponašanje su oblici ponašanja kojima se ugrožava svako pravo pojedinca kao individue i prava zajednice (Tomić, i saradnici, 2008).

Na osnovu datih objašnjenja može se zaključiti da pojava maloljetničke delinkvencije izjednačava se sa svim oblicima poremećaja u socijalnom ponašanju maloljetnika u zajednici.

Na osnovu stručne literature preovladavaju dva shvatanja maloljetničke delinkvencije.

- A. Šire shvatanje maloljetničke delinkvencije obuhvata „takva devijantna ponašanja mladih određenog uzrasta kojima se krše legalne norme i odgovarajući propisi određenih ustanova i zajednica kao i moralne norme društvene sredine.“ (Todorović, 1983: 22).
- B. Uže shvatanje maloljetnička delinkvencija „obuhvata sve aktivnosti djece i omladine koje su sankcionirane pozitivnim krivičnim zakonima pojedinih zemalja.“ (Milutinović, 1990: 241).

Na osnovu oba shvatanja pojma maloljetničke delinkvencije može se zaključiti da su one takvog stava da maloljetnici koji krše opće norme društva i zajednice da je potrebno preduzeti odgovarajuće mjere s ciljem preveniranja i preodgoja kako na bi došlo do težih posljedica, kako za pojedinca tako i za društvo.

4.2. Primjeri devijantnog i delinkventnog ponašanja

U literaturi se navode različiti vidovi delinkventnog ponašanja. Predstavit ćemo neke od tih vidova koje navode različiti autori.

Jedan od autora koji je proveo istraživanje putem metode samoiskaza opisao je devijantno i delinkventno ponašanje. (Petek, 1988)

- Bježanje iz škole po nekoliko dana,
- Ponavljanje razreda,
- Napuštanje školovanja,
- Bavljenje skitnjom i besposličarenjem,
- Saobraćajni prekršaji,
- Bježanje od kuće,
- Kockanje za velike svote novca,
- Siledžijsko ponašanje,
- Opijanje u društvu s drugim osobama,
- Pijenje u prekomjernim količinama i bez društva,
- Posjedovanje vlastite družine, koja je radila i loše stvari,
- Neovlaštena posluga tuđim motornim vozilom,
- Biti izazvan i drugoj osobi nanijeti tešku tjelesnu povredu,
- Uzeti tuđe motorno vozilo i zadržati ga za sebe ili prodati,
- Družiti se sa siledžijama i preverantima, kojih su se svi bojali,
- Posuđivati novac ili druge vrijedne predmete i namjerno ih ne vraćati,
- U trgovini uzeti neku robu i namjerno je ne platiti,
- Namjerno štetiti ili uništavati tuđu imovinu,
- Uspjeti prjeverom doći do novca ili nekih vrijednih predmeta,
- Koristiti se lažnom ispravom, koju je neko drugi izradio,
- Sudjelovanje u tučnjavi u kojoj je bilo razbijanja raznih predmeta, iz skladišta, podruma, ili nečijeg stana ukrasti hranu, piće ili druge predmete,
- Primiti, koristiti ili preprodavati predmete za kojega je sigurno poznato da je ukraden,
- Uzeti bez dozvole veću ili veliku svotu novca,
- Iskoristiti nepažnju drugih i potajno uzeti novac ili neke druge predmete,
- Iskoristiti neko sredstvo za omamljivanje (tablete, ljepilo, i sl.)
- Prisiljavanje druge osobe na spolni snošaj,
- U tučnjavi drugu osobu teško tjelesno povrijediti,
- Krađom doći do vrijednih predmeta koje nije bilo moguće kupiti,
- Uzimanje droge kao što su: opijum, morfijum, heroin, kokain itd.

- Izraditi lažnu ispravu ili u postojeću unijeti lažne podatke,
- Nasilnim putem doći do droge koja je trebala ispitaniku ili nekoj drugoj osobi,
- Sudjelovanje u svađi u kojoj je neko teško tjelesno povrijeđen ili smrtno stradao,
- Silom nekome oduzeti novac ili neki predmet,
- Obiti kasu, vrata ili savladati druge prepreke da bi se došlo do novca ili vrijednih predmeta.

No u sadašnjem vremenu može se ukazati na rasprostranjenu krađu identiteta putem interneta, društvenih mreža, pa čak i slanjem prijetećih poruka, koje se mogu svrstati među aktuelnije probleme maloljetnika.

Istraživači navedene oblike ponašanja svrstavaju u četiri kategorije:

1. Devijantna ponašanja minornog značaja (minorni delikti),
2. Uživanje alkohola i psihoaktivnih supstanci,
3. Agresivno ponašanje,
4. Klasični imovinski delikti. (S.Uzelac, 1995)

Izraz maloljetnička delinkvencija, danas je opće prisutna, i dolazi do opasnosti njenog širenja u svijetu. Ona zauzima visoko mjesto kako u sudskim tako i u društvenim sferama čovjekova života i sve više se manifestuje kao socijalni problem. Gdje zemlje svijeta pokušavaju, raznim, projektima i programima preventivno djelovati da spriječe takvo ponašanje djece i omladine. U međunarodnim dokumentima pri UN, okarakteriziran je kao društveni problem.

4.3. Vršnjačko nasilje i prevencija nasilja maloljetnika

Škole širom svijeta imaju problem sa nasiljem svojih učenika, te mnoge aktivnosti se vode u tom smjeru ali bez konkretnih rezultata, ili sa malim procentom uspješnosti. Zadaća škole je da osigura zdravu klimu koja će biti primjerena i prihvatljiva za zdrav odgojno-obrazovni rad.

No sama škola, nije u mogućnosti da se izbori sa ovakvim izazovom koje zahtjeva obavezno uključivanje i drugih učesnika u taj proces, porodicu, lokalnu zajednicu, socijalne službe i dr.

Škola je obavezna i dužna da prepozna ove probleme i da ih ne ignorise, kao nešto malo i nebitno, jer ignoriranje ovakvih pojava su štetna posljedica za daljni razvoj učenika, kako za počinitelja tako i za žrtvu.

Vršnjačko nasilje je oblik neprihvatljivog ponašanja kod djece. Nasilje među učenicima u školi rezultira mnogo negativnih posljedica, koje ostavljaju trag na psihičkoj, fizičkoj i socijalnoj ličnosti učenika.

Definisanje vršnjačkog nasilja je utvrđeno UN-ovom Konvencijom o pravima djeteta gdje se pod vršnjačkim nasiljem podrazumjevaju svako fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereni na djecu od strane njihovih vršnjaka, koje je učinjeno s ciljem povrjeđivanja i uključuje ponavljanje istog obrazca i odražava neravnopravan odnos snaga karakterističan na dvjema ravnima: jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca. Svako od ovih svjesnih postupaka se može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju.²⁵

Nasilje među učenicima ili vršnjačko nasilje u školama podrazumjeva ona ponašanja koja se u engleskom govornom području definiraju kao „bullying“. Ovaj pojam obuhvata agresivno ponašanje kojem je namjera da se povrijedi ili ugrozi druga osoba. A koje se ponavlja više puta, pri čemu odnos između počinitelja i žrtve je nesrazmjeran u moći ili snazi. Ovo nasilno ponašanje može biti izazvano od strane žrtve ali rijetko, a ono se većinom dešava u školi i oko škole, ili na putu prema školi ili od škole prema kući. Ovo nasilje se odnosi na različite vrste nasilnog ponašanja koje se klasificira kao:

- a) Verbalno nasilje – korištenjem riječi da bi se povrijedila osjećanja druge osobe (omalovažavanje, dobacivanje, ismijavanje, prijetnje i ucjene i sl.),
- b) Socijalno nasilje – kada se neko isključuje iz zajedničkih aktivnosti, kada se pričaju laži o nekoj osobi ili kada se nagovaraju drugi da se ne druže sa takvom osobom. Gde dijete biva podvrgnuto socijalnoj izolaciji, koje se stvorilo zaslugom (ne)prikrivenih nasilnika. (ignoriranje, ogovaranje, i spletka, izbjegavanje i sl.),
- c) Psihičko nasilje – je nasilje koje dovodi do trenutnog ili trajnog ugrožavanja prihičkog i emocionalnog zdravlja učenika. Emocionalno nasiljeo buhvata postupke kojim se vrši omalovažavanje djece ili učenika. (ignoriranje, ogovaranje, davanje pogrdnih nadimaka, etiketiranje, ismijavanje, podsmijavanje, uzimanje i/ili iznuda novca, prijeteći pogledi, manipuliranje praćenje, zastrašivanje, ograničenje kretanja, oštetećenje imovine i sl.),

²⁵ https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013060612081065bos.pdf; pristupljeno 23.08.2019. godine

- d) Fizičko/tjelesno nasilje – je povređivanje tijela druge osobe (šamaranje, udaranje rukama, nogama, i predmetima, guranje, davljenje, trovanje, paljenje, zatvaranje, zaključavanje, rušenje i sl.).
- e) Seksualno nasilje – koje je također prisutno među starijim maloljetnicima, vršnjacima, učenicima, koje ima za cilj da pruži uživanje ili da zadovolji potrebe drugih. Koje se može podjeliti na:
 - Seksualno uznemiravanje – komentarisanje, dodirivanje, širenje priče, upućivanje poruka, fotografiranje, telefonski pozivi i sl.
 - Navodenje ili primoravanje mlađih učenika od strane starijih na učešće u seksualnim aktivnostima bilo da se radi o kontaktnim (seksualni odnos, seksualno dodirivanje i sl.) ili ne kontaktnim aktivnostima (izlaganju pogledima, egzibicionizam i sl.)

Pored ovog nasilja bitno je napomenuti i nasilje putem savremenih tehnologija koje je danas uveliko prisutno među učenicima. Ova vrsta nasilja u svijetu je poznata kao „cyberbullying“ što označava svaku komunikacijsku aktivnost (cyber tehnologijom) koja se smatra štetnom kako za pojedinca tako i za društvo. Ovim oblikom nasilja, obuhvaćene su situacije kad je dijete izloženo napadu drugog djeteta ili grupe djece, putem interneta ili mobilnog telefona.

Nije rijetkost da se ovaj oblik nasilja manifestuje putem društvenih mreža, gdje se uz komentarisanja slika žrtve, ističu negativni, uvredljivi komentari, gdje je pritom ista (žrtva), dijete izloženo linču svojih vršnjaka. Što za posljedicu ima da dijete zbog suočavanja sa svojim kolegama odbija da ide u školu, kako je ne bi ismijavali. Za djecu i mlade koji dosta slobodnog vremena provode na internetu i kojima mišljenje vršnjaka mnogo znači, ovakav način nasilja može izazvati veliki stres.

4.4. Prevencija nasilja maloljetnika

Etimologija nastanka pojma prevencije potječe od lat. riječi „praeventio“, što znači onemogućavanje, sprječavanje, preduhitrivanje.²⁶

Maloljetnička delinkvencija kao socijalna pojava pominje se u drugoj polovini 19. vijeka, po svojoj učestalosti i rasprostranjenosti označava se kao socijalni problem. Taj problem je i

²⁶ Anić, Klaić, Domović (2002) Rječnik stranih riječi, Sani-plus, Zagreb, str. 1154

danas aktualan a dinamika porasta pojave maloljetničke delikvencije je zabrinjavajuća. Maloljetnička delinkvencija se zbog toga svrstava u negativne socijalne pojave. Njeno praćenje i proučavanje je organizirano u okviru ukupnog praćenja socijalnih pojava i problema gdje se one manifestuju. Naročito je to potrebno u sredinama gdje je pojava izražena s posebnim nepovoljnim utjecajima na razvoj maloljetnika. Ono zahtjeva izradu posebnih programa prevencije, čiji će fokus biti na prepoznavanju pojave i njenih karakteristika, uzoraka, obima, odnosno dinamike njenog razvoja.

Da bi se ostvarili navedeni zadaci potrebno je uskladiti odgovarajuće metode i tehnike te iskustva iz prakse, ostvariti naučnu spoznaju svih uzoraka i obilježja pojave maloljetničke delinkvencije. Da li će programi prevencije biti kratkoročni ili dugoročni ovisi od rezultata praćenja i istraživanja ove pojave na određenom prostoru. Od rezultata istraživanja ovisi u kojoj mjeri će biti uključene škole, nevladine organizacije, mjesne zajednice i drugi organi socijalne zaštite i lokalne zajednice.

Uloga porodice, škole, centra sa socijalni rad, i drugih ustanova i institucija u zajednici u otkrivanju maloljetnika s društveno neprihvatljivim ponašanjem je kontinuirana obaveza i zadatak.

Fokus svog interesovanja bi trebali bti maloljetnici iz „rizičnih grupa“ u koje ubrajamo maloljetnike koji žive u nepovoljnim obiteljskim prilikama, koji nisu uključeni u proces obrazovanja ili kod kojih je izražena pojava bježanja od škole i kuće, prosijanje i dr. Naime takva djeca koja su u „riziku“, koji žive u nepovoljnim socijalnim uvjetima, koji su neadekvatni za njihov normalan psihofizički i socijalni razvoj postaju najčešće uzrokom prestupničkog ponašanja.

Ključ prevencije nasilja leži u oblikovanju dječijih stavova, vjerovanja i ponašanja prije nego nasilje postane njihova automatska reakcija na ljutnju koja izgleda kao učinkovit i koristan način rješavanja sukoba i postizanje onog što žele, prevashodno važno je da okolina u kojoj se dijete nalazi nema rizika koji mogu utjecati na njega da i sam vrši nasilje.

Mnogo odraslih je iznenađeno činjenicom da je najvažnije izražavanje zabrinutosti zbog takvog ponašanja i posljedica za nasilnog učenika i ostale. Jer takvim izražavanjem može biti od koristi za smirivanje situacije, u kojem će učenici primjetiti da reakcija učitelja, nastavnika ne odobrava takav vid ponašanja. Nereagiranje nastavnika i stručnih saradnika na nasilna

ponašanja učenika i loš nadzor u školi i oko škole (igrališta, hodnici, kabineti... i dr.) samo olakšavaju učenicima zlostavljačima da budu agresivni i zastrašuju druge.

„Škola je odgovorna za svaki vid zlostavljanja u njoj ili oko nje: direktor/ica, nastavnici i stručni saradnici su dužni spriječiti i zaustaviti svaki oblik zlostavljanja u školi te ako je potrebno saradivati s policijom i Centrom za socijalni rad.“ (Tomić, Šehović, Hatibović, 2004 : 16).

Roditelji, odgojno-obrazovne institucije lokalna zajednica, i društvo u cijelosti moreale bi stalno brinuti i provoditi prevenciju od najranijeg djetinstva, a ne samo kad primjete smetnje i djetetovo neprimjereno ponašanje. U preventivne postupke, aktivnosti i organizovanu borbu protiv svih vrsta i oblika društveno neprihvatljivog i delinkventnog ponašanja mladih potrebno je uključiti sve snage u odjeljenju u grupi, učeničkim i drugim domovima i sekcijama u kojima mladi provode slobodno vrijeme, jer je zdravo okruženje značajna podrška u borbi protiv negativnih impulsa iz okoline.

Kada je u pitanju porodica ona bi trebala da prva uoči bilo kakve devijantne promjene kod svoje djece. Veoma je bitno da obrate pažnju na slijedeće:

- Iz vašeg doma pod nejasnim okolnostima nestaju vrijednosti (novac, nakit, tehnička roba i sl.)
- Popusti u učenju,
- Vaše dijete pod nejasnim okolostima gubi svoje stvari (mobitele, odjeću i dr.)
- Vaše dijete kući donosi predmete koje mu vi niste kupili,
- Na tijelu svog dijeteta uočavate tjelesne povrede ili promjene u tjelesnoj konstituciji,
- Vaše dijete pokazuje interes za morbidne sadržaje, (literatura, filmovi, intenet adrese....)
- Primjetite da vaše dijete dovodi u porodični dom vama nepoznate osobe,
- Konzumira duhanske proizvode i sredstva ovisnosti,

Također pored ovih primjera postoje i rizične situacije gdje roditelji posebno trebaju da budu oprezni:

- Izleti i ekskurzije
- Samostalni odlazci na ljetovanje/zimovanje,
- Izlasci s društvom,

- Samostalni odlasci na sportska takmičenja, koncerte i druge oblike zabave.²⁷

Javljanju delikventnog ponašanja doprinosi tjelesna i duhovna pasivnost u slobodnom vremenu.

Istraživanja koja je provela (R. Tomić 2005) pokazuju da neorganizirano provođenja slobodnog vremena ima snažan utjecaj na pojavu delikventnog ponašanja.

Delinkventno ponašanje koje se čini u slobodnom vremenu može biti posljedica „nezadovoljstva i nepostojanje alternative emocionalnog zadovoljenja.“ (Jašović, 1978).

Svaka zajednica, društvo bi trebalo da osmisli, uloži potrebna sredstva u izgradnju sportskih klubova, igrališta, udruženja i drugih asocijacija mladih u kojima se organizirano vrši korištenje slobodnog vremena. Jer neka istraživanja pokazuju da je slobodno vrijeme jedan od glavnih razloga povećanja prestupničkog ponašanja mladih.

„ Uključivanje u različite sportske klubove značajno je, posebno zbog činjenice što je ova kategorija maloljetnika hiperaktivna, dinamična, sa dosta energije, imaju interes prema sportu, a posebno prema borilačkim sportovima, što bi trebalo iskoristiti u terapijske svrhe.“ (Buljubašić, 2005: 243)

Razni sportovi, kako borilački tako i oni drugi, kao i razne druge rekreativne aktivnosti pomažu omladini da steknu samopouzadnje, pozitivna prijateljstva, druženja a pritom, i zdrav fizički i psihički razvoj, koji će biti prepreka, za činjenje nekih društveno-neprihvatljivih aktivnosti. Svakako roditelji, staratelji bi trebali biti pokretači takvih aktivnosti, jer su oni u ovom momentu odrastanja i prvi, za koje možemo kazati ujedno i najodgovorniji za ponašanje njihove djece, i omladine.

4.5. Uloga porodice u prevenciji maloljetničke delinkvencije

Porodica je društvena grupa historijski promjenjljivog oblika u čijim okvirima se odvija proces reprodukcije društvenih individua, proces prirodne reprodukcije koji podrazumijeva rađanje, odrastanje i umiranje ljudskih individua, s jedne strane i proces njihove društveno kulturne reprodukcije, sa druge strane, koji se odvija kroz proces:

²⁷ <http://globalanalitika.com/wp-content/uploads/2018/03/Untitled-1222.compressed.pdf>; pristupljeno 10.09.2019. godine

- socijalizacija;
- individualizacija;
- zaštite psihosocijalne stabilnosti i integriteta odraslih pojedinaca (Potkonjak, Šimleša, 1989.).

U procesu socijalizacije snažno utječe porodica, mnogi teoretičari ističu da je porodica najvažniji agens socijalizacije djeteta. „Svakako da je utjecaj porodice najveći u ranom djetinjstvu, ali se taj utjecaj osjeća i u periodu pune zrelosti, kao i u kasnjem periodu. Uslovi porodičog života, i to posebno u prvim godinama djetinjstva, odlučujući su za formiranje ličnosti.“ (Buljubašić, 2004: 21).

Preduvjet dobrog porodičnog odgoja su skladni porodični odnosi. Oni osiguravaju stabilnost porodice, ugodnu i privlačnu atmosferu za njene članove. Skladan uravnotežen i harmoničan porodični život, međusobna ljubav, povjerenje izvanredno pozitivno djeluje na oblikovanje osobnosti djeteta. U odgoju i odrastanju porodica je nezamjenjiva. Skoro sve dobro i loše kod čovjeka potječe iz porodičnog života, tog najvažnije preduvjeta za formiranje ličnosti. Kad je riječ o djetetu, pitanje roditelja je centralno pitanje. Za uspješan odgoj u porodici važan je dogovor roditelja o odgojnim granicama. Utjecaj porodice najveći je u ranom djetinjstvu, ali se on, u manjoj ili većoj mjeri, osjeća tokom cijelog života. Uloga porodice u odgajanju i vaspitanju najmlađih članova društva smatra se osnovnom socijalnom funkcijom porodice. Ove funkcije mogu ostvariti samo skladne i harmonične porodice, koje su u isto vrijeme snažna prepreka problematičnom ponašanju njenih članova.

Sa prevencijom nepoželjnog ponašanja kod djece najbolje je početi već u periodu osnivanja braka ili kod trudnoće žene. „Početni korak treba napraviti putem uključivanja budućih roditelja u neki program koji se bave pripremom mladog bračnog para za novu ulogu roditeljstva. Kroz provođenje i primjenu grupnog rada uz pomoć voditelja, mladi par može raditi na sebi, na svojim međusobnim odnosima i očekivanjima koja imaju od roditeljstva pojedinačno, ali i zajedno, kao budući otac i majka.“ (Miković, 2004: 317).

Veoma je bitno da porodica u odgoju i procesu socijalizacije pripremi dijete na kooperativan odnos sa drugima, posebno kada dijete ima dodir sa onima izvan porodičnog okruženja. U ovom procesu veoma važnu ulogu ima i društvena zajednica, koja bi trebala kroz različite programe, čak i u predškolskom dobu pripremati djecu da budu uspješni u saradnji sa

različitim grupama, gdje ostvaruju kontakt kroz različite aktivnosti, od obdaništa, škole, sportskih klubova itd.

Dijete je ogledalo njihovih roditelja, često se dešava da posljedice izloženosti djeteta nasilju ostaju teške i trajne. Neosporne potvrđene činjenice su da porodično nasilje prenosi se iz generacije na generaciju. Da zlostavljeno dijete, postaje i sam zlostavljač i da posljedice koje ostaju na njegovom psihofizičkom razvoju ličnosti mogu dovesti da dijete koje raste u takvoj sredini ispoljava poremećaje u ponašanju.

U cilju prevencije maloljetničkog prestupništva porodica bi trebala poduzeti slijedeće zaštitne mjere:

- razgovarati sa djecom,
- veća posvećenost djeci,
- adekvatniji odgoj,
- veća kontrola nad dječijim ponašanjem,
- više vremena posvetiti djeci, imati u vidu njihovo kretanje, izgraditi dobar odnos,
- nadzor nad slobodnim vremenom i bolji odgoj,
- pratiti promjene u ponašanju djece,
- naučiti ih da se obraćaju za pomoć kada imaju problem,
- dati djeci manje slobodnog vremena,
- svesti nasilje u porodici na minimum,
- više razgovora i razumjevanja u porodici,
- skladni odnosi u porodici,
- maksimalna briga i praćenje djeteta,
- saradnja sa školom,
- razgovori, pomoć,
- ne diskriminirati djecu,
- savjetovanje,
- rad sa djetetom,
- pojačati kontrolu nad ponašanjem djeteta i sankcioniranje ispada,
- ne zanemarivati ih,
- prihvatići problem,
- bolji odnos sa djetetom, njihovim potrebama, školom (Tomić, Šehović, Karić, Hasanović, 2008: 152).

U prevenciji neželjenog ponašanja mladih, porodica ima višestruku ulogu. S jedne strane porodica skladnim i adekvatnim funkcionisanjem utječe na pozitivan razvoj mladih članova i na taj način ostvaruje značajnu preventivnu ulogu. Sa druge strane porodica mora biti i predmet odgovarajuće društvene zaštite i pomoći, kako bi mogla da uspješno izvrši svoje zadatke u pogledu pravilnog vaspitanja djece. U prevenciji maloljetničke delinkvencije porodici se mora pružiti podrška u svim planovima i programima, od strane drugih faktora koji doprinose smanjenju maloljetničke delinkvencije, kao što je centar za socijalni rad, institucije zdravstvene zaštite, policija i dr. Ta podrška bi uključivala pored materijalne i druge oblike podrške, kao što je oblici savjetodavnog rada, edukacija roditelja i djece o njihovim pravima i obavezama u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta, itd.

4.6. Uloga škola u prevenciji maloljetničke delinkvencije

Škola kao odgojno-obrazovna institucija ima posebno značajnu ulogu u prevenciji prestupničkog ponašanja maloljetnika. Škola ima veliku ulogu ne samo u pogledu odgoja i obrazovanja, već i u pogledu formiranja cjelokupne strukture ličnosti. Naime u školi u uvjetima uspješnog obavljanja odgojno i obrazovne funkcije, proširuje se i uspostavljaju različite vrste vannastavnih slobodnih aktivnosti učenika. Na taj način se djeca angažiraju u slobodnom vremenu što doprinosi ispoljavanju njihovih stvaralačkih sposobnosti u razvoju ličnosti.

„Vrlo je naglašen zadatak škole da kod učenika sistemski razvija kulturu organiziranog provođenja slobodnog vremena, koji se pokazao izuzetno djelotvornim preventivnim faktorom socijalno neprihvatljivog ponašanja mladih. Škola može intenzivno organizirati slobodno vrijeme učenika i zbog raspoloživog prostora i raznovrsnih sadržaja u procesu nastave, a koji bi na pristupačan pa i zabavan način mogli zaokupiti mlađe u slobodnom vremenu.“ (Singer, Mikšaj-Todorović, 1993: 353).

Uz porodicu, škola može među prvima identificirati poremećaje u ponašanju djece i blagovremenim preduzimanjem određenih mjera popraviti njihovo socijalno ponašanje. Ostvarujući dobru saradnju sa porodicom nastavno osoblje i pedagozi mogu pružiti stručnu pomoć roditeljima i na taj način doprinijeti njihovom osposobljavanju za odgajanje djece u procesu socijalizacije.

Da bi škola mogla uspješno odgovoriti zadacima koji se od nje očekuju a posebno u vezi sa prevencijom maloljetničke delinkvencije trebala bi poduzeti slijedeće mjere:

- „Podići uspješnost odgojnog djelovanja više nego sada. Do sada se veća pažnja poklanjala obrazovnom dijelu rada sa djecom i omladinom,
- intenzivirati i proširiti djelovanje škole kao institucije,
- po dolasku učenika u školu potrebno je snimiti socijalno-ekonomski status i obrazovnu razinu i na osnovu toga prilagoditi zahtjeve prema svakom učeniku.
- Učenika u nastavi što češće stavljati u poziciju subjekta i prilagoditi program učeničkim sposobnostima,
- učenicima koji žive u nepovoljnim prilikama posvetiti posebnu pažnju kao i učenicima prognanicima, povratnicima, učenicima lošeg imovnog stanja i sl.,
- obogatiti stručni kadar u školi novim stručnjacima (psiholog, sociopedagog, socijalni radnik, neuropsihijatar, defektolog) i dr.“ (Tomić, 2005: 216).

Smjernice UN-a za prevenciju maloljetničke delinkvencije posebno naglašavaju važnost odgojno-obrazovne funkcije škole u prevenciji prestupničkog ponašanja a posebno ističu pažnju slijedećem:

- „Podučavanju osnovnim vrijednostima i poštovanju djetetovog sopstvenog kulturnog identiteta i modela, društvenim vrijednostima zemlje u kojoj dijete živi, civilizacijama različitim od djetetove sopstvene, kao i o ljudskim pravima i slobodama;
- uključivanju učenika u proces obrazovanja, kao aktivnih sudionika, a ne isključivo objekta obrazovanja, uz postizanje razvijenog osjećanja pripadanja školi i zajednici;
- obezbjeđenju pozitivne emotivne podrške mladima, uz izbjegavanje psihičkog maltretiranja i oštih disciplinskih mjera, posebno fizičkog kažnjavanja;
- podsticanju mladih da shvate i poštuju poglede, stanovišta, kulturne i druge razlike;
- obezbjeđivanju informacija i savjeta u pogledu stručne obuke i mogućnosti zapošljavanja i profesionalnog razvoja;
- sveobuhvatnoj politici i strategiji sprečavanja upotrebe opojnih supstanci;
- planiranju razvoja i provođenja vannastavne aktivnosti od interesa za mlade, u saradnji sa različitim organizacijama i udruženjima u zajednici.“ (Miković, 2004: 321,322).

Sve navedene aktivnosti bi trebala biti obuhvaćene odgojno obrazovnim radom involvirane u nastavne planove i programe škola. No da se primjetiti da sve ove aktivnosti zahtjevaju dodatnu edukaciju nastavnog osoblja i potrebu uključivanje drugih stručnjaka koji imaju veze sa ovim aktivnostima. Prvenstveno to bi bili socijalni radnici, koji u svojoj profesionalnoj edukaciji imaju dodir sa ovakvom problematikom.

U ovim aktivnostima posebno treba istaći odredbu u kojoj škole trebaju da ostvare zajedničku saradnju sa roditeljima, organizacijama lokalnih zajednica i institucija koje se bave aktivnostima mladih ljudi s ciljem zdravog razvoja i preveniranja društveno neprihvatljivog ponašanja mladih.

5. METODE I TEHNIKE RADA SOCIJALNOG RADNIKA U ODGOJNO-OBRZOZNIM INSTITUCIJAMA

5.1. Rad sa pojedincem (učenikom)

Osnovna zadaća školskog socijalnog radnika je rad sa učenicima kao i sa drugim, subjektima (porodica, lokalna zajednica, nastavno osoblje i dr.) koji imaju veze sa samim procesom obrazovanja. Socijalni radnik mora biti upoznat sa cijelom školskom situacijom, prije svega treba da ima uvid u kakvoj se sredini škola nalazi, kakva je struktura učenika škole, razreda, pa sve do samih pojedinaca, učenika.

Kada su u pitanju metode i tehnike socijalnog rada u odgojno-obrazovnim institucijama onda svakako u radu sa učenikom primjenjivat će se metoda rada sa pojedincem, ako je to slučaj vezan samo za jednu osobu, odnosno učenika koji treba pomoći stručnjaka u cilju prevazilaženja njegovih problema.

Socijalni rad sa pojedincem je jedna od metoda rada u socijalnom radu koja ima svoje mjesto u profesionalnom pristupanju rješavanja problema, može se kazati da je to ujedno i najstarija metoda rada u socijalnom radu koja se vezuje za ime Meri Richmod, gdje je u svom djelu „Socijalne dijagnoze“ 1917., opisala i pojasnila šta u biti znači metoda rada sa pojedincem (Casework) odnosno definirala njen sadržaj, „Casework se sastoji od procesa koji ljudskoj ličnosti pomažu u razvitku pomoći niza adaptacija koje se svjesno postavljaju između čovjeka i njegove okoline.“ (Dervišbegović, 2001: 87).

Odnosno socijalni rad sa pojedincem je postupak koji razvija ličnost u pravcu prilagođavanja socijalnoj sredini.

Način pristupanju i vođenju postupka rada sa pojedincem (učenikom) prije svega treba imati u vidu da se on provodi u nekoliko faza (Dervišbegović 2001):

1. Istraživanje problema i prikupljanje podataka,
2. Analitičko-sintetički rad na proučavanju dobijenih podataka,
3. Proces socijalne dijagnoze i prognoze,
4. Proces socijalne terapije, odnosno pružanje odgovarajuće pomoći.

Ova metoda se koristi da pomogne pojedincu da aktivira svoje vlastite snage s ciljem kako bi mogao sam da povrati svoj položaj u društvu u kom se nalazi. Ova metoda pored svoje individualiziranosti ipak svoju vrijednost i značenje ima kada se primjenjuje zajedno sa ostalim metodama, jer nijedan problem nije zaseban ili odvojen od ostatka društva, već on ima svoju korelacijsku vezu sa ostalim članovima društva. I zato ova metoda će postići odgovarajuće rezultate isključivo ako njenu primjenu uvrstimo sa ostalim metodama socijalnog rada.

Za rad sa pojedincem treba se pridržavati opštih načela i pravila u radu a to su:

- a) Socijalni radnik proučava klijenta i odnose, između njega i okoline u kojoj se nalazi, živi i radi, i povezuje te odnose, koji su uzrok nastanka problema.
- b) Socijalni radnik svojim radom ulazi u srž problema klijenta, njegove okoline i njegovog problema, gdje pritom otkriva uzroke nesklada i konflikata između njega i njegove okoline. Zatim pokušava navoditi klijenta na samorazmišljanje i akceptiranje njegovih problema i teškoća, kako bi uspio mobilizirati njegove vlastite snage s ciljem da ostvari društvenu pomoć.
- c) U radu sa klijentom socijalni radnik pokušava usmjeriti klijenta da uvidi i iskaže svoje teškoće i probleme, kako bi postao svjestan njihova prisustva gdje bi mogao na njima graditi svoj budući rad. Kada sam klijenat traži razloge nastanka problema on se lakše odlučuje da aktivno radi na njihovom rješavanju.
- d) Svaki klijent je zasebna individua i u metodi rada sa pojedincem nije moguće ostvariti šablanski pristup koji je primjenjiv na sve isto. Socijalni radnik mora započeti rad od samog klijenta i njegova problema jer će se na tome zasnovati sve potrebne mjere u cilju postizanja punog uspjeha u radu.
- e) Temelj za takav rad polazi od činjenice da je svaka ličnost onakva kakva jeste, odnosno onakva kakvim se predstavlja. Socijalni radnik mora prepoznati dobre i loše strane klijenta. Dobre mora razvijati a slabe postepeno otklanjati te snažiti klijenta da ih sam može pravilno ocjeniti. U radu sa pojedincem treba izbjegavati osuđivanje negativnih osobina i svojstava, jer sve učinjeno je prošlo i sada je potrebno da uvidi u socijalnom radniku pomagača, koji će mu pružiti pomoć da prevaziđe probleme. Socijalni radnik mora da pomaže klijentu da on sam zaključuje o posljedicama svojih stavova i da svoje ponašanje prilagodi opštim normama i stavovima društva.
- f) Socijalni radnik sarađuje sa klijentom ali ne radi umjesto njega. Pokazivanjem empatije prema klijentu pozitivno će se odraziti na odnos i razumjevanje klijenta da

mu povjeri sve ono što je u neposrednoj vezi sa tim teškoćama i problemima. (Dervišbegović 2001).

Metoda rada sa pojedincem, je metod koji zahtjeva duboku analizu i proučavanje slučaja dovodeći ga u uzročno-posljetičnu vezu sa svim ostalim faktorima (porodica, škola, lokalna zajednica, prijatelji i dr.), proučavajući problem dolazimo do najsitnijih detalja ovog slučaja odnosno, bitnih činjenica koje se mogu dovesti u vezu sa konkretnim problemom. Imajući u vidu sve detalje problema socijalni radnik donosi socijalnu anamnezu, na osnovu koje određuje karakter problema i daje socijalnu dijagnozu i prognozu klijenta i njegove okoline. Na kraju socijalni radnik u završnoj fazi rada sa klijentom predlaže odgovarajuće mјere za uspješno rješenje nastalog problema.

Socijalni radnik će primjenjivati uobičajene metodske postupke u radu sa pojedincem, koji će mu omogućiti kvalitetniji pristup, u definiranju problema i njegova rješenja, a koje ćemo prilagoditi u radu sa učenicima, učenikom A to su:

- Početak rada sa klijentom
- Uspostavljanje kontakata sa klijentom
- Proučavanje dokumentacije i prikupljanje podataka
- Saradnja sa stručnjacima (Dervišbegović, 2001)
- Planiranje i provođenje aktivnosti
- Proces evaluacije
- Proces završavanja planiranih promjena (Urbanec, 2006)

Početak rada sa klijentom – socijalni radnik u školi će na zahtjev razrednika ili pedagoga škole ili bilo kojeg drugog člana nastavnog osoblja (školskog tima) koji primjeti da neki od njihovih učenika pokazuje određene probleme početi rad sa učenikom, pored ovakvog načina postoji i mogućnost da sam učenik, iskaže zahtjev, koji je samosvjestan svojih problema te zatraži pomoć od socijalnog radnika. Bitno je pomenuti da za početak rada sa klijentom (učenikom) treba obavijestiti roditelje, kao staratelje, da njihovo dijete ima problem, i da su upoznati sa problematikom svog dijeteta.

Ako je molba od samog klijenta (učenika) to će biti olakšanje za rad socijalnog radnika. Što predstavlja svjesnost klijenta (učenika) da mu je potrebna pomoć drugog lica. A ako je taj zahtjev od neke druge osobe ili organizacije to će socijalnom radniku biti otežavajuća okolnost u samom početku i nastavku rada.

Uspostavljanje kontakta sa klijentom – je najzahtjevniji dio rada kako za socijalnog radnika tako i za klijenta (učenika), što u biti i jeste normalna pojava (Dervišbegović, 2001). Za početak svakog odnosa je povjerenje koje je ključ daljnje saradnje. Temelj za dobar rad socijalnog radnika ovisi o tome kako će primiti klijenta, njegov pristup te otvorenost prema klijentu. Što možemo utvrditi da od samog načina prihvatanja i uspostavljanja kontakta ovisi budućnost našeg rada.

Proučavanje dokumentacije i prikupljanje podataka – socijalni radnik će pristupiti proučavanju klijentove (učeničke) dokumentacije koju posjeduje mendžment škole ili služba socijalnog rada ili neke druge ustanove, detaljno ih proučavajući, pazeći pritom na svaki detalj, u slučaju ako se izostavi neki važan dio neće moći kompletirati potpunu sliku o klijentu, a što će na koncu utjecati i na sam ishod donošenja valjane dijagnoze.

U proučavanju dokumentacije razlikuje se nekoliko vrsta dokumenata:

- Identifikacijska dokumenta kao što su (lična karta, izvod iz knjige rođenih (rodni list), svjedočanstva, rješenja, uvjerenja i dr.),
- Nalazi i mišljenja drugih stručnjaka o klijentu (ljekara, psihologa, pedagoga, i dr.),
- Dopisi drugih ustanova i institucija o klijentu,
- Socijalna anamneza drugog socijalnog radnika ukoliko je ranije obrađivao slučaj,
- Ostala dokumentacija u dosjeu (molbe, zahtjevi, saglasnosti itd.) (Dervišbegović, 2001: 146)

Prikupljanje podataka o klijentu je kontinuiran proces u kojem socijalni radnik nastoji tokom susreta prikupiti što više relevantnih podataka o osobi, o njegovom životu i okruženju. Prilikom svakog sljedećeg susreta prikupljene podatke treba uvrstiti novim zabilješkama. Socijalni radnik će se prilikom prikupljanja podataka fokusirati na sljedeće:

- Klijent je primarni izvor podataka.
- Korištenjem drugi izvora podataka o klijentu (porodica, radne kolege, škola i dr.). obavijestiti ćemo klijenta o tome, osim u iznimnim slučajevima (zlostavljanje).

- Podaci koji se prikupe bit će isključivo korišteni za potrebe procesa rješenja klijentova problema. (Urbanec, 2006: 112).

Svi prikupljeni podaci će se uvrstiti u *socijalnu anamnezu* u koju će socijalni radnik upisati sve bitne detalje o klijentu, od njegova dolaska, razloga kontaktiranja (vršnjačko nasilje, problemi sa starijim učenicima, problem kod kuće, problem sa roditeljima i sl.), te nalaza mišljenja prethodni stručnjaka, (kolega iz stručnog tima, pedagoga, logopeda, psihologa i dr.) pa sve do prijedloga, mišljenja i mogućnostima za prevladavanje poteškoća. Svaka socijalna anamneza koju vodi socijalni radnik bi trebala da sadrži sljedeće:

- a. Cilj pisanja anamneze je „povezan sa prijedlozima koji se traže na kraju anamneze, koji utječe na tok vođenja cjele anamneze.“ Važno je napomenuti na osnovu čega je anamneza pisana (iskaz korisnika, prilikom vođenja intervjeta, uvidom u postojeću dokumentaciju od strane drugih stručnjaka, razgovora s porodicom, kolegama, razrednikom, pedagogom, psihologom i sl.) (Urbanec, 2006: 113).
- b. Lični podaci o klijentu (učeniku) i članovima njegove uže porodice, u to spada sve osobe koje se dovode u klijentovu najužu vezu (skrbnik, te ostali članovi porodice sa kojima živi). Ovdje je potrebno istaći sljedeće:
 - „Ime, prezime, datum rođenja, mjesto rođenja, spol, adresa, telefon, e-mail.
 - Podaci o sastavu roditelja (da li je potpuna/nepotpuna, broj članova u porodici, spolna i dobna struktura roditelja, dob djece, koja je razlika u godinama među braćom/sestrama, itd)
 - Podaci o selidbi, uzrok, i vrijeme selidbe.“ (Urbanec, 2006:113)
- c. Nivo obrazovanja klijenta i članova porodice, (škole, kvalifikacije, ili prekvalifikacije klijenta kao i njegove porodice), kao i (vještine koje je stekao, naučio, šta zna raditi... itd).
- d. Zaposlenost, odnosi se na klijenta, učenika (ukoliko je stariji učenik) i na njegovu porodicu, (gdje rade, određeno ili neodređeno, sezonsko i dr.), ako je prestao radni odnos, onda navesti od kad.

- e. Materijalno stanje i potrebe, je teško utvrditi jer ove podatke možemo dobiti samo na osnovu iskaza klijenta. Ovdje je važno da li ukupni prihodi zadovoljavaju osnovne potrebe klijenta (učenika) i njegove porodice kao i druge potrebe i da li dobija neki vid dodatne pomoći od države ili porodice.
- f. Zdravstveno stanje klijenta (učenika) možemo utvrditi na osnovu njegova iskaza koje subjektivno ili na osnovu liječničke dokumentacije. Kada su u pitanju mlađe osobe, možemo navesti na osnovu promatranja, da li one imaju neku psihomatsku bolest koja je povezana sa situacijom u porodici, (problem zbog loše socioekonomске situacije i sl.). Ako postoji bolest, koji su do sad oblici liječenja provedeni, koji lijekovi se koriste, itd. Također socijalni radnik može konstatovati na osnovu iskaza da li učenik koristi duhan ili neku vrstu opijata, da li se bavi sportom, koliko sedmično trenira, kad je zadnji put bio kod doktora i sl.
- g. Podaci o djetinjstvu i školovanju, u ovom dijelu važno je navesti podatke o životu djeteta tokom njegova djetinjstva i odrastanja. Zatim navesti njegov razvoj tokom predškolskog i školskog razvoja, da li je ima problema u učenju, da li je bio uključen u neke vannastavne aktivnosti, kakav je uspjeh u školi ostvario, da li je prekidao školovanje, (navesti razloge), kako je doživljavao školu, vrtić, zašta je posebno isticao zainteresiranost i kakve je teškoće imao.
- h. Stanovanje i socioklturno okruženje, podatke o stanovanju dobivene tokom razgovora će unijeti, ali socijalni radnik, može izlaskom na teren utvrditi realnu sliku. Da li klijent pojeduje, kuću, stan, da li je vlasnik, suvlasnik, stanar ili podstanar. Da li su objekti uvjetovani za normalno življenje, da li je objekt stariji, u kakvom je stanju, na kojoj se lokaciji nalazi, da li veličina stana u kom boravi zajedno sa porodicom dovoljna za sve članove, gdje spava, da li kuća ili stan imaju komforност, (dovoljno prostora za djecu, grijanje, vodu, svijetlost i sl.) te da li je blizu bolnice, škole, vrtića, prodavnice, u kakvom se susjedstvu nalazi kuća ili stan, u kojoj četvrti, mogućnost prijevoza itd.
- i. Interesi i sklonosti (zabava i razonoda), važno je navesti koje interese, kakvu vrstu razonode voli, šta ga posebno interesuje, kakvo druženje voli, s kim se druži, da li ima neki hobi i sl.
- j. Socijalna procjena, socijalni radnik zajedno sa klijentom vrši procjenu situacije na temelju dobijenih podataka, važno je da socijalni radnik uvid kako klijent vidi svoj položaj, odnosno poteškoću koja je uvjetovala njegov dolazak, te u čemu imaju „dodirnih tačaka“, i koje bi bile temelj za „daljnju saradnju.“ (Urbanec, 2006: 116).

- k. Mišljenje, koje donosi na osnovu nalaza dobijenih od drugih službi, stručnjaka (psihologa, pedagoga, ljekara, defektologa, itd.) i na temelju njih i na osnovu prikupljenih podataka socijalni radnik iznosi svoje mišljenje i daje prijedlog o aktivnostima koje treba učiniti (Urbanec, 2006).
- 1. Prijedlozi, ovaj dio je najvažniji jer predstavlja temelj za planiranu akciju, u ovom dijelu socijalni radnik će istaći ono što je pozitivno na osnovu njegova zapažanja, (klijentove vrline, navike, vještine, dosadašnju saradnju i dr.). Ovdje je važno napomenuti koji dio navedenih pozitivnih dijelova možemo iskoristiti za akciju. Socijalni radnik može navesti svoje mišljenje na osnovu dobijenih nalaza drugih stručnjaka, da li se slaže sa izrečenim mjerama, i mišljenjima komisija i sl. te šta predlaže kao alternativno rješenje. Dogovoren plan aktivnosti koje je usaglasio sa klijentom će navesti, sa tačnim utvrđenim zadacima, odgovornostima, (kada, ko, kako i sl.) da li se klijent tog plana pridržavao i da li je potrebno ponovo revidirati taj plan. Na kraju važno je potpis osobe socijalnog radnika i datum sastavljanja anamneze.
- m. Napomene o anamnezi, razlog sastavljanja ovog dokumenta je da se dobije što bolji uvid u psihosocijalni razvoj korisnika, kao i momente kroz koje je prošao, te trenutno stanje klijenta. Navesti koje su to poteškoće, koji razlog njihova nastanka, da li je potrebna dalja saradanja sa socijalnom službom, šta dalje čini, i da li postoji mogućnost za recividizam. Pisana anamneza treba biti razumljiva i čitljiva za druge profesije, koristiti potrebnu terminologiju. Kao i detalje o poteškoćama, ciljevima i ishodima koje klijent (učenik) navodi precizno citirati (Urbanec, 2006).

Saradnja sa stručnjacima – uspjeh socijalnog radnika u proučavanju kao i rješavanju klijentova (učenikova) problema leži u timskom radu sa drugim stručnjacima koja može da se ogleda sa dva aspekta kako navodi (Dervišbegović, 2001) a to je:

- a) *Individualna*
- b) *Timska*

Individualna – socijalni radnici tokom svog rada često osjete da ne mogu klijentov problem sami uspješno riješiti, pa se s toga odlučuju obratiti drugim stručnjacima za saradnju koji će im pomoći u rješavanju klijentova problema. U većini slučajeva ta saradnja odnosi na (psihologe, ljekare, pravnike, pedagoge, učitelje, kao i na sve druge koji rade u raznim ustanovama, institucijama, stručnim službama i organizacijama).

Timska – Socijalni radnik pored svog rada sa pojedinim stručnjacima na individualnoj osnovi, radi kao i član tima u saradnji sa drugima. Što iziskuje poznavanje rada i saradnje u timu. „Tim je stalna skupina ravnopravnih stručnjaka raznih profesija ili specijalnosti u kome svaki član ima svoje određenu oblast.“(Dervišbegović, 2001: 133). U timskom radu može se uvidjeti niz prednosti u odnosu na samostalni rad. Osnovni članovi tima u većini odgojno-obrazovnih ustanova su: psiholog, pedagog, socijalni radnik, defektolog, logoped i dr.

Bitna odrednica timskog rada jeste njegova organizacija. Stručni tim postiže bolje rezultate u odnosu na pojedinačni uspjeh svakog člana. Kako navodi (Dervišbegović, 2001) timski rad se odvija u tri faze:

- I. Zajednički prethodni sastanak radi utvrđivanja zadataka svakog člana i tima kao cjeline. Na ovom sastanku se utvrđuje način i redoslijed obrade slučajeva.
- II. Svaki član u timu radi na individualnom načinu prikupljanja podataka
- III. Završni sastanak na kome se donose zaključci, rješenja, mišljenja kao i mjere koje je neophodno poduzeti u daljem radu.

Planiranje i provođenje aktivnosti – da bi se ostvarila neka zajednička aktivnost, potrebno je prije svega napraviti plan, a što implicira postojanje sporazuma, dogovora između strana koje će učestvovati u realizaciji tih aktivnosti. Taj sporazum, dogovor, kako navodi, Compton i Galaway (1994, prema Urbanec, 2006), bi trebao da sadržava slijedeće:

- ✓ Da li klijent želi još raditi na problemu kojeg su zajednički definirali na početku procesa on i socijalni radnik, (može doći do promjene okolnosti i prioriteta u životu korisnika)?
- ✓ Kako to da je problem još prisutan, uprkos pokušajima njegova rješenja ili ublažavanja?
- ✓ Koji je željeni cilj?
- ✓ Kako se može ostvariti?
- ✓ Ko će šta raditi, činiti?

Dakle dogovor će biti jasan ako imamo odgovore na ova pitanja, bezobzira da li socijalni radnik radi sa pojedincem, porodicom ili grupom. Dogovor se sastoji od željeni ciljeva koje treba konkretizirati, odgovornosti svi učesnika, (socijalnog radnika, klijenta) u smislu prava i

obaveza te dogovor o sredstvima, tehnikama i načinima koji su neophodni za postizanje ciljeva, i mjestu održavanja sastanka, vremenu, učestalosti i sl.

Svaki valjan dogovor trebao bi da se temelji na saradnji i uzajamnom slaganju između klijenta i socijalnog radnika i da bude u skladu sa etičkim i pravnim normama. (Banks, 1995).

Nakon dogovora socijalni radnik će pristupiti sastavljanju plana, uz učešće samog učenika. „Plan je dogovor koji se odnosi na specifičnu aktivnost koju klijent (učenik) treba poduzeti između dva susreta.“ (Urbanec, 2006: 121). Uključivanjem klijenta u sastavljanje plana za provedbu aktivnosti, motivirajući je faktor za realizaciju aktivnosti samog klijenta (učenika). Suprotno postupanje može dovesti do toga da se klijent osjeća demotivirajuće, što za posljedicu se može očekivati da neće izvršiti dio aktivnosti koje su planirane do slijedećeg susreta. Zato je veoma važno da klijent (učenik) bude dio procesa planiranja vlastitih aktivnosti, od čijih izvršenja može očekivati individualnu korist.

Važno je da socijalni radnik planiranjem promjena zajedno sa klijentom razmotri što je moguće više opcija i rezervnih planova u slučaju ako neka iznenadna situacija, spriječi put izvršavanja „promjena“.

Proces evaluacije – potvrđuje nam koliko smo od zacrtanog ili planiranog ostvarili. Evaluacija je kontinuiran proces, koji uočava potrebu za redefiniranjem poteškoća ili definiranjem potpuno novog izazova. Ona se provodi zajedno sa klijentom (učenikom) a po potrebi i nekim dodatnim članom iz klijentove (učenikove) porodice.

Evaluacija je veoma važna u procesu planiranih promjena, a posebno kada je pitanju odnos i rad, sa osobama koje trebaju našu pomoć. Istraživanja pokazuju da evaluacija pozitivno djeluje, motivirajuće na klijente, dajući im, snagu i volju za boljim i funkcionalnijim načinom vođenja svoga života.

Proces završavanja planiranih promjena – završetak svakog procesa uvjetovan je ispunjenjem nekog cilja. Taj završetak će postati očit, kada socijalni radnik primjeti da klijent (učenik) ne dolazi više na dogovorene susrete ili kada sam kaže da je neke aktivnosti uspio sam riješiti, ili kada na osnovu razgovora, sa nastavnim osobljem dobijemo (pedagogom, psihologom, razrednikom, ili roditeljem i dr.) informaciju da je došlo do očekujuće pozitivne promjene.

U toku završavanja odnosa, procesa planiranih promjena važno je da socijalni radnik da doznanja klijentu (učeniku) da je i dalje zainteresiran za njega kao osobu i da je uvijek dobrodošao te da se povremeno javi i ispriča kako mu ide u njegovim svakodnevnim školskim obavezama ili sl.

5.2. Rad sa porodicom

Socijalni rad sa porodicom, je metoda školskog socijalnog rada koja u fokusu svoga rada stavlja akcenat na porodicu i njenu užu i širu okolinu. Kada je u pitanju rad sa klijentom (učenikom) uvijek se vraćamo na porodicu, koja je često uzrok ili jedan od faktora nastanka problema, pa stoga i socijalni radnik u svom djelovanju prioritet stavlja na upoznavanje njegove porodice. Pored porodice ukazuje i na potrebu proučavanja sredine „gdje klijent živi i radi, kao i mjesto gdje se odgaja, vaspitava.“ (Dervišbegović, 2001: 176).

Socijalni radnik prije početka rada sa porodicom će odrediti koji su ciljevi upoznavanja klijentove sredine. Većinom su to da utvrdimo i potvrdimo klijentove (učeničke) ranije iskaze koje smo već od njega dobili, te da konkretno na licu mjesta utvrdimo kakav je odnos u porodici između njenih članova, da li ima negativnih obrazaca ponašanja i koji su to uzroci, te da utvrdimo da li postoji i pozitivnih odnosa na osnovu kojih je moguće raditi na rješavanju nastalih problema. Na osnovu svega viđenog socijalni radnik moći će da tačno utvrdi kome je pomoć potrebna da li je to samo klijentu (učeniku) ili i drugim članovima njegove porodice.

Odlazak socijalnog radnika u porodicu može biti na osnovu poziva samog klijenta ili na osnovu zahtjeva drugih institucija, zavisno konkretno od problema, da li je u pitanju starija ili mlađa osoba itd. Socijalni radnik treba da obrati pažnju da ne povrijedi klijenta prilikom posjete njegove porodice, odnosno sredine u kojoj se nalazi, što svakako može negativno utjecati na daljni rad (Dervišbegović, 2001). Također socijalni radnik bi trebao imati na umu da sredina u koju odlazi, porodica može da uljepša, ili preuredi sliku realnog stanja i zato bi socijalni radnik trebao više puta, kako bi na osnovu većeg broja posjeta mogao dati konačno mišljenje, odnosno utvrditi realnu sliku. Stoga socijalni radnik može kontaktirati i širu okolinu, u ocjeni realnog stanja porodice.

U pripremi za odlazak u porodicu socijalni radnik će koristiti metode ovisno od problema i uzrasti samog klijenta. Priprema će obuhvatiti upoznavanje porodice, utvrđivanje „odnosa koji vladaju u porodici, način izdržavanja članova porodice, uslove i kvalitet stanovanja,

ishrana, odjeća, obuća, veličina prostora, trošenje materijalnih sredstava i sl. a sve sa namjerom da se utvrde specifičnosti i odstupanja.“ (Dervišbegović, 2001: 178).

Da bi socijalni radnik mogao objektivno sagledati realnost i mogućnosti neke porodice svakako bi trebao prethodno poznavati „savremenu porodicu“ i šta se sve pod tim „savremenim“ podrazumjeva, a to je, koje su njene potrebe, izazovi i mogućnosti, koja je njihova funkcija i sl. kako bi tada na osnovu tog saznanja mogao da uporedi dotičnu porodicu. Također socijalni radnik treba imati u vidu da svaka porodica nema isti obrazac ponašanja, odnosno da nemaju istu socijalnu kulturu i vrijednosti koje gaje. To je pogotovo prisutno u heterogenim društvima. Tokom svoga rada socijalni radnik pokušava da popravi i razvije one odnose između članova koje već postoje, naravno ako ti odnosi nisu kuliminirali do te mjere kada je jedino moguće rješenje da se ti članovi razvedu ili izdvoje iz porodice.

Postavlja se pitanje šta socijalni radnik proučava u porodici. „Prije svega treba upoznati ekonomski, društveni i kulturni nivo porodice, a pod tim se podrazumjeva, veličina kuće, stana, njihova opremljenost, broj članova porodice, njihove prihode, uređenost stana, vanjski izgled pojedinih članova i slično“. (Dervišbegović, 2001: 179).

Važno je također da socijalni radnik obrati pažnju na način kako se porodica egzistencijalno obezbjeđuje, koliki su njihovi prihodi, koliko članova je u radnom odnosu, penziji, da li imaju neku dodatnu socijalnu pomoć (dječiji doplatak, i sl.). Izvor finansiranja i visina prihoda u porodici su osnovni pokazatelj sigurnosti porodice i njenog standarda u društvu. No isto je važno da socijalni radnik utvrdi koliki je mjesecni rashod, koji se izdvaja na osnove životne potrebe, režije, ishrana, na odjevanje i školovanje djece, na zadovoljavanje svojih želja i potreba, odmora, putovanja i sl. Na osnovu ovako dobijenih podataka može se saznati prava slika materijalnog stanja određene porodice.

Kada je u pitanju izgled kuće ili stana u kojoj porodica boravi, je također bitno, na koje bi socijalni radnik trebao obratiti pažnju, kao i na veličinu prostora u kojima djeca i odrasli borave, da li ima dovoljno svijetlosti, da li je kuća ili stan u trošnom stanju, i sl. Socijalni radnik u toku posjete porodici evidentirat će i kvalitet ishrane, koji porodica koristi, a utvrdit će je na osnovu izgleda članova porodice, na kojima je primjetna neuhranjenost, anemičnost, blijedilo i sl. Ili čak ponekad direktnim pitanjem članova porodice, koliko često konzumiraju bitne sastojke sa piramide ishrane, kao što je (meso, mljeko, jaja... itd.).

Slijedeće što socijalni radnik utvrđuje u porodici je zdravstveno stanje članova porodice. Da li ima članova porodice sa teškim oboljenjem i kako sve to zajedno utječe na odnose njenih članova. Ukoliko socijalni radnik primjeti neke sijtome, potrebno je da ih uputi na ljekarske preglede ili čak da pozove ljekara, ili stručni tim, koji bi na osnovu stručnosti mogao ocijeniti i utvrditi zdravstveno stanje članova porodice i da li ima potrebe nekog člana izuzeti iz porodice u koliko je primjetna neka teška prijelazna bolest.

U isto vrijeme dok utvrđuje činjenično materijalno, ekonomsko i zdravstveno stanje porodice socijalni radnik će se usmjeriti i na socijalne odnose i atmosferu koja je prisutna među njenim članovima. Da li su svi članovi jednakо tretirani, da li ima članova koji su izolirani i sl. U tim odnosima obratit će pažnju kakav je odnos između roditelja i djece, da li postoji nekih neuobičajenih i društveno neprihvatljivih obrazaca ponašanja u tim odnosima. I kako se roditelji u odnosu vaspitanja odnose prema djeci, da li su blagi, strogi, ili jednostavno i ne vode računa o njima, što bi socijalni radnik konstatovao da su ta djeca vaspitno zapuštana.

Socijalnom radniku je važno da upozna sklad i harmoniju unutar porodice, kao i neprijateljstvo, ogorčenost, izbjegavanje ili izolovanje pojedinih članova. Također socijalni radnik treba da ocjeni i kvalitet tih odnosa. Ukoliko je slučaj da je dijete smješteno u hraniteljske, druge porodice, također je uloga socijalnog radnika da te odnose i sa drugim članovima rodbine, posmatra kao odnose u pravim porodicama.

U radu sa porodicom socijalni radnik će raditi sa više članova porodice, kako bi imao što bolju predstavu o tome kakvi odnosi, vladaju među članovima porodice, on mora biti sposoban da utvrdi tu korelaciju između njenih članova, ali i odnos prema drugima, prema društvu u kom se nalazi ta porodica. „U sistemskom pristupu porodici mora se poći od toga da se porodica posmatra kao jedna cjelina, a ne kao skup uzajamnih djelovanja među pojedincima.“ (Buljubašić, 2005: 230).

Slijedeće na što bi socijalni radnik morao obratiti pažnju je na koji način prići upoznavanju porodice, veoma važno je na koji način dolazi u porodicu, ako je to na zahtjev ili poziv samog klijenta to će biti olakšavajuća okolnost za samog socijalnog radnika. Jer dolazak svake nenajavljenе osobe u porodicu zna biti tegoban, pogotovo ako je to neko ko treba da ocjeni i sam kvalitet porodičnog života. Socijalni radnik u razgovoru sa porodicom mora biti obazriv prema svima i jednakо saradivati sa svim članovima, a posebno u razgovoru sa maloljetnim članovima, jer njegova pomoć ne može da ide preko volje roditelja, jer su oni zakonski

skrbnici, izuzev momenta, kada se konstatuje nasilje, zbog kojeg je obavezан poseban tretman, pristup.

Na osnovu kazanog da se zaključiti da socijalni radnik u radu sa „pojedincem i porodicom mora imati u vidu uvijek dvije strane, stranu pojedinca i stranu porodične zajednice, koju nastoji sačuvati. To znači da u radu sa pojedincem uvijek radi u interesu porodice i obratno. Razumjevajući taj odnos socijalni radnik radi na jačanju subjektivne snage porodice, kako bi se poremećeni odnosi popravili, a sa druge strane nastoji adekvatnim mjerama efikasno doprinjeti da se vanjske teškoće koje su uzrok problema u porodici riješe ili ublaže.“ (Dervišbegović 2001: 181).

Osnovni metodski postupci, koje će socijalni radnik koristiti u svom radu „jesu posmatranje i razgovor,“ (Dervišbegović, 2001: 182) posmatranjem će dobiti neke osnovne podatke, kao što su: izgled stana, kuće, obrazci porodičnog ponašanja, higijenske prilike, izgled pojedinih članova itd. Posmatranje obavlja dok vodi razgovor sa pojedinim članovima, što zahtjeva od socijalnog radnika posebnu pripremljenost za ovakav vid razgovora. A to je da prethodno mora sačiniti organizovani plan, i cilj njegova posmatranja porodične sredine.

U radu sa porodicom socijalni radnik će obratiti pažnju, i na širu okolinu, odnosno ekonomski i kulturni status okoline u kojoj porodica živi. I da pokuša od same okoline dobiti informacije o stanju u toj porodici, to će se lakše moći ispitati ako su to neka predgrađa, ili sl., dok u gradovima moći će se samo osloniti na bliže susjedstvo odnosno u bloku u kojem žive. Socijalni radnik u toku razgovora sa klijentovom, ili porodičnom okolinom mora biti pažljiv, jer česta ispitivanja mogu da izazovu negativne priče u susjedstvu, negativnom stavu okoline prema porodici o kojoj se ispituje.

U toku svoga rada socijalni radnik mora da zna da je njegov cilj u radu sa porodicom doprinos i resocijalizacija porodice u širu društvenu sredinu, kao i povratak svih njenih članova u normalno funkcionisanje.

5.3. Rad sa lokalnom zajednicom

Školski socijalni rad, u fokusu svog djelovanja nije samo skoncentrisan na rad u školi, već i na druge okolinske faktore, koji direktno ili indirektno utječu na rad škole, odnosno na odgojno-obrazovni proces kao i na same učenike. Pored škole, porodice, školski socijalni radnik u svom radu, ima obavezu da u cilju preveniranja, sprečavanja neželjenih ponašanja učenika, uključi i lokalnu zajednicu. Jer „društvena zajednica ima veoma značajnu ulogu u pojavi i razvoju različitih oblika poremećaja u ponašanju djece i mladih, i zato se društvenoj sredini mora posvetiti posebna pažnja u preventivnim aktivnostima ovih poremećaja.“ (Buljubašić, 2005: 178).

Lokalna zajednica ili društvena zajednica, je mjesto i dobrog i lošeg, zavisno čega je više primjetno u svakodnevnicama takve jedne zajednice, no svi pokazatelji, i sva istraživanja nam pokazuju da su ona loša. Današnje sredine su uveliko u riziku, u kojima roditelji, što zbog svog neznanja, a i ne mogućnosti postaju nijemi posmatrači. U neposrednoj blizini škola primjetan je sve veći broj kladionica, ugostiteljskih objekata u kojima se toči alkohol, trgovine, u kojima se nudi mogućnost kupovanja raznih opijata onima mlađim ispod 18 godina, je loš primjer jedne društvene zajednice.

Stoga uloga školskog socijalnog radnika je da u saradnji sa drugim socijalno-zaštitnim ustanovama, centrima za socijalni rad, policijom, zdravstvenim ustanovama, pa čak i vjerskim institucijama, radi, predlaže i inicira pozitivne promjene, kako bi stanje u zajednici postalo ugodno za življenje i primjerno za odgajanje i obrazovanje djece i mladih.

Prema tome ulogu socijalnog radnika u zajednici možemo posmatrati ujedno i pokretačem društvenih promjena u društvu.

Metodom socijalnog rada u zajednici najlakše se otkrivaju rizične skupine, odnosno one najosjetljivije kategorije zajednice, kao npr. samohrani roditelji, djeca bez roditeljskog staranja, djeca sa društveno neprihvatljivim ponašanjem, stari, bolesni, iznemogli, i dr. Dejstvom ove metode, može se uključiti i animirati više građana, da daju svoj doprinos u poduzimanja potrebnih mjera u cilju preveniranja socijalnih problema.

Prilikom planiranja rada u zajednici školski socijalni radnik svakako će pristupiti izradi plana, a taj plan će obuhvatiti slijedeće:

- Screening (snimanje cjelokupne situacije)

- Predlaganje mjera za rješavanje određenog problema,
- Potrebni vremenski period za realizaciju,
- Potrebni resursi, materijalni, ne materijalni,
- Način realizacije,
- Učesnici planiranih aktivnosti.

Prvo što je i najzahtjevниje je snimanje cjelokupne situacije, a to je da se detaljno utvrdi postojanje problema, odnosno njegova uzročno-posljetična veza sa zajednicom. Npr. koliko imamo osoba kojima je potrebna socijalna zaštita, koliko imamo osoba kojima je potreban neki vid društvene pomoći, koliko imamo takve djece, odraslih, starih, i sl. Na osnovu snimljene situacije, i dobijenih potrebnih informacija, uz analiziranje, pristupit ćemo predlaganju mjera za iznalaženje odgovarajućeg rješenja. Tokom predlaganja rješenja, navoditi institucije, koje je potrebno uključiti u proces rješavanja. Ako je npr. problem odgojna zapuštenost ili maloljetničko prestupništvo, svakako bi trebali uključiti (pored škole, uključiti i centar za socijalni rad, policiju, sportske klubove te druge organizacije ili ustanove koje u svom radu imaju dodir sa djecom).

Institucije koje u svom radu su slične po obavljanju svojih aktivnosti i koje bi mogle pomoći jedna drugoj u cilju preveniranja neželjenih ponašanja kod djece i omladine, to su svakako centri za socijalni rad i odgojno-obrazovne institucije. Svaka od njih radi u interesu djece kroz različite projekte, u kojima je preveniranje neželjenih ponašanja kako djece tako i omladine, sastavni dio tih projekata.

Kako navodi (Buljubašić, 2005) osnovna područja preventivnog djelovanja centara socijalnog rada u cilju preveniranja neželjenih ponašanja su:

- Iniciranje i koordinacija preventivnih aktivnosti u lokalnoj zajednici;
- Otkrivanje i tretman djece i mladih s početnim devijacijama u ponašanju;
- Otkrivanje i aktivno sudjelovanje u svim fazama postupanja i tretmana maloljetnih delinkvenata;
- Prihvatanje i pružanje pomoći i podrške maloljetnicima po okončanju institucionalnog tretmana.

Stoga škole i centri socijalnog rada trebaju da budu upućeni jedni na druge, a uloga školskog socijalnog radnika je da te odnose, učvršćuje i zajedničkim projektima uvezuje. Pored centra socijalnog rada kao jedne od najprioritetnijih ustanova sa kojima školski socijalni radnik

sarađuje, postoje i druge socijalno-zaštitne institucije (bolnice, policija, vatrogasne službe, vjerske ustanove i dr.) koje mogu pomoći, školi u preveniranju neželjenih ponašanja učenika. Također bitno je uključiti i lokalne TV i radio stanice, kao i druge informativne printane ili virtualne medije u cilju promoviranja zdravih životnih navika zajednice a sve u korist učenika i njihova zdrava razvoja.

Školski socijalni radnik prvenstveno treba da radi na povezivanju i učvršćivanju odnosa između škole i lokalne zajednice, a to će postići primjenom metode socijalni rad u lokalnoj zajednici kojoj je osnov saradnja i koordinacija a sve u cilju preveniranja društveno-neprihvaljivog ponašanja kod učenika.

6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno u periodu od maja do juna 2019. godine i obuhvata osam općina (Bihać, Bužim, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Cazin, Ključ, Sanski Most, Velika Kladuša) koje se nalaze na području Unsko-sanskog kantona. Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 50 škole, 36 osnovnih i 14 srednjih škola. Ukupan broj ispitanika je 158. Od toga su 108 ispitanika zaposlena u osnovnim školama, dok je 43 zaposlenika zaposleno u srednjim školama, te 8 ispitanika zaposlena u centrima socijalnog rada na području navedenih općina. Struktura ispitanika čine 50 direktora (36 direktora osnovnih i 14 direktora srednjih škola), 50 pedagoga (36 pedagoga osnovnih i 14 pedagoga srednjih škola), 50 nastavnika/profesora (odjeljenskih starješina), (36 nastavnika osnovnih škola, i 14 profesora srednjih škola) kao i 8 stručnjaka iz oblasti socijalnog rada.

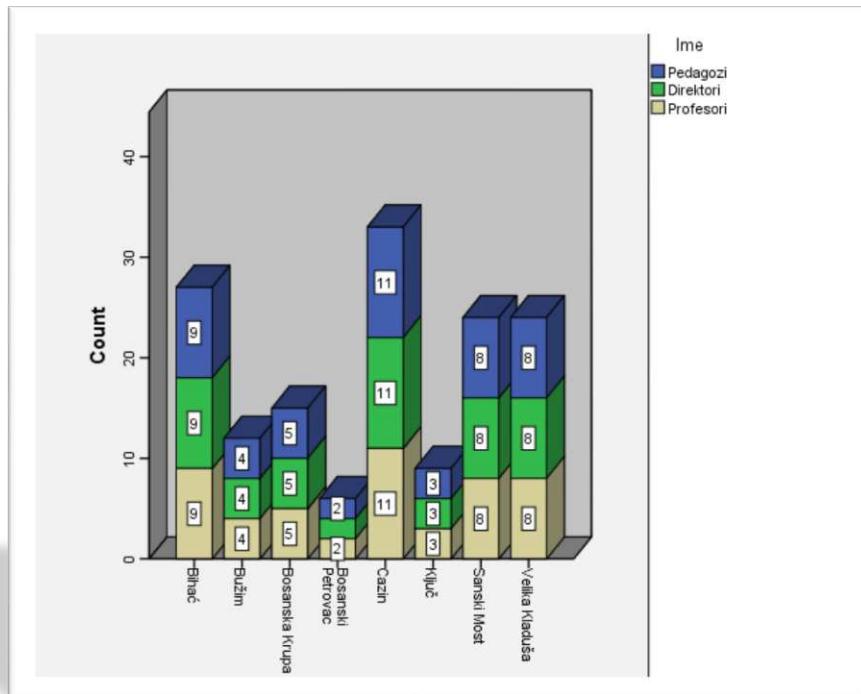
Analiza podataka dobivenih anketnim upitnikom

Slijedeći grafikoni prikazuju podatke koje smo dobili prilikom istraživanja na temu *Socijalni rad u obrazovnim institucijama na području Unsko-sanskog kantona*, a posredstvom anketnog upitnika.

Opština u kojoj se nalazi vaša škola?

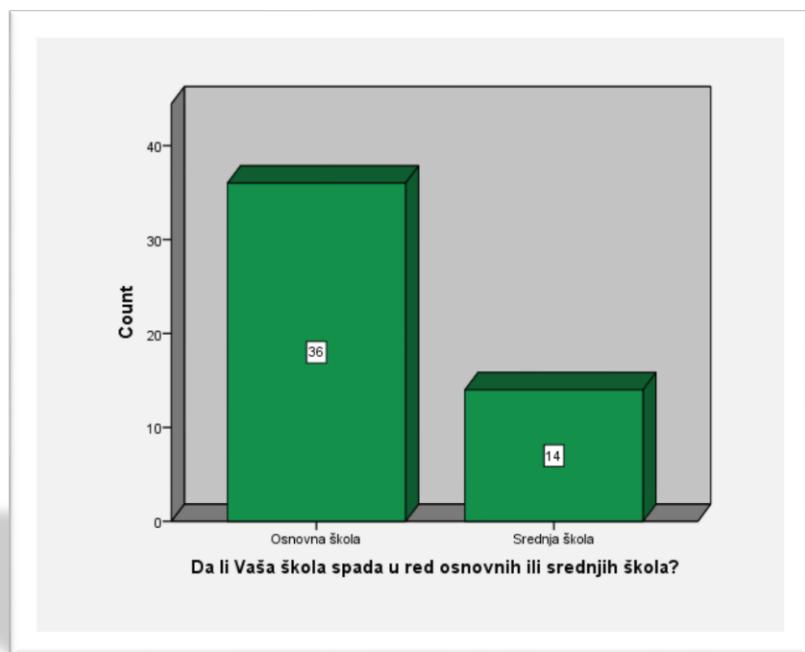
Valid		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative
					Percent
	Bihać	27	13.0	18.0	18.0
	Bužim	12	5.8	8.0	26.0
	Bosanska Krupa	15	7.2	10.0	36.0
	Bosanski Petrovac	6	2.9	4.0	40.0
	Cazin	33	15.9	22.0	62.0
	Ključ	9	4.3	6.0	68.0
	Sanski Most	24	11.6	16.0	84.0
	Velika Kladuša	24	11.6	16.0	100.0
	Total	150	72.5	100.0	

Tabela 1: Uzorak ispitanika raspoređen po općinama na području USK-a, osnovne i srednje škole

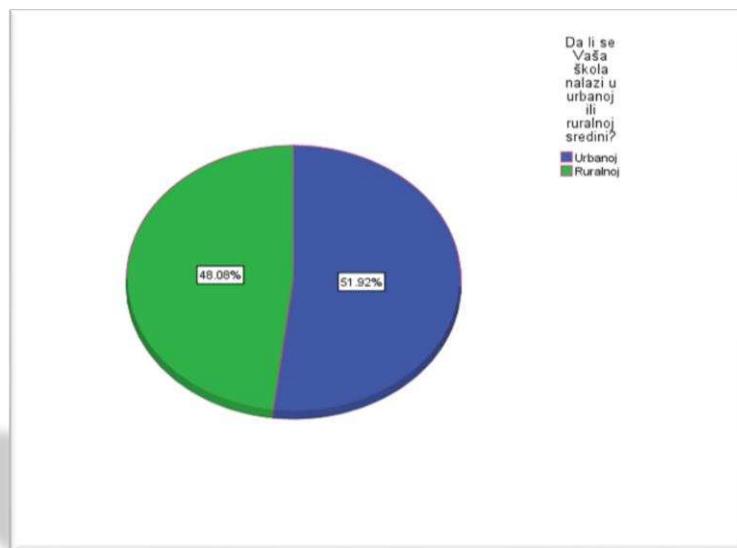
Grafikon 1 : Uzorak ispitanika raspoređen po općinama na području Unsko-sanskog kantona, osnovne i srednje škole

Rezultati istraživanja prikazani u *grafikonu br.1.* prikazuju učešće škola, direktora, pedagoga, nastavnika kao i broj profesora, po svakoj školi. Uzorak ispitanika raspoređen po osnovnim i srednjim školama prikazuje da je općina Cazin uzela najviše učešće i to 11 (osnovnih i srednjih) škola, što istovremno prikazuje i učešće 11 direktora, 11 pedagoga, 11 nastavnika/profesora, ili (33 ispitanika) ili 22%, slijedeća općina koja je na drugom mjestu po broju ispitanika je Bihać sa (27 ispitanika) ili 18%, na trećem mjestu su općine Velika Kladuša i Sanski Most sa istim brojem ispitanika, 24, ili 16%, slijedeća je općina Bosanska Krupa sa (15 ispitanika) ili 10%, na 6. mjestu po broju ispitanika je općina Bužim sa (12 ispitanika) ili 8%, na sedmom mjestu po broju ispitanika je općina Ključ sa (9 ispitanika) ili 6%, i na osmom mjestu po broju ispitanika je općina Bosanski Petrovac sa (6 ispitanika) ili 4%.

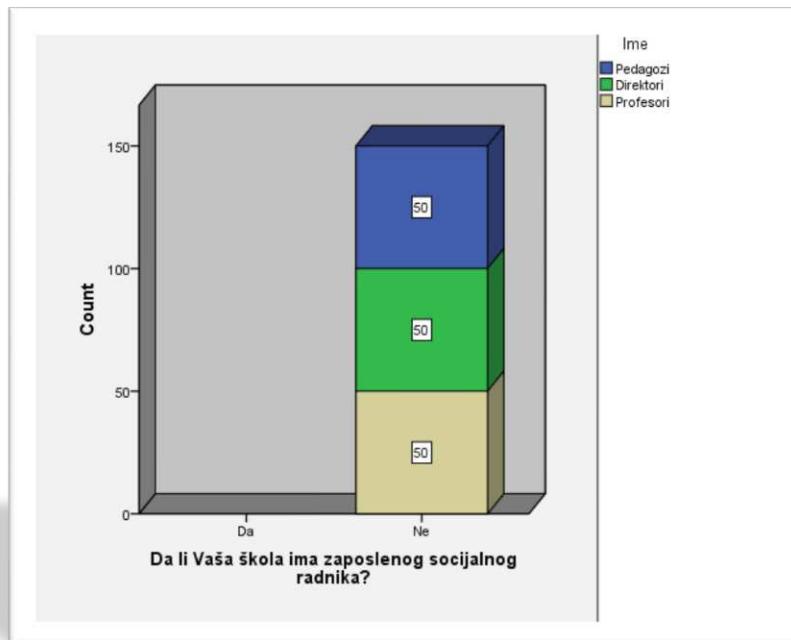
Grafikon 2: Raspored obuhvaćenih škola

Rezultati istraživanja prikazuju da su u ukupnom uzorku ispitanika u većem broju zastupljene osnovne škole sa 36 osnovnih škola ili (72%) i 14 srednjih škola ili (28%), što pripada manjem broju prikazanih.

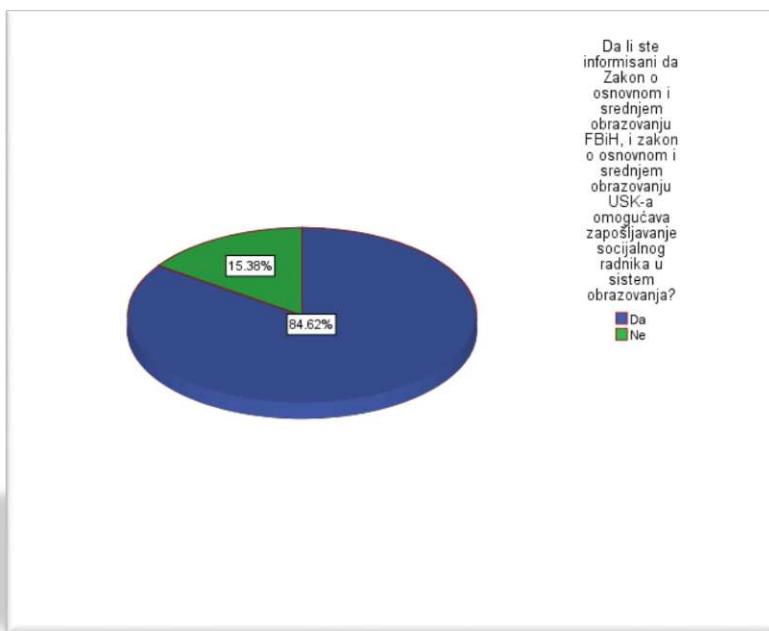
Grafikon 3: Raspored zastupljenih škola u naseljenim i nenaseljenim mjestima

Rezultati istraživanja prikazani u *grafikonu br. 3* prikazuju da se broj škola u urbanoj sredini nalazi procentualno više, 51,92% i 48,08% što odgovara neznatno manjem procentu zastupljenih škola u ruralnim sredinama.

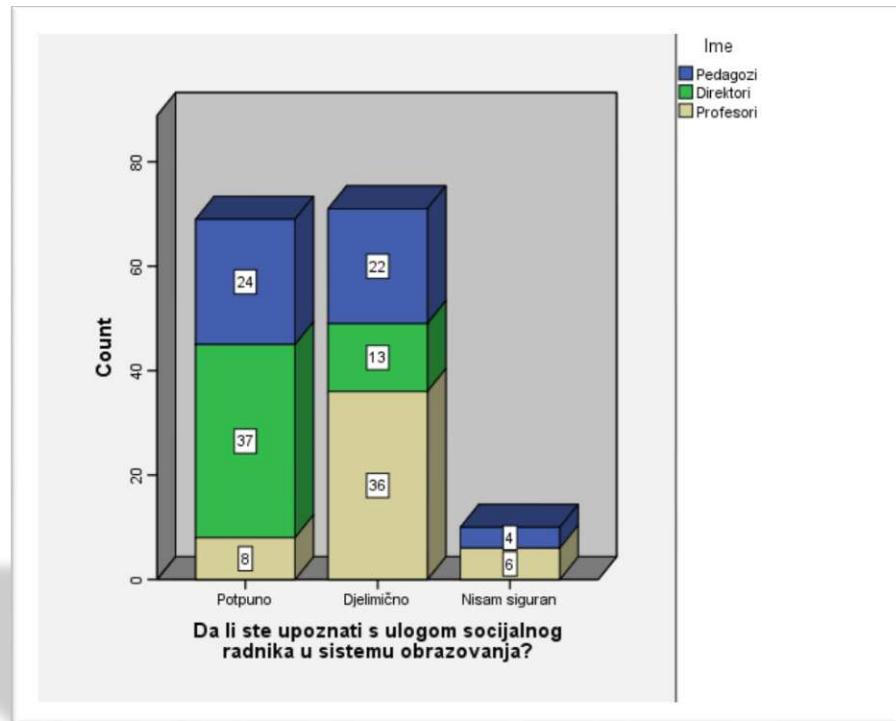
Grafikon 4: Zastupljenost socijalnog rada u obrazovanju

Na anketno pitanje koje glasi: „*Da li vaša škola ima zaposlenog socijalnog radnika?*“, Ispitanici su odgovorili sa NE, nema zaposlenih socijalnih radnika u njihovim školama, njih 150, (direktori 50, pedagozi 50, i profesori 50). Poražavajuća činjenica je da na području Unsko-sanskog kantona ni u jednoj osnovnoj ili srednjoj školi nije zaposlen socijalni radnik, niti je kad radio. Ustaljena je praksa da socijalni radnici zaposleni u centrima za socijalni rad odlaze u neku školu samo na zahtjev direktora ili pedagoga. Što se da razumjeti da socijalni radnici iz centra za socijalni rad rješavaju probleme u školama.

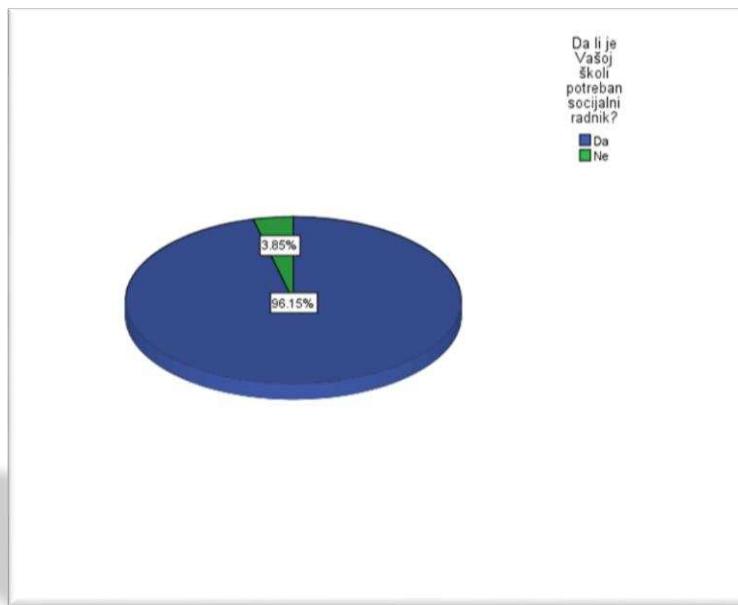
Grafikon 5: Informiranost o zakonskoj regulativi o uvođenju socijalnog rada u obrazovne institucije

Na pitanje broj 6, „*Da li ste informisani da Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju FBiH, i zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju USK-a omogućava zapošljavanje socijalnog radnika u sistem obrazovanja?*“, Ispitanici, direktori škola njih 84,62% dalo je potvrđan odgovor, dok je 15,38% ispitanika dalo negativan odgovor. Zaključak koji proizilazi iz predstavljenih podataka jeste da su većina ispitanika upoznata sa zakonskom regulativom, ali da je potrebno više lobiranja da bi se socijalni rad prepoznao, kao bitan činilac u procesu obrazovanja.

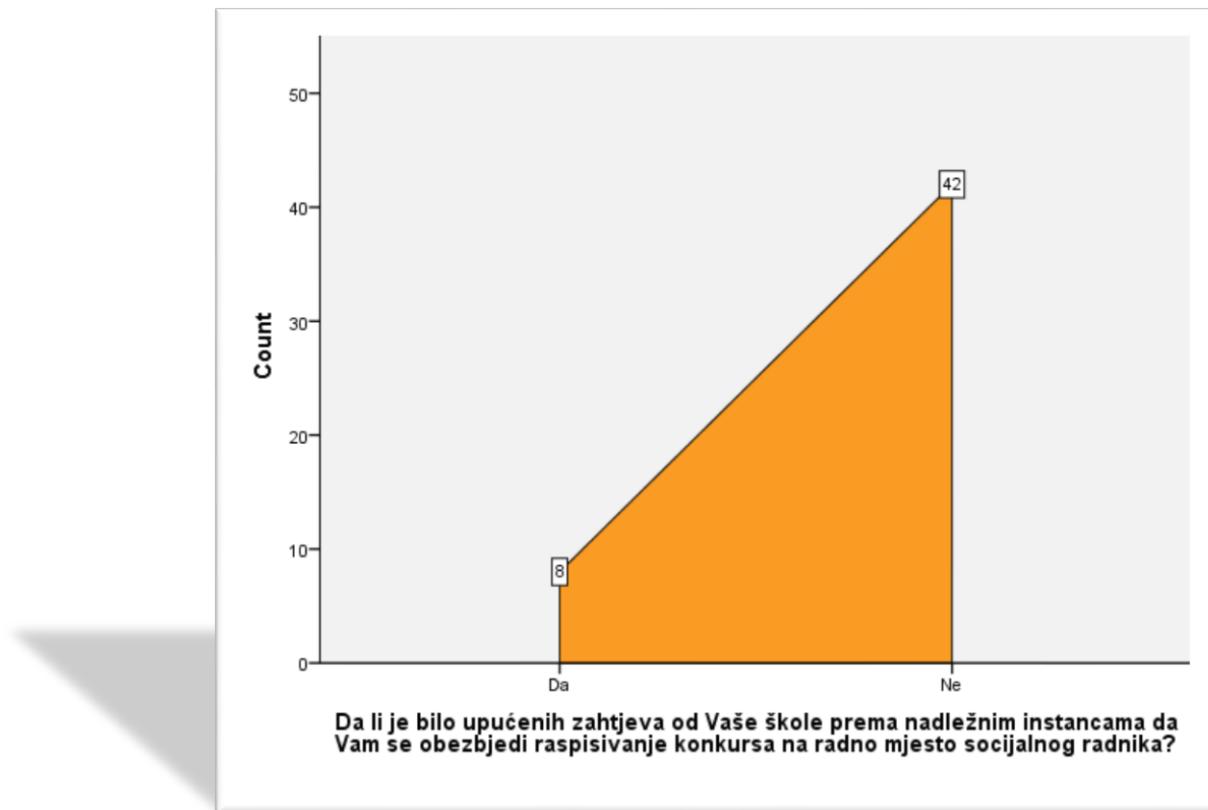
Grafikon 6: Poznavanje poslova socijalnog radnika u školi

Grafikon br. 6 prikazuje odgovore na pitanje: „*Da li ste upoznati s ulogom socijalnog radnika u sistemu obrazovanja?*“ Ispitanici, pedagozi 24, direktori 37, profesori 8, su potvrdili da su potpuno upoznati, dok je 22 pedagoga, 13 direktora i 36 profesora odgovorili sa djelimično upoznati. Na postavljeno pitanje 4 pedagoga i 6 profesora su odgovorili sa nisam siguran.

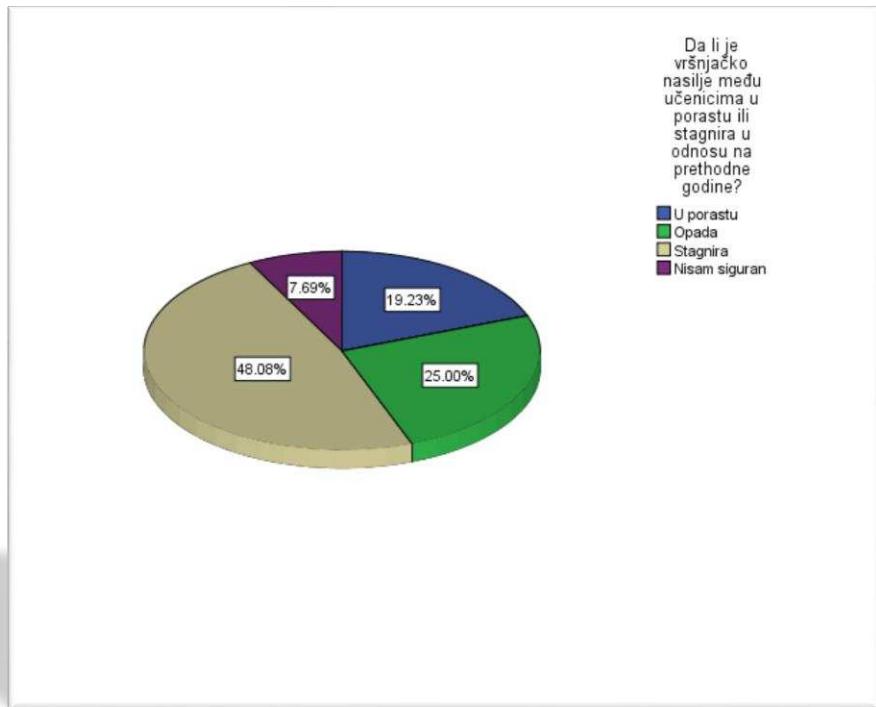
Grafikon 7: Angažovanje socijalnog radnika u obrazovne institucije

Na anketno pitanje koje glasi: „*Da li je vašoj školi potreban socijalni radnik?*“, Ispitanici, direktori škola su sa 96,15% dali potvrđan odgovor u vezi sa potrebom angažovanja socijalnog radnika u njihove škole. Dok je 3,85% ispitanika izjasnilo se da njihovim školama nije potreban socijalni radnik. Iz navedenih podataka da se zaključiti da osnovne i srednje škole na području Unsko-sanskog kantona imaju veliku potrebu za uvođenjem socijalnog radnika u sistem obrazovanja.

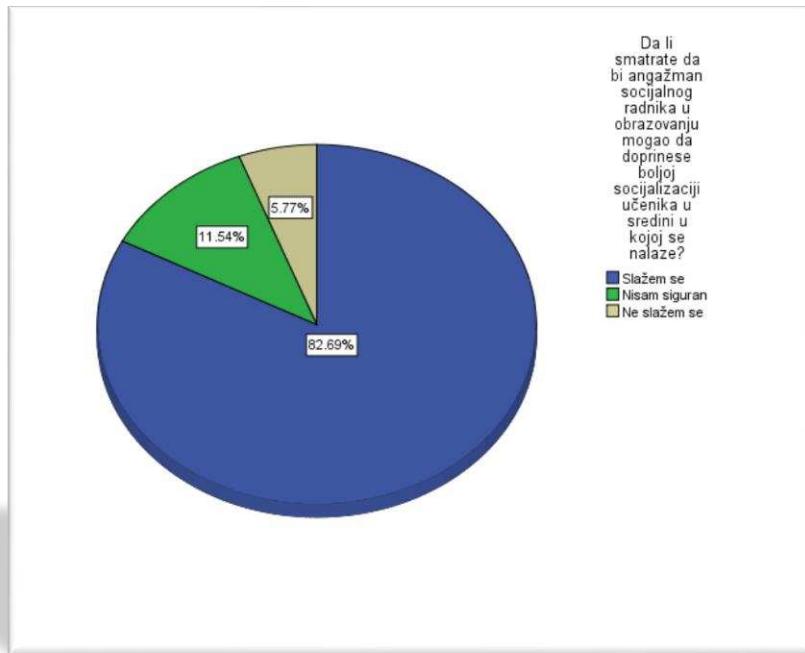
Grafikon 8: Kontaktiranje nadležnih službi za raspisivanje konkursa na radno mjesto socijalni radnik

Na pitanje: „*Da li je bilo upućenih zahtjeva od vaše škole prema nadležnim instanicama da vam se obezbjedi raspisivanje konkursa na radno mjesto socijalnog radnika?*“, Ispitanici, direktori škola njih 42 dali su negativan odgovor NE u vezi sa upućivanjem zahtjeva nadležnim za dozvolu raspisivanja konkursa na mjesto socijalni radnik, dok je 8 ispitanika izjasnilo se sa DA. Ovakav inertan stav, menadžmenta škole, dovodi do toga da se situacija u odgojno-obrazovnim institucijama dodatno usložnjava, pogoršava kada su u pitanju problemi učenika.

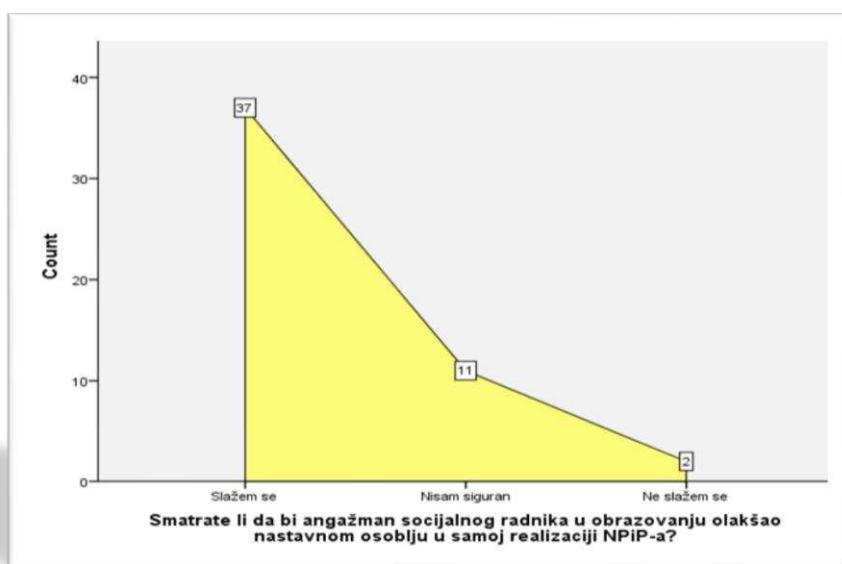
Grafikon 9: Prisutni problemi nasilja u školi

Grafikon br. 9 prikazuje odgovore na pitanje koje glasi: „*Da li je vršnjačko nasilje među učenicima u porastu ili stagnira u odnosu na prethodne godine?*“ Ispitanici su sa 48,08% potvrdili da je vršnjačko nasilje među učenicima stagnira, 25% ispitanika se izjasnilo da vršnjačko nasilje opada, dok je 19,23% konstatovalo da je vršnjačko nasilje u porastu i 7,69% ispitanika se izjasnilo nisam siguran. Evidentno je da vršnjačkog nasilja među učenicima postoji, i da je potrebno poduzeti razne mјere s ciljem preveniranja takvog ponašanja. Jedna od tih su uvođenje socijalnog rada u obrazovne institucije.

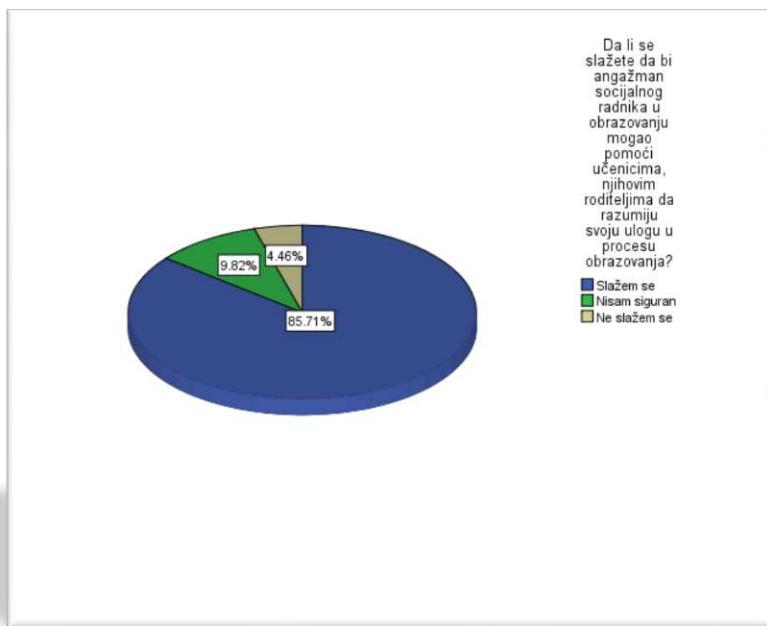
Grafikon 10: Doprinos socijalnog rada u procesu socijalizacije

Na pitanje: „*Da li smatrate da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju mogao da doprinese boljoj socijalizaciji učenika u sredini u kojoj se nalaze?*“ Ispitanici su sa 82,69% potvrdili da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju pomogao učenicima u boljoj socijalizaciji, dok je 11,54% ispitanika odgovorilo da nisu sigurni i 5,77% ispitanika je negiralo da bi angažman socijalnog rada doprinijeo boljoj socijalizaciji učenika.

Grafikon 11: Doprinos socijalnog radnika u realizaciji nastavnog plana i programa

Grafikon br. 11 prikazuje odgovore na pitanje „*Smatrate li da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju olakšao nastavnom osoblju u samoj realizaciji NpiP?*“ 37 ispitanika, profesora/nastavnika, smatra da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju može pomoći nastavnom osoblju u samoj realizaciji nastavnih planova i programa, njih 11 nisu sigurni, dok je 2 ispitanika negiralo da bi socijalni radnik mogao pomoći nastavnom osoblju u realizaciji nastavnog plana i programa.

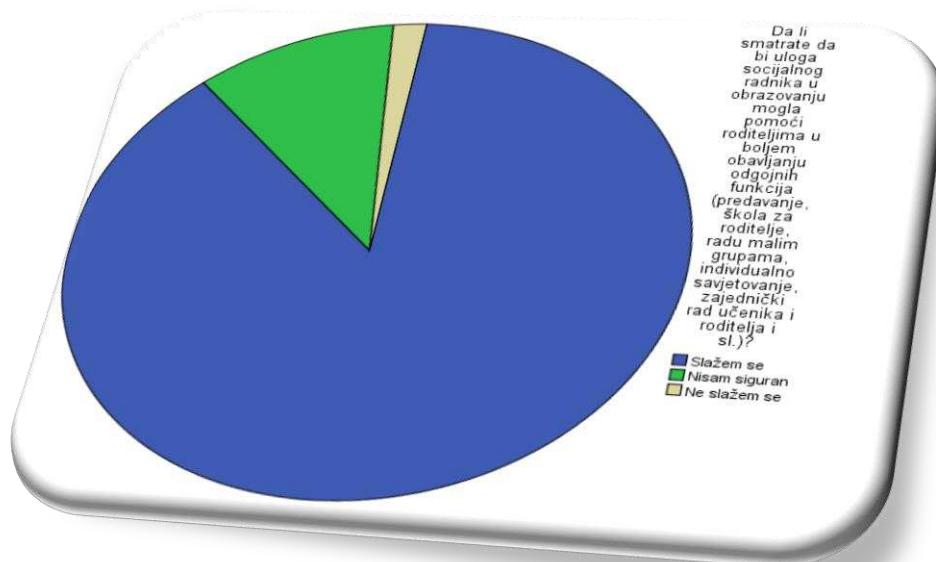

Grafikon 12: Doprinos socijalnog radnika u pružanju pomoći roditeljima i učenicima u procesu obrazovanja

Na pitanje: „*Da li se slažete da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju mogao pomoći učenicima, njihovim roditeljima da razumiju svoju ulogu u procesu obrazovanja?*“, 85,71% ispitanika je potvrdilo da socijalni radnik u obrazovanju može pomoći učenicima i njihovim roditeljima, 9,82% ispitanika nisu bili sigurni, dok je 4,46% ispitanika negiralo takvu vrstu pomoći od strane socijalnog radnika.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Slažem se	98	87.5	87.5	87.5
	Nisam siguran	12	10.7	10.7	98.2
	Ne slažem se	2	1.8	1.8	100.0
	Total	112	100.0	100.0	

Tabela 2: Doprinos socijalnog radnika u pružanju pomoći „roditeljstvu“

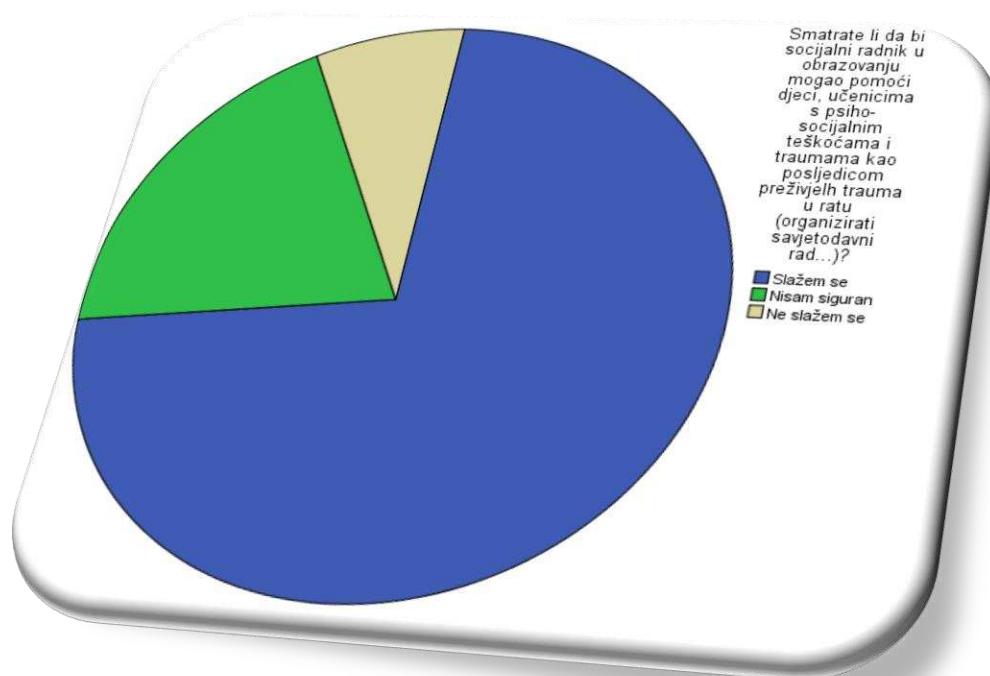

Grafikon 13: Doprinos socijalnog radnika u pružanju pomoći „roditeljstvu“

Grafikon br. 13 prikazuje odgovore ispitanika na anketno pitanje koje glasi: „Da li smatrate da bi uloga socijalnog radnika u obrazovanju mogla pomoći roditeljima u boljem obavljanju odgojnih funkcija?“. (98 ispitanika) što odgovara 87,5% je potvrdilo da bi uloga socijalnog radnika u obrazovanju mogla pomoći roditeljima u odgoju njihove djece, (12 ispitanika) ili 10.7% je odgovorilo sa nisam siguran, dok je (2 ispitanika), odnosno 1,8% negiralo takvu mogućnost u pružanju pomoći roditeljima. Da se zaključiti da bi uloga socijalnog radnika u obrazovanju (kroz razne vidove savjetovanja, predavanja zajedničkih grupnih radova i sl.) itekako bila od velike pomoći i samim roditeljima u odgajanju njihove djece.

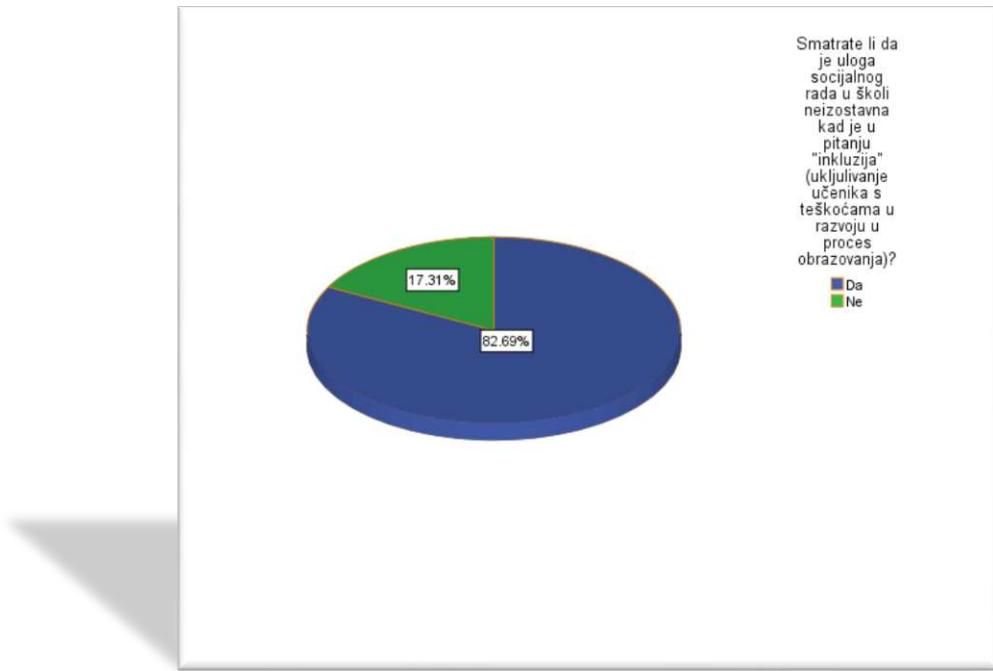
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Slažem se	37	74	74	74
	Nisam siguran	9	18	18	91.3
	Ne slažem se	4	8	8	100.0
Total		50	100.0	100.0	

Tabela 3: Doprinos školskog socijalnog radnika u pružanju psihosocijalne pomoći učenicima

Grafikon 14: Doprinos školskog socijalnog radnika u pružanju psihosocijalne pomoći učenicima

Na pitanje: „*Smatrate li da bi socijalni radnik u obrazovanju mogao pomoći djeci, učenicima s psihosocijalnim teškoćama i traumama kao posljedicom preživjelih trauma u ratu?*“ Ispitanici, pedagozi su sa 74% ili njih (37) potvrđno odgovorili, dok je 18% ispitanika ili njih (9), odgovorili sa nisam siguran te 7,7% ispitanika ili njih (4), negirali su takvu tvrdnju.

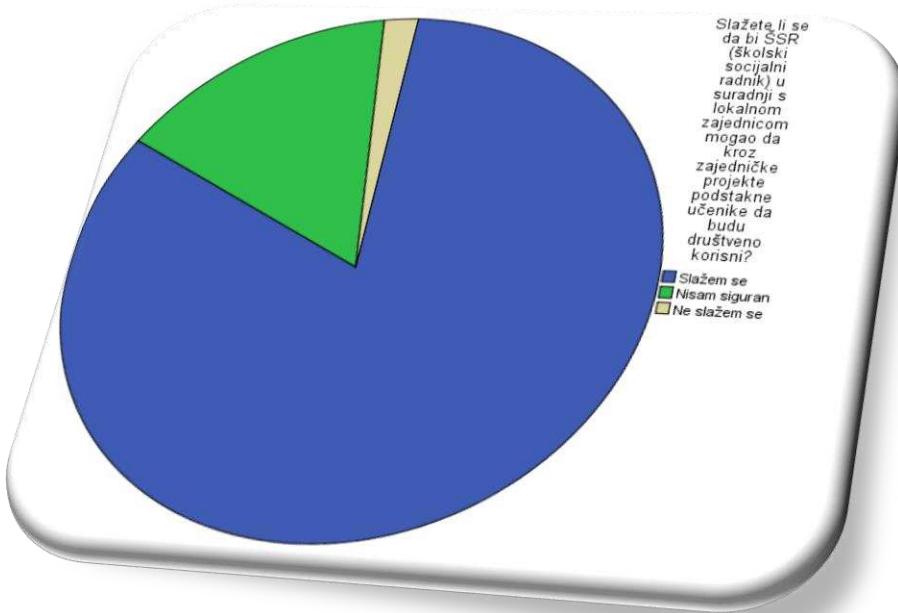

Gafikon 15: Uloga školskog socijalnog radnika u procesu inkluzije

Grafikon br.15 prikazuje odgovore na anketno pitanje koje glasi: „Smatrate li da je uloga socijalnog rada u školi neizostvna kada je u pitanju „inkluzija“?“. 82,69% ispitanika je dalo potvrđan odgovor smatrajući da je uloga socijalnog rada u školi neizostavna kada je u pitanju inkluzija (uključivanje učenika s teškoćama u razvoju u proces nastave), dok je 17,31% negiralo potrebu za angažovanjem socijalnog rada u školi radi inkluzije.

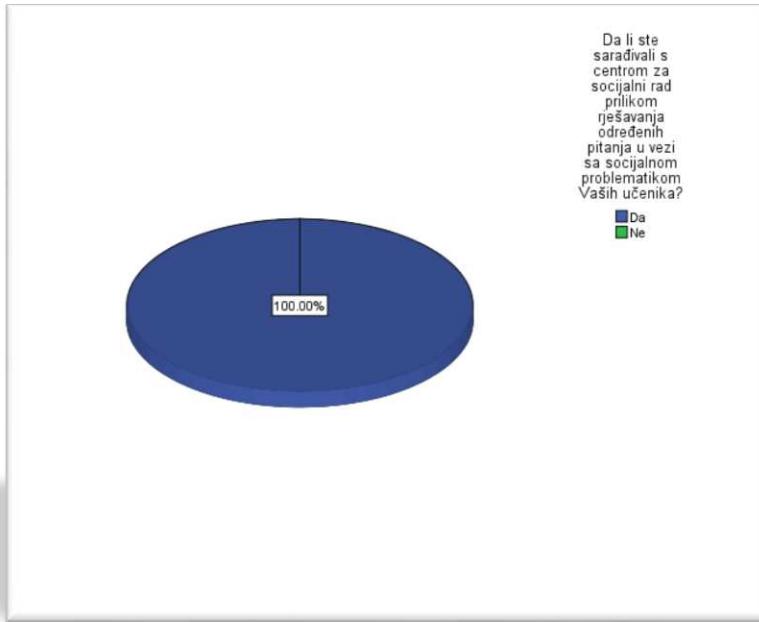
	Frequency	Percent	Cumulative Percent	
			Valid Percent	Percent
Valid Slažem se	42	84	84	84
Nisam siguran	7	14	14	97.1
Ne slažem se	1	2	2	100.0
Total	50	100.0	100.0	

Tabela 4 : Uloga školskog socijalnog radnika u obrazovanju s ciljem podsticanja učenika na opće dobro

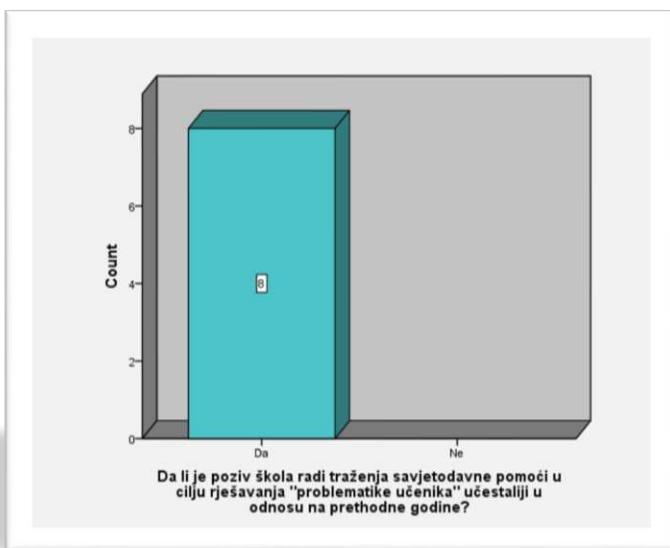
Grafikon 16: Uloga školskog socijalnog radnika u obrazovanju s ciljem podsticanja učenika na opće dobro

Grafikon br. 16 prikazuje odgovore na pitanje koje glasi: „*Slažete li se da bi školski socijalni radnik u suradnji s lokalnom zajednicom mogao da kroz zajedničke projekte podstakne učenike da budu društveno korisni?*“ Profesori/nastavnici njih 42 ispitanika ili 84% slaže se da bi školski socijalni radnik u suradnji sa lokalnom zajednicom mogao podsticati, aktivirati učenike da budu društveno korisni, (7 ispitanika) ili njih 14% nisu sigurni, dok je (1 ispitanik) ili 2% negirao da takva mogućnost može podstaknuti učenike na rad za opće dobro. Ispitanici u ovom primjeru su pokazali da bi uloga školskog socijalnog radnika uveliko bila od pomoći i samoj lokalnoj zajednici u promoviranju općeg dobra.

Grafikon 17: Ostvarivanje suradnje sa centrom za socijalni rad

Grafikon br. 17 prikazuje odgovore ispitanika na anketno pitanje koje glasi: „*Da li ste saradivali s centrom za socijalni rad prilikom rješavanja određenih pitanja u vezi sa socijalnom problematikom vaših učenika?*“ Na postavljeno pitanje ispitanici su sa 100% odgovorili DA. Da se zaključiti da je potreba za socijalnim radnikom u školi uveliko potrebna.

Grafikon 18: Poziv škola radi traženja savjetodavne pomoći

Na pitanje: „*Da li je poziv škola radi traženja savjetodavne pomoći u cilju rješavanja „problemtike učenika“ učestaliji u odnosu na prethodne godine?*“ Ispitanici (stručnjaci iz oblasti socijalnog rad) njih 8 su potvrdili da je poziv škola učestaliji u odnosu na prethodne godine. Kao dodatak ovom pitanju, je i slijedeće pitanje koje je glasilo:

Zbog kakvih vam se problema najčešće obraćaju škole? Neki od ogovora su sljedeći:

„Odgojne zapuštenosti.“

„Odgojne zanemarenosti.“

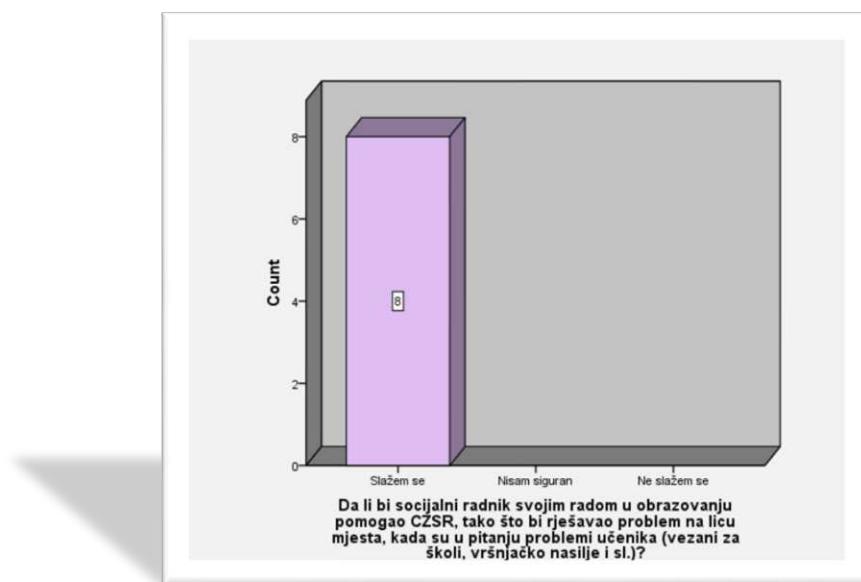
„Vršnjačko nasilje.“

„Nasilje u porodici.“

„Izostajanje iz procesa nastave.“

„Verbalno nasilje putem interneta (društvenih mreža)...“

Iz navednih odgovora da se primjetiti da je fokus i učestalost poziva škola upravo na onim najtežim oblicima problema, koji su i danas najaktuelniji. Da se zaključiti da škola ima potrebu za stručnjakom iz oblasti socijalnog rada, koji bi svojim znanjem i umijećem mogao rješavati probleme na licu mjesta.

Grafikon 19: Socijalni radnik kao bitna karika između škole i centra za socijalni rad

Na pitanje: „*Da li bi socijalni radnik svojim radom u obrazovanju mogao pomoći i centru za socijalni rad, tako što bi rješavao probleme na licu mesta, kada su u pitanju problemi učenika?*“ Ispitanici (socijalni radnici njih 8) su potvrdili da bi ta pomoć bila uveliko od koristi, što bi ujedno olakšali centrima socijalnog rada da se fokusiraju na teže probleme s kojima se susreću.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Ime odgojno-obrazovnih institucija određuje karakter njihova djelovanja, a to je odgajanje i obrazovanje, kako mladih tako i onih starijih. One su temeljni nosioci društvenih promjena i procesa u društvu svake zemlje. No da bi opravdale svoje postojanje one moraju biti konkurentne i da uvijek prate i osluškuju zahtjeve društva i vremena u kom se nalaze a to znači da moraju imati kako ljudske tako i svake druge potrebne resurse, kako bi bile u stanju udovoljiti zahtjevima svakog društva. Današnje odgojno-obrazovne institucije na području Unsko-sanskog kantona, a tako i šire BiH nemaju profiliranog kadra zaposlenog u stručnim timovima ovih institucija, tačnije socijalnih radnika. Što za posljedicu imamo velik broj društveno neprihvaljivog ponašanja mladih. S ciljem promjene takvog stanja ovaj magistarski rad se fokusirao na analizu odgojno-obrazovnih institucija na području Unsko-sanskog kantona kako bi utvrdio da li postoji socijalni rad u ovim institucijama, odnosno da li ima zaposlenih socijalnih radnika te i da utvrdi da li postoji konkretna potreba za ovim kadrom. Ujedno i cilj je da promovira i unaprijedi socijalni rad u odgojno-obrazovnim institucijama.

Generalna hipoteza ovog istraživačkog rada ukazivala je da socijalni rad u obrazovnim institucijama može pružiti pomoć učenicima, nastavnicima, roditeljima ali i zajednici da dobiju što kvalitetnije odgojene i obrazovane članove društva od kojih bi imali korist društvo, zajednica i oni sami kao članovi te zajednice, ali je nedovoljno zastupljen i promovisan što onemogućava pozitivnu mogućnost njegova djelovanja u obrazovnim institucijama na području USK-a. Kao potkrepljenje ovoj tezi su iskazi ispitanika njih (82,69%) koji smatraju da socijalni rad u obrazovanju može pružiti pomoć učenicima u boljoj socijalizaciji. Od 50 ispitanika njih 37 (profesora/nastavnika) slaže se da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju pomogao i nastavnom osoblju u samoj realizaciji nastavnih planova i programa. Procent od (85,71%) ispitanika smatra da socijalni radnik u obrazovanju može pomoći učenicima, roditeljima da razumiju svoju ulogu u procesu obrazovanja. O nezastupljenosti socijalnog rada u obrazovnim institucijama na području Unsko-sanskog kantona govori broj ispitanika koji su potvrdili sa (100%) da nema zaposlenog socijalnog radnika u obrazovnim institucijama. Na osnovu stavova ispitanika i prikazanih rezultata može se zaključiti da je generalna hipoteza dokazana.

Na području Unsko-sanskog kantona angažovanje socijalnog radnika u sistem obrazovanja je zakonom omogućena ali ne i obavezujuća u praksi, ispitanici (84,62%) su potvrdili da su informisani o zakonskoj regulativi, stoga možemo kazati da je posebna hipoteza dokazana.

Socijalni rad u obrazovnim institucijama, još uvijek je nedovoljno zastupljen, kako i sama istraživanja pokazuju, no potreba za njegovim uvođenjem je nužna, na osnovu dokumentovanih policijskih izvještaja o krivičnim djelima čak i obavezujuća. Ispitanici (96,15%) smatraju da postoji potreba za obaveznim uvođenjem socijalnog rada u obrazovne institucije. Na osnovu prikazanih rezultata možemo kazati da je 3. posebna hipoteza dokazana.

Socijalni rad kao jedan od faktora u procesu obrazovanja može pružiti pomoć i nastavnom osoblju u samoj realizaciji nastavnih planova i programa čemu su potvrdili i ispitanici ovog istraživanja, njih 37 od ukupno (50 ispitanika). Na osnovu prikazanih rezultata konstatiše se da je ova 4. posebna hipoteza također dokazana.

Uloga socijalnog radnika u obrazovanju je višestruka ne samo da pomaže učenike, roditelje i lokalnu zajednicu, ona može čak da pruži i pomoć centru za socijalni rad, tako što bi probleme učenika rješavao na licu mjesta, u školi, a pritom bi olakšao centru da se fokusira na teže slučajeve. Stručnjaci iz oblasti socijalnog rada (8 ispitanika) potvrđuju ovu hipotezu.

Uloga socijalnog rada u školi u procesu obrazovanja djece sa teškoćama u razvoju (inkluzija) je neizostavna. Ovu hipotezu dokazalo je (82,69%) ispitanika.

Socijalni radnik u obrazovanju ostvaruje kontakte sa svim učesnicima u procesu obrazovanja, (učenici, učitelji/nastavnici, profesori, roditelji... itd.) te stvara prijatnu atmosferu za konstruktivan rad. Kroz savjetodavni rad, predavanje za roditelje, rad u zajedničkim grupama, i sl. može pružiti pomoć roditeljima u boljem obavljanju odgojnih funkcija. I ova posljednja hipoteza, posebna sa (87,5%) ispitanika je potvrđena.

Na osnovu prezentiranih rezultata, argumenata, generalni zaključak je da socijalni rad u obrazovnim institucijama na području Unsko-sanskog kantona nije dovoljno razvijen, niti zastupljen, uprkos činjenici da postoji argumentovana potreba, te socijalni radnik još uvijek nije pronašao svoje mjesto u stručnim timovima škola. Iako je socijalni rad u obrazovanju širom svijeta prepoznat kao bitna karika u procesu obrazovanja, u našoj zemlji je i dalje nedovoljno afirmisan i razvijen, za čije uključivanje je potrebno više lobiranja kako pojedinaca tako i nadležnih institucija. Da nije dovoljno afirmisan i da nije prepoznat kao

bitan faktor u odgojno-obrazovnim institucijama, govore nam i rezultati ovog istraživanja. Na pitanje „Da li je bilo upućenih zahtjeva od vaše škole prema nadležnim instancama da vam se obezbjedi raspisivanje konkursa na radno mjesto socijalni radnik“ 42 ispitanika, (direktori) potvrdili su sa NE, dok je samo 8 njih odgovrilo sa DA. Kada imamo ovakve stavove koji su čak i kontradiktorni, „imamo potrebu“ ali nismo tražili „odobrenje“ onda uviđamo da socijalni rad nije dovoljno afirmisan i da nije prepoznat kao bitan faktor u odgojno-obrazovnim institucijama, od strane menadžmenta škole.

Imajući u vidu da postoji zakonska regulativa koja omogućava uključivanje socijalnog rada u proces obrazovanja, zadatak u budućnosti je da se nastoji više upoznati javnost kako nadležne institucije, tako i obične građane, roditelje o njegovom pozitivnom utjecaju, kako bi konačno došlo do njegove implementacije.

Smatrajući da socijalni radnici kao najbolji poznavaoci svoje profesije trebaju učestvovati u kampanji putem raznih medija i tv-emisija šireći informacije ljudima o bitnosti uvođenja socijalnog rada u odgojno-obrazovne institucije na području USK-a. Jer nema dobrog obrazovanja bez ulaganja kako u materijalne tako i u nematerijalne resurse, a ni napretka bez sistematskog rješavanja društveno-neprihvatljivog ponašanja učenika u takvim institucijama.

LITERATURA

Knjige:

1. Banks, S. (1995), *Ethics and values in social work*, British Association of Social Workers, London.
2. Bilić, Vesna, Buljan Flander, Gordana, Hrpka, Hana, *Nasilje nad djecom i među djecom*, Naklada slap, Zagreb.
3. Bloom, Martin, Fisher, Joel, (1982), *Evaluating Practice: Guidelines for the Accountable Professional*, Prentice Hall, New Jersey.
4. Bulinger, Herman, Novak Jirgen, (2004) *Mrežni socijalni rad*, Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet, Banja Luka.
5. Buljubašić, Suada, (2005), *Maloljetnička delikvencija*, Sarajevo.
6. Buljubašić, Suada, (2004), *Socijalna integracija djece bez roditeljskog staranja*, DES, Sarajevo.
7. Ćatić, Refik, (2001), *Pedagogija u formi naznaka*, Zenica.
8. Ćatić, Refik, Stevanović, Marko, (2003), *Pedagogija*, Pedagoški fakultet, Zenica.
9. Dervišbegović, Muhamed, (2001) *Socijalni rad teorija i praksa*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo.
10. Dervišbegović, Muhamed, (2003), *Socijalni rad teorija i praksa*, Zonex ex libris, Sarajevo.
11. Franković, Dragutin, (1967), *Klasno politički karakter odgoja i pedagogije kroz historiju*, PKZ, Zagreb.
12. Izetbegović, Alija, (1990), *Islam između Istoka i Zapada*, autor, Sarajevo.
13. Jašović, Žarko, (1991), *Kriminologija maloljetničke delikvencije*, Naučna knjiga, Beograd,
14. Miković, Milanka, (2004), *Maloljetnička delikvencija i socijalni rad*, Magistrat, Sarajevo.
15. Milosavljević Milosav (1978), *Socijalni rad u organizovanju mjesne zajednice*, Beograd.
16. Nedeljko, Kujundžić, (1980), *Homo educator*, Zagreb.
17. Pehar-Zvačko, Lidija, (2003), *Slobodno vrijeme mladih ili*, Filozofski fakultet, Sarajevo.

18. Rot, Nikola, (1983), *Psihologija grupe*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd.
19. Singer, M. i Mikšaj-Todorović, LJ. (1993), *Delikvencija mladih*, Zagreb.
20. Šadić, Sanelia, (2014), *Ljudska prava i socijalni rad*, Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo.
21. Šarić, Hariz, (2012) *Nasilje u porodici*, P.N.T. d.o.o., Tuzla.
22. Termiz, Dževad, (2003), *Metodologija društvenih nauka, „Šahinpašić“*, Sarajevo.
23. Termiz, Dževad, (2005), *Teorija nauke o socijalnom radu*, NIK, Grafit“, Lukavac.
24. Tomić, Ruža, Šehović, Mirha, Karić, Nijaz, Hasanović, Izudin, (2008), *Delinkventno ponašanje djece i mladih*, OFF-SET, Tuzla.
25. Tomić, Ruža, Šehović, Mirha, Hatibović, Ć. (2004), *Prisutnost zlostavljanja među djecom i mladima*, Tuzla.
26. Urbanac, Kristina, (2006), *Izazovi socijalnog rada s pojedincem*, Alinea, Zagreb.
27. Zbornik radova sa naučnog skupa, *Socijalni rad na pragu 21. Stoljeća*, Sarajevo. 1999.

Članci:

1. Bašić, Sanelia, (2010), *Socijalnozaštitne aktivnosti i socijalni rad u Bosni i Hercegovini*, neobjavljena doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
2. Bilandžija, Goran, (2014), *Prevencija devijantnog ponašanja adolescenata*, 5. Konferencija sa međunarodnim učešćem, FTN, Čačak.
3. Dudić, Anida, (2019), *Izazovi i perspektive socijalnog rada u obrazovanju*, DHS-Društvene i humanističke studije: Časopis filozofskog fakulteta u Tuzli 7: 401-418.
4. Epstein, J. L., Coates, L., Salinas, K. C., Sanders, M. G., & Simon, B. S. (1997). *School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
5. Hartmut von Hentig, (1993) *Die Höhere Schule*, Humana škola, Educa, Zagreb.
6. Lela B. Costin, (1978), *Social Work Services in School: Historical Perspectives and Current Directions*, Washington, D. C.: NASW.
7. Lučić, Erna, (2013), *Socijalni rad u školi kao faktor prevencije poremećaja u ponašanju učenika*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

8. Martinović, Milan, (1994), *Doprinos školskog socijalnog rada funkcioniranju interdiscipliniinterdisciplinarnog školskog tima*, Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu, Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada 3: 43-57
9. Paula Allen - Meares, Robert O. Washington, Betty L. Welsh, (1986), *Social Work Services in Schools*, Prentice - Hali, Ine., Englewood Cilffs, New Yersey.
10. Povjerenstvo Europske zajednice, (1996) *Prema društvu koje uči*, Educa, Zagreb.
11. Šerić, Nedreta, (2018), *Izazovi i perspektive socijalnog rada u lokalnoj zajednici u Tuzlanskom kantonu*. DHS-Društvene i humanističke studije: Časopis filozofskog fakulteta u Tuzli 4: 121-144.
12. Zbornik radova, (2019), Naučne konferencije sa međunarodnim učešćem, „*Izazovi i perspektive pomagačkih profesija*“.IPF, Bihać.
13. Žganec, Nino, (1996), *Imali mjesta za socijalne radnike u novoj Hrvatskoj školi?*, Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu, Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada 3: 125-132

Zakoni:

1. Okvirni Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (2003);
2. Zakon o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju USK-a (2004);
3. Pedagoški standardi za osnovno obrazovanje USK-a (2012);

Riječnici:

1. Anić, Klaić, Domović, (2002), *Rječnik stranih riječi*, Sani-plus, Zagreb.

Drugi izvori:

1. <http://vladausk.ba/v4/novost/dostupni-materijali-za-2-redovnu-sjednicu-skupstine-usk/1119>
2. <https://www.pzusk.ba/>
3. http://hea.gov.ba/akreditacija_vsu/
4. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/>
5. <https://www.medresa.ba/historijat/>

6. <https://aposo.gov.ba/hr/o-agenciji/#misija-vizija>
7. http://fmon.gov.ba/Upload/Dokumenti/3882ddc8-b66e-43d4-a98b-9890176421a6_Informacija%20o%20upisu%20ucenika%20skolska%202018_19.pdf
8. <https://banjaluka.net/republika-srpska-nikad-manje-djaka-prvaka-u-banjaluci-petina-od-ukupnog-broja-upisanih/>
9. http://eu-monitoring.ba/site/wp-content/uploads/Obrazovanje_Izvjestaj_Namir_Ibrahimovic.pdf
10. <http://www.cpu.org.ba/media/8177/Izvje%C5%A1taj-o-politikama-razvoja-ljudskog-kapitala-u-Bosni-i-Hercegovini.pdf>
11. <http://www.pzusk.ba/besplatni/PedagoskistandardiOsiSs.pdf>
12. <http://www.pzusk.ba/besplatni/Pedagoski%20standardi%20za%20OS%202012.pdf>
13. <https://www.oslobodenje.ba/vijesti/sarajevo/video-u-osnovnim-skolama-od-sljedeće-godine-vise-psihologa-i-socijalnih-radnika-377188>
14. https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013060612081065bos.pdf
15. <http://globalanalitika.com/wp-content/uploads/2018/03/Untitled-1222.compressed.pdf>
16. <https://www.socialworkdegreeguide.com/faq/what-does-a-school-social-worker-do/>
17. <https://www.eassw.org/news/>
18. <https://gtlcenter.org/products-resources/evaluating-specialized-instructional-support-personnel-supplement-practical-guide>
19. <https://www.insswa.org/school-social-work.html>
20. http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2016/08/prirucnik_vodjenje_slucaja.pdf
21. <http://www.tpo.ba/b/dokument/Prirucnik-prevencija-vrsnjackog-nasilja-HR-WEB.pdf>

Popis tabela

Tabela 1: Uzorak ispitanika raspoređen po općinama na području USK-a, osnovne i srednje škole

Tabela 2: Doprinos socijalnog radnika u pružanju pomoći „roditeljstvu“

Tabela 3: Doprinos školskog socijalnog radnika u pružanju psihosocijalne pomoći učenicima

Tabela 4: Uloga školskog socijalnog radnika u obrazovanju s ciljem podsticanja učenika na opće dobro

Popis grafikona

Grafikon 1: Uzorak ispitanika raspoređen po općinama na području Unsko-sanskog kantona, osnovne i srednje škole

Grafikon 2: Raspored obuhvaćenih škola

Grafikon 3: Raspored zastupljenih škola u naseljenim i nenaseljenim mjestima

Grafikon 4: Zastupljenost socijalnog rada u obrazovanju

Grafikon 5: Informiranost o zakonskoj regulativi o uvođenju socijalnog rada u obrazovne institucije

Grafikon 6: Poznavanje poslova socijalnog radnika u školi

Grafikon 7: Angažovanje socijalnog radnika u obrazovne institucije

Grafikon 8: Kontaktiranje nadležnih službi za raspisivanje konkursa na radno mjesto socijalni radnik

Grafikon 9: Prisutni problemi nasilja u školi

Grafikon 10: Doprinos socijalnog rada u procesu socijalizacije

Grafikon 11: Doprinos socijalnog radnika u realizaciji NpiP

Grafikon 12: Doprinos socijalnog radnika u pružanju pomoći roditeljima i učenicima u procesu obrazovanja

Grafikon 13: Doprinos socijalnog radnika u pružanju pomoći „roditeljstvu“

Grafikon 14: Doprinos školskog socijalnog radnika u pružanju psihosocijalne pomoći učenicima

Grafikon 15: Uloga školskog socijalnog radnika u procesu inkluzije

Grafikon 16: Uloga školskog socijalnog radnika u obrazovanju s ciljem podsticanja učenika na opće dobro

Grafikon 17: Ostvarivanje kontakta sa centrom za socijalni rad

Grafikon 18: Poziv škola radi traženja savjetodavne pomoći

Grafikon 19: Socijalni radnik kao bitna karika između škole i centra za socijalni rad

Prilog 1 : Upitnik za direktore škola

U istraživanju pod nazivom „**Socijalni rad u obrazovnim institucijama na području Unsko-sanskog kantona**“, želimo da utvrdimo da li ima zaposlenih socijalnih radnika u obrazovanju i da li ima potrebe za njihovim zapošljavanjem u sistem obrazovanja na području USK-a. Vaše mišljenje pomoći će nam u objektivnijem sagledavanju trenutnog stanja i potrebe za uvođenjem socijalnog rada u sistem obrazovanja. Anketa je anonimna i rezultati istraživanja će biti korišteni u svrhu izrade magistarskog rada.

1. Opština u kojoj se nalazi vaša škola?

- Bihać
- Bužim
- Bos. Krupa
- Bos. Petrovac
- Cazin
- Ključ
- Sanski Most
- Velika Kladuša

2. Da li vaša škola spada u red osnovnih ili srednjih škola?

- a) Osnovna škola
- b) Srednja škola

3. Koliko vaša škola broji učenika? _____

4. Da li se vaša škola nalazi u?

- a) Urbanoj (sredini)
- b) Ruralnoj (sredini)

5. Da li vaša škola ima zaposlenog socijalnog radnika?

- DA
- NE

6. Da li ste informisani da Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju Fedracije BiH, i Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju USK-a omogućava zapošljavanje socijalnog radnika u sistem obrazovanja?

DA

NE

7. Da li ste saradivali sa centrom za socijalni rad prilikom rješavanja određenih pitanja u vezi sa socijalnom problematikom vaših učenika?

DA

NE

8. Kako ocjenjujete saradnju sa socijalnim radnicima iz centra za socijalni rad?

1 Loše

2 Zadovoljava

3 Dobar

4 Vrlo dobar

5 Odličan

9. Da li smatrate da je potrebno uključivanje socijalnog radnika u sistem obrazovanja?

a) Slažem se

b) Nisam siguran

c) Ne slažem se

10. Da li ste informisani da većina razvijenih zemalja svijeta i Evropske Unije imaju zaposlenog socijalnog radnika u sistemu obrazovanja?

DA

NE

11. Da li ste upoznati s ulogom socijalnog radnika u sistemu obrazovanja?

DA

NE

12. Da li je bilo upućenih zahtjeva od vaše škole prema nadležnim instancama da vam se obezbijedi raspisivanje konkursa na radno mjesto socijalog radnika?

DA

NE

13. Da li smatrate da bi angažman socijalnog radnika u sistemu obrazovanja utjecao na kvalitetniji odgoj i obrazovanje učenika u vašoj školi?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

14. Da li je Vašoj školi potreban socijalni radnik?

DA

NE

15. Šta je potrebno obezbijediti za uključivanje socijalnih radnika u sistem obrazovanja?

16. Da li smatrate da bi nastavno osoblje bilo rasterećeno kada bi se zaposlio socijalni radnik?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

17. Pri rješavanju kojih problema uočavate potrebu za intenzivnjom saradnjom sa socijalnim radnikom?

Prilog 2 : Upitnik za pedagoge škola

U istraživanju pod nazivom „**Socijalni rad u obrazovnim institucijama na području Unsko-sanskog kantona**“, želimo da utvrdimo da li ima zaposlenih socijalnih radnika u obrazovanju i da li ima potrebe za njihovim zapošljavanjem u sistem obrazovanja na području USK-a. Vaše mišljenje pomoći će nam u objektivnijem sagledavanju trenutnog stanja i potrebe za uvođenjem socijalnog rada u sistem obrazovanja. Anketa je anonimna i rezultati istraživanja će biti korišteni u svrhu izrade magistarskog rada.

1. Opština u kojoj se nalazi vaša škola?

- Bihać
- Bužim
- Bos. Krupa
- Bos. Petrovac
- Cazin
- Ključ
- Sanski Most
- Velika Kladuša

2. Da li vaša škola spada u red osnovnih ili srednjih škola?

- a) Osnovna škola
- b) Srednja škola

3. Koliko vaša škola broji učenika? _____

4. Da li se vaša škola nalazi u?

- a) Urbanoj (sredini)
- b) Ruralnoj (sredini)

5. Da li vaša škola ima zaposlenog socijalnog radnika?

- DA
- NE

6. Da li je vršnjačko nasilje među učenicima u porastu ili stagnira u odnosu na prethodne godine?

- a) U porastu
- b) Opada

- c) Stagnira
- d) Nisam siguran

7. Da li ste saradivali sa centrom za socijalni rad prilikom rješavanja određenih pitanja u vezi sa socijalnom problematikom vaših učenika?

DA

NE

8. Kako ocjenjujete saradnju sa socijalnim radnicima iz centra za socijalni rad?

- 1 Loše
- 2 Zadovoljava
- 3 Dobar
- 4 Vrlo dobar
- 5 Odličan

9. Koji su najzastupljeniji problemi učenika sa kojima se vi susrećete u svakodnevnom radu? (Možete označiti više ponuđenih odgovora)

- a) Slab uspjeh u učenju
 - b) Sklonost nasilju
 - c) Konzumiranje opojnih sredstava
 - d) Omalovažavanje predavača (NiliP) (ometanje časa, dobacivanje)
 - e) Nezainteresiranost za rad
 - f) Bježanje sa nastave
 - g) Krađa
 - h) Nasilje putem interneta (Uznemiravanje, nasilni i uvredljivi komentari)
 - i) Verbalna zastrašivanja
 - j) Ucjenvivanje
 - k) Seksualno uznemiravanje
 - l) (Navesti slične probleme ako ih ima, a koji nisu gore navedeni)
-
-
-

10. Da li imate dobru saradnju sa roditeljima?

- a) Odlična
- b) Vrlo dobra
- c) Dobra

- d) Zadovoljavajuća
- e) Loša

11. Da li ste informisani o ulozi socijalnog radnika u sistemu obrazovanja?

- Potpuno
- Djelimično
- Nisam siguran

12. Smatrate li potrebnim uvođenje socijalnog rada u sistem obrazovanja?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

13. Smatrate li da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju olakšao nastavnom osoblju u samoj realizaciji NPiP-a?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

14. Da li se slažete da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju mogao pomoći učenicima, njihovim roditeljima da razumiju svoju ulogu u procesu obrazovanja?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

15. Da li smatrate da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju mogao da doprinese boljoj socijalizaciji učenika u sredini u kojoj se nalaze?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

16. Da li ste informisani da u razvijenim zemljama, kao što su: Švedska, Norveška, Finska, Danska, Australija...itd, zemlje u kojima je zastupljen socijalni rad u školama, smatra se jednim od najboljih i najefikasnijih sistema obrazovanja na svijetu?

DA

NE

17. Slažete li se da učenici koji dolaze iz porodica sa teškim stambenim prilikama, imaju slabiji uspjeh, i gdje bi uloga socijalnog radnika mogla pomoći u takvim situacijama?

a) Slažem se

b) Nisam siguran

c) Ne slažem se

18. Slažete li se da učenici koji dolaze iz porodice sa više djece imaju slabiji uspjeh u školi?

a) Slažem se

b) Nisam siguran

c) Ne slažem se

19. Smatrate li da učenici koji dolaze iz porodica koje su materijalno neobezbjedene imaju slabiji uspjeh?

a) Slažem se

b) Nisam siguran

c) Ne slažem se

20. Slažete li se da djeca koja dolaze iz porodica sa poremećenim porodičnim ponašanjima, porodice sa asocijalnim ponašanjem (alkoholizam roditelja, kriminal, prostitucija i dr.) imaju slab uspjeh i problem da ostvare normalnu komunikaciju unutar škole, (sa školskim prijateljima, učiteljima, nastavnicima, i dr.)?

a) Slažem se

b) Nisam siguran

c) Ne slažem se

21. Da li smatrate da bi uloga socijalnog radnika u obrazovanju mogla pomoći roditeljima u boljem obavljanju odgojnih funkcija (predavanje, škola za roditelje, radu malim grupama, individualno savjetovanje, zajednički rad učenika i roditelja i sl.)

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

22. Da li ste informisani da djeca, učenici koji su pod utjecajem on-line igrica i videa koji nije primjereno za njihov uzrast, se samoozljedivala i agresivno se ponašala prema drugim učenicima, i okolini.

- DA
- NE

23. Smatrate li da je uloga socijalnog radnika u obrazovanju neizostavna kad je u pitanju „Inkluzija“? (uključivanje učenika sa teškoćama u razvoju u proces obrazovanja)?

- DA
- NE

24. Smatrate li da bi socijalni radnik u obrazovanju mogao pomoći djeci, učenicima sa psiho-socijalnim teškoćama i traumama kao posljedicom preživjelih trauma u ratu. (Organizirati savjetodavni rad...)?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

25. Slaže te li se da bi ŠSR (Školski socijalni radnik) u suradnji sa lokalnom zajednicom mogao da kroz zajedničke projekte podstakne učenike da budu društveno korisni?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

26. Pri rješavanju kojih problema uočavate potrebu za intenzivnijom saradnjom sa socijalnim radnikom?

Prilog 3 : Upitnik za profesore/nastavnike (odjeljenske starješine)

U istraživanju pod nazivom „**Socijalni rad u obrazovnim institucijama na području Unsko-sanskog kantona**“, želimo da utvrdimo da li ima zaposlenih socijalnih radnika u obrazovanju i da li ima potrebe za njihovim zapošljavanjem u sistem obrazovanja na području USK-a. Vaše mišljenje pomoći će nam u objektivnijem sagledavanju trenutnog stanja i potrebe za uvođenjem socijalnog rada u sistem obrazovanja. Anketa je anonimna rezultati istraživanja će biti korišteni u svrhu izrade magistarskog rada.

1. Opština u kojoj se nalazi vaša škola?

- Bihać
- Bužim
- Bos. Krupa
- Bos. Petrovac
- Cazin
- Ključ
- Sanski Most
- Velika Kladuša

2. Da li vaša škola spada u red osnovnih ili srednjih škola?

- a) Osnovna škola
- b) Srednja škola

3. Koliko vaša odjeljenje broji učenika? _____

4. Kojem ste razredu odjeljenski starješina?

Osnovna škola: VIII IX

Srednja škola: I II III IV

5. Da li se vaša škola nalazi u?

- a) Urbanoj (sredini)
- b) Ruralnoj (sredini)

6. Da li vaša škola ima zaposlenog socijalnog radnika?

DA

NE

- 7. Da li je vršnjačko nasilje među učenicima u porastu ili stagnira u odnosu na prethodne godine?**
- a) U porastu
b) Opada
c) Stagnira
d) Nisam siguran
- 8. Koji su najzastupljeniji problemi učenika, sa kojima se vi susrećete u svakodnevnom radu? (Možete označiti više ponuđenih odgovora)**
- a) Slab uspjeh u učenju
b) Sklonost nasilju
c) Konzumiranje opojnih sredstava
d) Omalovažavanje predavača (NiliP) (ometanje časa, dobacivanje)
e) Nezainteresiranost za rad
f) Bježanje sa nastave
g) Krađa
h) Nasilje putem interneta (Uznemiravanje, nasilni i uvredljivi komentari)
i) Verbalna zastrašivanja
j) Ucjenvivanje
k) Seksualno uznemiravanje
l) (Navesti slične probleme ako ih ima, a koji nisu gore navedeni)
-
-
-

9. Da li imate dobru saradnju sa roditeljima?

- a) Odlična
b) Vrlo dobra
c) Dobra
d) Zadovoljavajuća
e) Loša

10. Da li ste informisani o ulozi socijalnog radnika u sistemu obrazovanja?

- Potpuno
Djelimično
Nisam siguran

11. Da li smatrate potrebnim uvođenjem socijalnog rada u sistem obrazovanja?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

12. Smatrate li da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju olakšao nastavnom osoblju u samoj realizaciji NPiP-a?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

13. Da li se slažete da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju mogao pomoći učenicima, njihovim roditeljima da razumiju svoju ulogu u procesu obrazovanja?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

14. Da li se slažete da učenici koji dolaze iz porodica sa teškim stambenim prilikama, imaju slabiji uspjeh, i gdje bi uloga socijalnog radnika mogla pomoći u takvima situacijama?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

15. Da li smatrate da bi uloga socijalnog radnika mogla da doprinese, boljoj socijalizaciji učenika u sredini u kojoj se nalaze?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

16. Slažete li se da učenici koji dolaze iz porodice sa više djece imaju slabiji uspjeh u školi?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

17. Smatrate li da učenici koji dolaze iz porodica koje su materijalno neobezbjedene imaju slabiji uspjeh?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

18. Slažete li se da djeca koja dolaze iz porodica sa poremećenim porodičnim ponašanjima, porodice sa asocijalnim ponašanjem (alkoholizam roditelja, kriminal, prostitucija i dr.) imaju slab uspjeh i problem da ostvare normalnu komunikaciju unutar škole, (sa školskim prijateljima, učiteljima, nastavnicima, i dr.)?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

19. Da li smatrate da bi uloga socijalnog radnika u obrazovanju mogla pomoći roditeljima u boljem obavljanju odgojnih funkcija (predavanje, škola za roditelje, radu malim grupama, individualno savjetovanje, zajednički rad učenika i roditelja i sl.)

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

20. Da li ste informisani da djeca, učenici koji su pod utjecajem on-line igrica i videa koji nije primjereno za njihov uzrast, se samoozljedivala i agresivno se ponašala prema drugim učenicima, i okolini.

DA

NE

21. Smatrate li da bi socijalni radnik u obrazovanju mogao pomoći djeci, učenicima sa psiho-socijalnim teškoćama i traumama kao posljedicom preživjelih trauma u ratu. (Organizirati savjetodavni rad...)?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

22. Slažete li se da bi ŠSR (Školski socijalni radnik) u suradnji sa lokalnom zajednicom mogao da kroz zajedničke projekte podstakne učenike da budu društveno korisni?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

23. Znate li da u razvijenim zemljama, kao što su: Švedska, Norveška, Finska, Danska, Australija...itd, zemlje u kojima je zastavljen socijalni rad u školama, smatra se jednim od najboljih i najefikasnijih sistema obrazovanja u svijetu?

- DA
- NE

24. Pri rješavanju kojih problema uočavate potrebu za intenzivnjom saradnjom sa socijalnim radnikom?

25. Smatrate li da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju mogao pomoći učenicima, roditeljima koji su napustili svoje mjesto stanovanja, (zbog posljedice ratnih dešavanja, zbog loše ekonomske situacije i sl.)?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

26. Smatrate li da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju mogao pomoći učenicima u pravilnom izboru zanimanja? (profesionalno prosvjećivanje i orijentacija).

- DA
- NE

Prilog 4 : Upitnik za stručnjake iz oblasti socijalnog rada

U istraživanju pod nazivom „**Socijalni rad u obrazovnim institucijama na području Unsko-sanskog kantona**“, želimo da utvrdimo da li ima zaposlenih socijalnih radnika u obrazovanju i da li ima potrebe za njihovim zapošljavanjem u sistem obrazovanja na području USK-a. Vaše mišljenje pomoći će nam u objektivnijem sagledavanju trenutnog stanja i potrebe za uvođenjem socijalnog rada u sistem obrazovanja. Anketa je anonimna rezultati istraživanja će biti korišteni u svrhu izrade magistarskog rada.

Pitanja za stručnjake iz oblasti Socijalnog rada

1. CZSR pri kojem ste zaposleni, nalazi se u?

- Bihać
- Bužim
- Bos. Krupa
- Bos. Petrovac
- Cazin
- Ključ
- Sanski Most
- Velika Kladuša

2. Koliko dugo se bavite ovom vrstom posla?

- A. 1 god.
- B. 2 god.
- C. 3 god.
- D. 4 god.
- E. 5 i vise.

3. Da li ste u prošloj godini imala li upita od strane škola, radi pružanja pomoći pri rješavanju maloljetničkog prestupništva?

DA

NE

4. Da li je poziv škola radi traženja savjetodavne pomoći u cilju rješavanja “problematike učenika” učestaliji u odnosu na prethodne godine?

DA

NE

5. Zbog kakvih problema vam se škole najčešće obraćaju?

1. Vršnjačko nasilje
 2. Odgojna zapuštenost
 3. Odgojna zanemarenost
 4. Izostajanje iz procesa nastave
 5. Navesti slične problem ako ih ima a koji gore nisu navedeni
-
-
-

6. Da li smatrate da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju mogao da doprinese boljoj socijalizaciji učenika u sredini u kojoj se nalaze?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

7. Da li bi socijalni radnik svojim radom u obrazovanju mogao pomoći i CZSR, tako što bi rješavao problem na licu mjesta, kada su u pitanju problemi učenika, (vezani za školu, vršnjačko nasilje, ...i sl.)?

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran
- c) Ne slažem se

8. Da li smatrate da bi uloga socijalnog radnika u obrazovanju mogla pomoći roditeljima u boljem obavljanju odgojnih funkcija (predavanje, škola za roditelje, radu malim grupama, individualno savjetovanje, zajednički rad učenika i roditelja i sl.)

- a) Slažem se
- b) Nisam siguran

c) Ne slažem se

9. Da li smatrate potrebnim uvođenjem socijalnog rada u sistem obrazovanja?

a) Slažem se

b) Nisam siguran

c) Ne slažem se

10. Da li se slažete da bi angažman socijalnog radnika u obrazovanju mogao pomoći učenicima, njihovim roditeljima da razumiju svoju ulogu u procesu obrazovanja?

a) Slažem se

b) Nisam siguran

c) Ne slažem se

BIOGRAFIJA

Hamed (Hamid) Pehlić, rođen je 20. aprila 1985. godine u Cazinu, Bosna i Hercegovina. Osnovnu školu pohađao je u Cazinu, te medresu „Džemaludin ef. Čaušević“ Cazin 2004. Završio je Islamski pedagoški fakultet u Bihaću, odsjek Islamska vjeronomadstvo.

Nakon završetka prvog ciklusa studija, počinje raditi u osnovnoj školi kao nastavnik islamske vjeronomadstva. Trenutno je zaposlen u Osnovnoj školi Gornja Koprivna, Cazin gdje predaje predmet islamska vjeronomadstvo. Učestvovao je na brojnim vjerskim i naučnim seminarima i stručnim usavršavanjima:

- Kao delegat u osnivanju 1. Kongresa vjeroučitelja islamske vjeronomadstva u Bosni i Hercegovini;
- Konferencija sa međunarodnim učešćem „Umjerenost kao metod institucionalnog djelovanja islamskih obrazovanih institucije regije“;
- Učešće na okruglom stolu: „Inkluzija učenika s posebnim potrebama na području Unsko-sanskog kantona- stanje, perspektive, mogućnosti“;
- Konferencija sa međunarodnim učešćem: „Izazovi i perspektive pomagačkih profesija“;
- Kao predsjednik aktiva vjeroučitelja islamske vjeronomadstva općine Cazin obnašao je dužnost nekoliko godina, gdje je bio pokretač nekoliko projekata, kako društvenih, tako i naučno-istraživačkih.

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznat sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisao samostalno koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju.

Saglasan sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka u Sarajevu.

Datum/mjesto: _____

Potpis: _____